

**ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ &
ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ**

**ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ, ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΚΑΙ
ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ**

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΔΙΕΘΝΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ

**Η Ανταγωνιστικότητα Της Ελληνικής Οικονομίας
– Ο Παράγοντας «Εργασία»**

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**Φωτεινή – Μαρία Μανιμάνη
Α.Μ.: 1213Μ093**

Τριμελής εξεταστική επιτροπή:
Καθηγητής κ. Χρήστος Παπάζογλου, Επιβλέπων
Καθηγητής κ. Δ. Σιδέρης
Καθηγητής κ. Γ. Στασινόπουλος

Αθήνα, Απρίλιος 2015

Copyright © Φωτεινή – Μαρία Μανιμάνη, 2015.

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας εργασίας, εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα.

Οι απόψεις και τα συμπεράσματα που περιέχονται σε αυτό το έγγραφο εκφράζουν τον συγγραφέα και δεν πρέπει να ερμηνευθεί ότι αντιπροσωπεύουν τις επίσημες θέσεις του Παντείου Πανεπιστημίου Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών.

Abstract

The competitiveness of greek economy is low compared to many countries of the European Union and worldwide. In this study we attempt to identify the problems of competitiveness in greek economy and to provide recommendations to address them. Particular reference is made to the “labor” factor, both as a competitiveness evaluation index through the labor cost per unit, but also as an important factor in the economy in general.

Περίληψη

Η ανταγωνιστικότητα της ελληνικής οικονομίας βρίσκεται σε χαμηλά επίπεδα σε σχέση με πολλά κράτη της Ευρωπαϊκής Ένωσης αλλά και ολόκληρο τον κόσμο. Στην παρούσα εργασία θα γίνει προσπάθεια να εντοπιστούν τα προβλήματα ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας και να δοθούν προτάσεις αντιμετώπισής τους. Θα γίνουν ιδιαίτερες αναφορές στον παράγοντα «εργασία», τόσο ως δείκτη εκτίμησης της ανταγωνιστικότητας μέσω του κόστους εργασίας ανά μονάδα προϊόντος, αλλά και ως σημαντικό παράγοντα της οικονομίας γενικότερα.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Εισαγωγή	6
Κεφάλαιο 1 ^ο : Ανταγωνιστικότητα Ελληνικής Οικονομίας.....	9
1.1 Αιτίες Χαμηλής Ανταγωνιστικότητας.....	9
1.2 Η Θέση της Ελλάδος στο Παγκόσμιο Οικονομικό Σύστημα – Διεθνείς Συγκρίσεις & Κύριοι Δείκτες	13
Κεφάλαιο 2ο: Διάρθρωση Ελληνικής Οικονομίας – Ανταγωνιστικοί Κλάδοι.....	17
2.1 Μεταποίηση.....	17
2.2 Τουρισμός.....	20
2.3 Ναυτιλία	22
2.4 Γεωργία	26
2.5 Αγορά Κεφαλαίων.....	28
2.6 Ενέργεια	29
Κεφάλαιο 3ο: Στρατηγική Ανάπτυξης Ελληνικής Οικονομίας	31
3.1 Κοινωνία της Γνώσης & Καινοτομία	31
3.2 Καταπολέμηση Διαφθοράς.....	34
3.3 Φορολογία	35
Κεφάλαιο 4 ^ο : Ο παράγοντας «Εργασία».....	39
4.1 Ανταγωνιστικότητα Κόστους	39
4.2 Κατώτατος Μισθός	45
4.3 Ανταγωνιστικότητα, Παραγωγικότητα, Μισθός.....	48
4.4 Απορρύθμιση της αγοράς εργασίας	51
4.5 Flexicurity	54
4.6 Στοιχεία για την Αγορά Εργασίας & την Απασχόληση.....	56
Επίλογος – Συμπεράσματα	61
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	64

Εισαγωγή

Προτού εξεταστούν τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της ελληνικής ανταγωνιστικότητας, κρίνεται σκόπιμο να γίνει αναφορά στην ίδια την έννοια της ανταγωνιστικότητας, μια έννοια πολύπλευρη και πολυδιάστατη, για την οποία έχουν δοθεί διάφοροι ορισμοί. Σύμφωνα με τον Οργανισμό για την Οικονομική Συνεργασία & Ανάπτυξη (Ο.Ο.Σ.Α.), η Ανταγωνιστικότητα είναι «ο βαθμός στον οποίο ένα κράτος μπορεί υπό συνθήκες ελεύθερης και δίκαιης αγοράς, να προσφέρει αγαθά και υπηρεσίες που πληρούν τα κριτήρια των διεθνών αγορών, διατηρώντας και αυξάνοντας ταυτόχρονα τα πραγματικά εισοδήματα των ανθρώπων μακροχρόνια»¹. Επίσης, σύμφωνα με το Εθνικό Συμβούλιο Ανταγωνιστικότητας και Ανάπτυξης του Υπουργείου Ανάπτυξης, Ανταγωνιστικότητα είναι «η ικανότητα διατήρησης και βελτίωσης του βιοτικού επιπέδου των πολιτών της χώρας (αναβάθμισης του επιχειρηματικού περιβάλλοντος, ενίσχυσης της απασχόλησης και της πραγματικής συνοχής, της περιβαλλοντικής προστασίας και αναβάθμισης, και διαρκούς βελτίωσης της παραγωγικότητας) υπό συνθήκες παγκοσμιοποίησης».²

Για την μέτρησή της υπάρχουν διάφοροι ποσοτικοί και ποιοτικοί δείκτες. Η ανταγωνιστικότητα εξετάζεται κυρίως ως προς τις τιμές και το κόστος εργασίας αλλά και ως προς άλλους διαρθρωτικούς, θεσμικούς και ποιοτικούς παράγοντες.³ Η πραγματική συναλλαγματική ισοτιμία αποτελεί μέτρο της ανταγωνιστικότητας μιας χώρας και αντανakλά την ικανότητά της να διαθέτει τα προϊόντα της στην εγχώρια και διεθνή αγορά, κερδίζοντας όσο το δυνατόν μεγαλύτερα μερίδια αγοράς σε σχέση με τους εμπορικούς εταίρους της. Έτσι, για την απεικόνιση της ανταγωνιστικότητας χρησιμοποιείται ο Δείκτης Πραγματικής Σταθμισμένης Συναλλαγματικής Ισοτιμίας (ΠΣΣΙ), ο οποίο διακρίνεται σε δείκτες τιμών και δείκτες κόστους, οι οποίοι αντικατοπτρίζουν την εξέλιξη των τιμών ή του κόστους παραγωγής των εγχώριων προϊόντων σε σχέση με τα ξένα προϊόντα (μεμονωμένων χωρών ή συνόλου χωρών).⁴ Με άλλα λόγια, ο δείκτης αντανakλά τη διαχρονική τάση μεταβολής της

¹ OECD (1992b), «Government Policy Options to encourage cleaner production and products in the 1990s'» OECD/GD (92)127, Organization for Economic Co-operation and Development, Paris

² Γ. Οικονόμου, Ι. Σαμπεθαί, Γ. Συμιγιάννης, «Ισοζύγιο Τρεχουσών Συναλλαγών της Ελλάδος: Αίτιες ανισορροπιών και προτάσεις πολιτικής», 2010, (σελ.84).

http://www.bankofgreece.gr/BogEkdoseis/Isozygio_Trechouswn_Sυναλλαγών.pdf

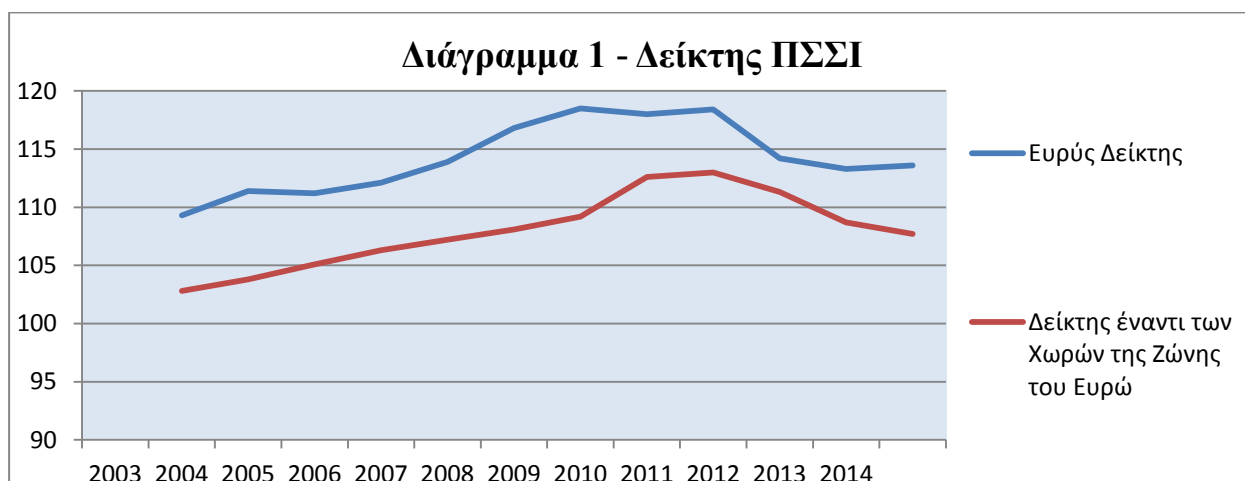
³ Εκτενής αναφορά στο κόστος εργασίας θα γίνει στο Κεφάλαιο 4

⁴ΚΕΠΕ, Τετραμηνιαία έκδοση του ΚΕΠΕ, Τεύχος 22, Οκτώβριος 2013, «ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ». (σελ.16) <http://www.naftemporiki.gr/cmsutils/downloadpdf.aspx?id=719160>

ανταγωνιστικότητας ως προς τις τιμές ή το κόστος παραγωγής της οικονομίας μιας χώρας σε σχέση με τους εμπορικούς της εταίρους. Η άνοδος του δείκτη σημαίνει υποχώρηση του επιπέδου της ανταγωνιστικότητας, ενώ η κάθοδός του σημαίνει βελτίωσή της.⁵

Πρακτικά, ο ΠΣΣΙ παρουσιάζει την πραγματική σταθμισμένη συναλλαγματική ισοτιμία διορθωμένη με έναν σταθμικό μέσο όρο κατάλληλων δεικτών τιμών ή κόστους των ξένων χωρών, σε σχέση με τις τιμές ή το κόστος στην εγχώρια αγορά. Τα στοιχεία για την Ελλάδα παρουσιάζονται αναλυτικά στον Πίνακα 1 και απεικονίζονται στο Διάγραμμα 1, σύμφωνα με στοιχεία της Τράπεζας της Ελλάδος, για τα έτη 2003 έως 2014

Παρατηρούμε ότι έως το 2009 ο δείκτης αυξάνεται, ένδειξη πτώσης της ελληνικής ανταγωνιστικότητας. Από το 2009 και μετά, ο δείκτης έχει καθοδική τάση που σημαίνει αύξηση της ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας.

⁵ Γ. Οικονόμου, Ι.Σαμπεθεί, Γ.Συμιγιάννης, «Ισοζύγιο Τρεχουσών Συναλλαγών της Ελλάδος: Αίτιες ανισορροπιών και προτάσεις πολιτικής», 2010, (σελ.85)
http://www.bankofgreece.gr/BogEkdoseis/Isozygio_Trechouswn_Sυναλλαγών.pdf

**Πίνακας 1: Δείκτης Πραγματικής Σταθμισμένης Συναλλαγματικής Ισοτιμίας με Βάση
τις Σχετικές Τιμές Καταναλωτή (2003 – 2014)⁶**

Περίοδος	Ευρύς Δείκτης	Μεταβολή %		Δείκτης έναντι των Χωρών της Ζώνης του Ευρώ	Μεταβολή %		
		Προηγούμενης Περίόδου	Προηγούμενου Έτους		Προηγούμενης Περίόδου	Προηγούμενου Έτους	
2003	109,3	5,4	5,4	102,8	1,3	1,3	
2004	111,4	1,9	1,9	103,8	0,9	0,9	
2005	111,2	-0,1	-0,1	105,1	1,3	1,3	
2006	112,1	0,8	0,8	106,3	1,1	1,1	
2007	113,9	1,6	1,6	107,2	0,9	0,9	
2008	116,8	2,5	2,5	108,1	0,9	0,9	
2009	118,5	1,5	1,5	109,2	1,0	1,0	
2010	118,0	-0,4	-0,4	112,6	3,1	3,1	
2011	118,4	0,4	0,4	113,0	0,4	0,4	
2012	114,2	-3,6	-3,6	111,3	-1,6	-1,6	
2013	113,3	-0,8	-0,8	108,7	-2,3	-2,3	
2012	II	114,8	-0,4	-3,5	111,8	0,8	-1,1
	III	113,5	-1,1	-4,5	111,5	-0,3	-1,5
	IV	113,7	0,2	-3,6	110,8	-0,7	-2,0
2013	I	112,4	-1,2	-2,5	108,4	-2,2	-2,3
	II	113,8	1,3	-0,9	109,6	1,1	-2,0
	III	114,3	0,5	0,7	109,4	-0,2	-1,9
	IV	112,9	-1,3	-0,8	107,5	-1,7	-2,9
2014	113,6	0,7	1,1	107,7	0,2	-0,6	

Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδος (Μάρτιος 2014)

⁶ Τράπεζα της Ελλάδος (2014), «Στατιστικό Δελτίο Οικονομικής Συγκυρίας», Διεύθυνση Οικονομικής Ανάλυσης & Μελετών – Διεύθυνση Στατιστικής, Τράπεζα της Ελλάδος, Μάρτιος – Απρίλιος 2014, Σελ: 146

Κεφάλαιο 1^ο: Ανταγωνιστικότητα Ελληνικής Οικονομίας

1.1 Αιτίες Χαμηλής Ανταγωνιστικότητας

Η χαμηλή ανταγωνιστικότητα θεωρείται από πολλούς εγγενές χαρακτηριστικό της ελληνικής οικονομίας. Στην αντίληψη αυτή βασίστηκε και η χάραξη πολιτικής στην Ελλάδα έως το 2009. Τα επιμέρους χαρακτηριστικά που εκλαμβάνονταν ως προσδιοριστικοί παράγοντες της χαμηλής ανταγωνιστικότητας είναι λίγο πολύ γνωστά. Καταρχήν, ο περιορισμένος βαθμός διάδοσης της καινοτομίας, καθώς και το περιορισμένο ύψος των επενδύσεων σε γνώση, έρευνα και τεχνολογία. Έπειτα, η απέραντη και ατέρμονη γραφειοκρατία του δημοσίου τομέα, η βαθιά διαφθορά που ήταν αδύνατον να αντιμετωπιστεί και η εκτεταμένη φοροδιαφυγή που συνεπαγόταν υψηλή φορολογική επιβάρυνση των συνεπών φορολογουμένων. Ακόμη, το κόστος του χρήματος, το κόστος της ενέργειας, το χαμηλό επίπεδο ανάπτυξης της εγχώριας οικονομικής υποδομής, κα.⁷

Η χαμηλή ανταγωνιστικότητα της οικονομίας «κατηγορήθηκε» και για τα μεγάλα και αυξανόμενα ελλείμματα του δημοσίου τομέα και του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών. Πραγματικά, η Ελλάδα παρουσιάζει διαχρονικά μεγάλο έλλειμμα στο ισοζύγιο αγαθών και υπηρεσιών, και αυτό κυρίως διότι οι εξαγωγίμοι φυσικοί της πόροι, ο γεωργικός της τομέας, ακόμη και ο τομέας του τουρισμού δεν είναι ανταγωνιστικοί. Επίσης, από τα τέλη της δεκαετίας του 1990 έως τα μέσα του 2000, το εμπορικό ισοζύγιο χαρακτηρίζεται από διεύρυνση, γεγονός που αποδίδεται εν μέρει και στον υψηλό ρυθμό ανόδου της εγχώριας ζήτησης, η οποία δεν μπορούσε να καλυφθεί από την εγχώρια παραγωγή. Ωστόσο, η επίκληση της χαμηλής διεθνούς ανταγωνιστικότητας δεν εξηγεί γιατί η Ελλάδα έχει ελλείμματα και στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών, παρά τα σημαντικά εισοδήματα που εισρέουν στη χώρα από τους λεγόμενους άδηλους πόρους, πόρους που προέρχονται από ναυτιλιακά και μεταναστευτικά εμβάσματα, εισροές από την Ε.Ο.Κ., δραχμοποιήσεις λογαριασμών ναυτικών και Ελλήνων μεταναστών κλπ. Τα πρόσθετα αυτά εισοδήματα, αποκτώνται σε χώρες του εξωτερικού, και εισέρχονται και δαπανώνται στην εγχώρια οικονομία, αυξάνοντας την εγχώρια δαπάνη κατά 10% σε σχέση με τα διαθέσιμα εγχώρια εισοδήματα.⁸

Στον Πίνακα 2 αποτυπώνεται η εξέλιξη του ελληνικού ισοζυγίου πληρωμών, έτσι όπως διαρθρώθηκε μεταξύ των ετών 1990 και 2012. Από τις αρχές του 1990, η συνολική

⁷ Μαρούλης Κ. Δημήτριος, (2013), Διεθνής Ανταγωνιστικότητα – Ισοζύγιο Πληρωμών: Κρίση & Ανάπτυξη», Διεύθυνση Οικονομικών Μελετών Alpha Bank, Σελ: 77

⁸ Μαρούλης Κ. Δημήτριος, (2013), Σελ: 78

εγχώρια δαπάνη για κατανάλωση και επενδύσεις χρηματοδοτούνταν κατά 78% από εισοδήματα που προέκυπταν από παραγωγή αγαθών και υπηρεσιών, κατά 15% από εκτός Ελλάδας εισοδήματα και κατά 7% από δανεισμό και καθαρές εισροές κεφαλαίων από το εξωτερικό.⁹

Πίνακας 2: Διάθρωση Ελληνικού Ισοζυγίου Πληρωμών (1990 – 2012)

	1990		2004		2008		2012	
	Εκατ. \$	% Συμμετοχής	Εκατ. €	% Συμμετοχής	Εκατ. €	% Συμμετοχής	Εκατ. €	% Συμμετοχής
Εισαγωγές Αγαθών & Υπηρεσιών	22.682	100,00%	43.636	100,00%	71.467	100,00%	47.665	100,00%
Εξαγωγές Αγαθών & Λοιπών Υπηρεσιών	6.365	28,10%	15.741	36,10%	23.055	32,30%	25.813	54,20%
Τουρισμός	2.587	11,40%	10.348	23,70%	11.636	16,30%	10.024	21,00%
Ναυτιλία	1.762	7,80%	7.642	17,50%	9.872	13,80%	6.964	14,60%
Εισοδήματα & Μεταβιβάσεις	8.692	38,30%	1.638	3,80%	-3.794	-5,30%	1.607	3,40%
Λογαριασμοί Κεφαλαίου & Τακτοποιητέα Στοιχεία	3.606	15,90%	5.487	12,60%	30.707	43,00%	3.261	6,80%
Μεταβολή Συναλλαγματικών Διαθεσίμων	-330	-1,50%	2.611	6,00%	0	0,00%	-5	0,00%

Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδος

Μέσα στο παραπάνω πλαίσιο, η χώρα προσέφευγε επί δεκαετίες στον ξένο δανεισμό. Η λύση αυτή κρίθηκε αναγκαία προκειμένου να ικανοποιούνται κάθε φορά οι υποσχέσεις παροχών του πολιτικού συστήματος, οι οποίες ήταν αρκετά υψηλές και επιβάρυναν δυσανάλογα τα δημόσια οικονομικά της χώρας, χωρίς να εξετάζονται οι επιπτώσεις στην ανταγωνιστικότητα της εγχώριας οικονομίας. Στο παρακάτω διάγραμμα (Διάγραμμα 2) φαίνεται η εξέλιξη του εξωτερικού χρέους της Ελλάδας, το οποίο είναι το μέρος του συνολικού χρέους που οφείλεται στους πιστωτές εκτός της χώρας.

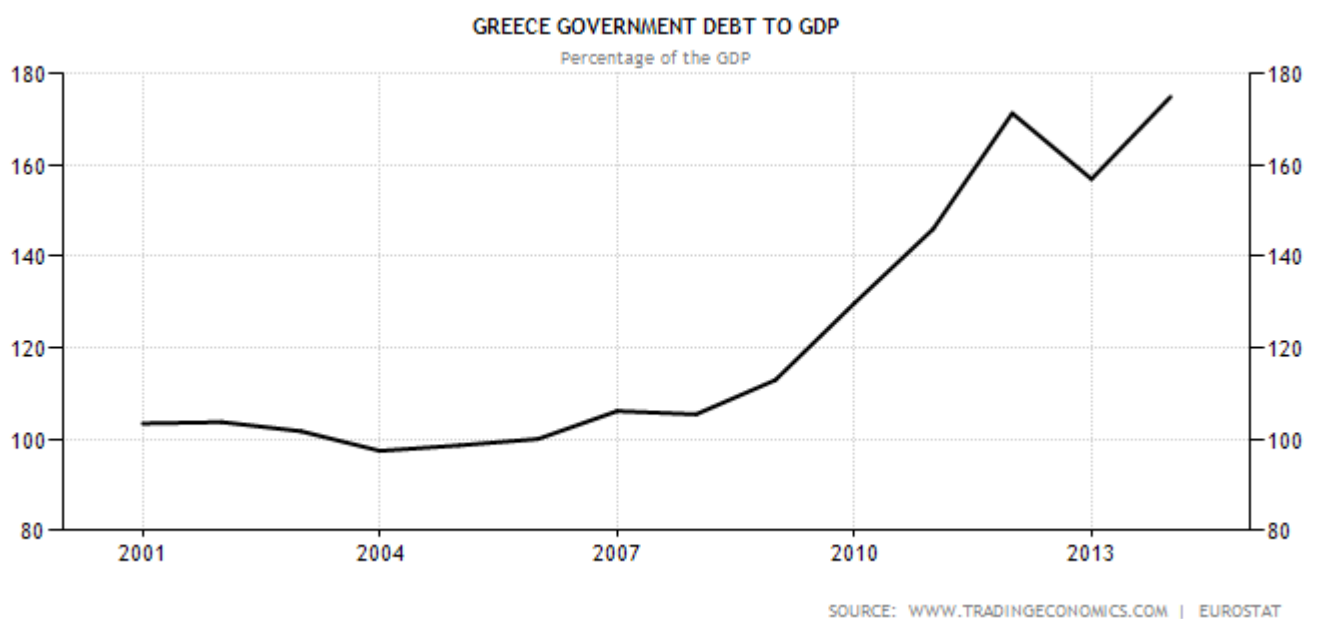
⁹ Μαρούλης Κ. Δημήτριος, (2013), Σελ: 81

Διάγραμμα 2

Επίσης, στο Διάγραμμα 3 δίνεται το δημόσιο χρέος ως ποσοστό του ΑΕΠ, το οποίο χρησιμοποιείται από τους επενδυτές για να μετρήσει την ικανότητα μιας χώρας να προβεί σε μελλοντικές πληρωμές εξυπηρέτησης του χρέους της, και ως εκ τούτου επηρεάζει το κόστος δανεισμού της χώρας και τις αποδόσεις των κρατικών ομολόγων.

Διάγραμμα 3

Η δυνατότητα χρηματοδότησης των εγχώριων επενδύσεων, αλλά και της κατανάλωσης, με εισροή κεφαλαίων και με χαμηλού κόστους δανεισμό από το εξωτερικό, ελαχιστοποίησε, με την πάροδο των ετών, την εγχώρια αποταμίευση. Έτσι, η συνολική κατανάλωση, ιδιωτική και δημόσια, έφτασε να αποτελεί το 108,6% του Α.Ε.Π. της χώρας το 2008, έναντι 77,0% του Α.Ε.Π. στη Γερμανία.¹⁰

Παράλληλα, παρατηρήθηκε κατά τη δεκαετία του 2000 το φαινόμενο ακόμα και εγχώριες επιχειρήσεις να μεταφέρουν την παραγωγή τους σε χώρες χαμηλότερου κόστους και στη συνέχεια να εισάγουν τα προϊόντα στην Ελλάδα, ώστε να επωφεληθούν από την αυξημένη ζήτηση στην εγχώρια οικονομία.

Γενικότερα, η πολιτική γενίκευσης και επέκτασης των παροχών αφενός και της υπέρμετρης αύξησης της εγχώριας ζήτησης ανεξαρτήτως εισοδήματος αφετέρου, που ακολουθήθηκε έως το 2009, ήταν σύμφωνη με τα «Κεϋνσιανά υποδείγματα που χρησιμοποιήθηκαν για τον προσδιορισμό της οικονομικής μεγέθυνσης της χώρας». Τα υποδείγματα αυτά αποδείχθηκαν ακατάλληλα για την Ελλάδα λόγω του πολύ μικρού μεγέθους της οικονομίας, αλλά και λόγω της ιδιαιτερότητας της διάρθρωσης του εξωτερικού ισοζυγίου πληρωμών. Μέχρι και το ξέσπασμα της κρίσης του 2008, η μεγέθυνση της οικονομίας βασιζόταν στην αύξηση της εγχώριας ζήτησης, που βασιζόταν στην αύξηση των πρωτογενών ελλειμμάτων του δημοσίου, που χρηματοδοτούνταν με ξένο δανεισμό. Σήμερα τα υποδείγματα αυτά χρησιμοποιούνται για να δείξουν ότι η ανάπτυξη είναι αδύνατο να έρθει τα επόμενα χρόνια, διότι η χώρα είναι υποχρεωμένη από τις δανειακές συμβάσεις να φέρει πρωτογενή πλεονάσματα.¹¹

¹⁰ Μαρούλης Κ. Δημήτριος, (2013), σελ.79

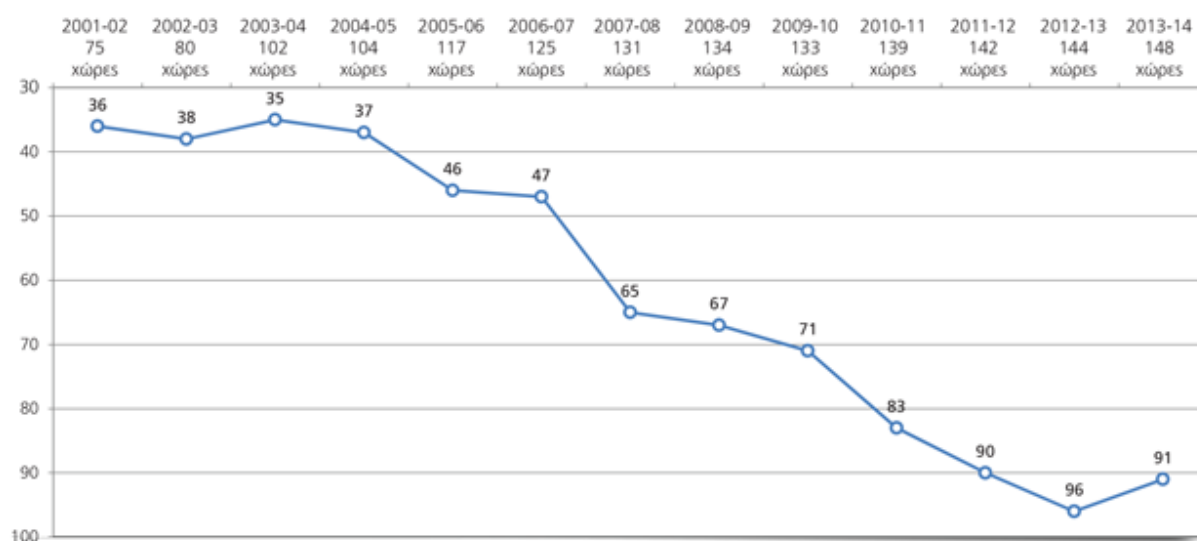
¹¹ Μαρούλης Κ. Δημήτριος, (2013), σελ.79

1.2 Η Θέση της Ελλάδος στο Παγκόσμιο Οικονομικό Σύστημα – Διεθνείς Συγκρίσεις & Κύριοι Δείκτες

Στην παρούσα ενότητα, γίνεται εκτενής ανάλυση αναφορικά, με τη θέση που κατείχε η Ελλάδα, κατά τα έτη 2013 – 2014, σε παγκόσμιο επίπεδο, σύμφωνα με την Έκθεση για την Παγκόσμια Ανταγωνιστικότητα, του World Economic Forum. Αποτυπώνεται όχι μόνο η θέση της Ελλάδος, αλλά γίνεται και σύγκριση με τις βασικότερες ανταγωνίστριες χώρες στη Μεσόγειο, στη Βαλκανική χερσόνησο, αλλά και με άλλες χώρες με παρόμοια χαρακτηριστικά όσον αφορά την οικονομική τους κατάσταση. Οι συγκρίσεις που γίνονται και οι θέσεις που αποτυπώνονται, για κάθε μια χώρα χωριστά, γίνονται σε σύνολο 148 εξεταζόμενων κρατών¹².

Στο παρακάτω διάγραμμα αποτυπώνεται η κατάταξη της Ελλάδας σύμφωνα με το Δείκτη Παγκόσμιας Ανταγωνιστικότητας για την περίοδο 2001 – 2014.

Διάγραμμα 4

Πηγή: The Global Competitiveness Report 2013 - 2014, επεξεργασία ΣΕΠΕ, 10/2013 © 2013 World Economic Forum.¹³

Πολύ χαμηλή σε κατάταξη είναι η θέση της Ελλάδος σχετικά με τη γνώμη που έχουν οι πολίτες της χώρας για τους πολιτικούς ηγέτες. Σε σύνολο 148 κρατών, η Ελλάδα βρίσκεται στην 138^η θέση, με χώρες όπως η Νότιος Αφρική, η Τουρκία και η Βουλγαρία να την

¹² Schwab K. (2013), «The Global Competitiveness Report 2013 – 2014», World Economic Forum, Geneva

¹³ <http://www.sepe.gr/gr/research-studies/article/342625/apwleies-stin-antagwnistikotita-tis-ellinikis-oikonomias-katagrafei-to-world-economic-forum/>

ξεπερνούν. Κάπως καλύτερη είναι η γνώμη που έχουν οι πολίτες για τη Δικαιοσύνη και την απονομή της στην Ελλάδα (84^η θέση), αλλά και πάλι βρίσκεται αρκετά χαμηλά έναντι των κρατών – μελών της Ευρωζώνης.¹⁴

Το ζήτημα των υποδομών στην Ελλάδα αποτελεί ένα μεγάλο αγκάθι που επηρεάζει πολύ σημαντικά την ανταγωνιστική της θέση. Ειδικότερα, στους τομείς των μεταφορών, των λιμανιών, των σιδηροδρομικών αρτηριών, αλλά και των οδικών αξόνων, η κατάταξη της Ελλάδος δεν μπορεί να χαρακτηριστεί παρά μέτρια. Αυτό είναι ίσως και ένα από τα κυριότερα προβλήματα, μιας και συγκριτικά με άλλα κράτη, όχι μόνο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, αλλά και άλλων Βαλκανικών και λιγότερο ανεπτυγμένων χωρών, η Ελλάδα υστερεί σημαντικά. Χώρες με σημαντικό διαμετακομιστικό ενδιαφέρον, όπως είναι η Ιταλία, η Ισπανία και η Τουρκία, διαθέτουν καλύτερες υποδομές και επομένως είναι περισσότερο προσιτές προς διάφορα επενδυτικά fund για είσοδο και επένδυση σε αυτές.

Μεγάλο πρόβλημα αποτελεί και το μακροοικονομικό περιβάλλον της Ελλάδας. Η θέση της χώρας είναι δυσχερέστατη, ξεπερνώντας στην κατάταξη μόνο την Κύπρο, η οποία και αυτή υπήρξε «θύμα» της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης, με τις συνέπειές της να αποτυπώνονται με τον πλέον χαρακτηριστικό τρόπο, τόσο στον Κρατικό της Προϋπολογισμό, όσο και στο Α.Ε.Π. Θα πρέπει να σημειωθεί βέβαια, ότι αντίστοιχη χαμηλή κατάταξη έχουν και άλλες χώρες που ανήκουν στην ίδια κατηγορία με την Ελλάδα, όπως είναι η Πορτογαλία και η Γαλλία.

Αντιθέτως, η κατάταξη της Ελλάδας ως προς το προσδόκιμο όριο ζωής είναι αρκετά καλή, σε αντίθεση με τη θέση που λαμβάνει στην ποιότητα της εκπαίδευσης που σχετίζεται με την πρόληψη. Έτσι, παρά τα θετικά νέα που έρχονται από την άνοδο του προσδόκιμου ορίου ζωής, η πρόληψη είναι ένας τομέας που χρίζει ιδιαίτερης προσοχής, μιας και με εξαίρεση χώρες όπως η Νότιος Αφρική και η Τουρκία, σε όλες τις άλλες περιπτώσεις η Ελλάδα υστερεί σημαντικά.

Εξίσου κακή θέση έχει η Ελλάδα όσον αφορά στην Ανώτατη Εκπαίδευση. Η ποιότητα του εκπαιδευτικού συστήματος στη χώρα βρίσκεται στην 112^η θέση, δείχνοντας το χαμηλό επίπεδο εκπαιδευτικών υπηρεσιών που λαμβάνουν οι Έλληνες μαθητές. Σχεδόν όλες οι χώρες την ξεπερνούν, ακόμη και η Τουρκία, απόδειξη του πόσο υστερεί η χώρα, ενώ από τις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η Ελλάδα κατέχει την τελευταία θέση.

¹⁴ <http://www.sepe.gr/newsletter/Research2/research2.html>

Τα τελευταία χρόνια οι ελληνικές επιχειρήσεις παρουσιάζουν σημαντικά βήματα προόδου, γεγονός που αποτυπώνεται και στη θέση της Ελλάδας στην κατάταξη έντασης του εγχώριου ανταγωνισμού. Ειδικότερα, η 87^η θέση κρίνεται ως σχετικά ικανοποιητική, λαμβάνοντας υπόψη και την κατάταξη άλλων κρατών, περισσότερο ανεπτυγμένων, όπως της Φινλανδίας (86^η θέση) ή της Ιταλίας (73^η θέση). Επίσης, η 54^η θέση που κατέχει η χώρα μας σε παγκόσμιο επίπεδο σχετικά με τις ημέρες που απαιτούνται για την έναρξη μιας νέας επιχείρησης, είναι καλή, αλλά απαιτούνται προσπάθειες βελτίωσής της, δεδομένου ότι σε άλλες χώρες απαιτούνται λιγότερες ημέρες (Ιταλία 16^η θέση, Κύπρος 34^η θέση).

Η εργασία και ο τρόπος διαχείρισης και προώθησής της στην Ελλάδα βρίσκεται δυστυχώς σε χαμηλά επίπεδα, γεγονός που καταδεικνύεται και από τις θέσεις που κατέχει η χώρα αναφορικά με τις προσλήψεις και τις πρακτικές που ακολουθούνται σε αυτές, με την παραγωγικότητα και τους μισθούς, καθώς επίσης και με την ικανότητα της χώρας να διατηρεί τα talenta της εντός των τειχών της. Ενδεικτικά, αναφέρουμε ότι η χώρα κατέχει την 129^η θέση όσον αφορά στη σχέση της παραγωγικότητας με το επίπεδο των μισθών.

Η χρηματοοικονομική κρίση που έπληξε την Ελλάδα αλλά και σχεδόν όλες τις χώρες της Νότιας Ευρώπης τα τελευταία χρόνια απεικονίζεται με τον πλέον χαρακτηριστικό τρόπο από τη δυνατότητα πρόσβασης στον τραπεζικό δανεισμό. Η χώρα μας βρίσκεται στην τρίτη θέση από το τέλος, ενώ η Ιταλία, η Ισπανία και η Πορτογαλία, κατέχουν την 145^η, 138^η και 121^η θέση αντίστοιχα.

Άλλη μια κατηγορία στην οποία η Ελλάδα υπολείπεται των χωρών της Ε.Ε. είναι αυτή των εφαρμογών νέων τεχνολογιών και της χρήσης του διαδικτύου. Με εξαίρεση χώρες της Βαλκανικής οι οποίες υστερούν ακόμη πολύ, η Ελλάδα κατέχει χαμηλή θέση, δείχνοντας ότι η εισαγωγή των νέων τεχνολογιών στην καθημερινότητα των κατοίκων αλλά και των επιχειρήσεων έχει ακόμη αρκετό δρόμο να διανύσει.

Το Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν της Ελλάδας, αλλά και το μέγεθος της εγχώριας αγοράς βρίσκονται σε στενή συνάρτηση και με το μέγεθος της χώρας αυτό καθ' αυτό. Σαφώς τα αποτελέσματα της κατάταξης στις κατηγορίες αυτές δεν είναι και στο πλέον ιδανικό επίπεδο, αλλά δεν υστερούν ιδιαίτερα έναντι άλλων κρατών. Όμως η κατάταξη της χώρας όσον αφορά στο ποσοστό των εξαγωγών έναντι του Α.Ε.Π. (109^η θέση), δεν είναι καθόλου ικανοποιητική, γεγονός που δείχνει ότι η σημαντικότητα των εξαγωγών δεν έχει γίνει κατανοητή, στο σύνολο σχεδόν της επιχειρηματικής δραστηριότητας.

Η 48^η θέση που κατέχει η χώρα σχετικά με το ανταγωνιστικό της πλεονέκτημα σε επίπεδα ανταγωνιστικότητας είναι ίσως ένα από τα λίγα θετικά σημεία που μπορούν να προκύψουν από την όλη ανάλυση, μιας και ξεπερνάει όλες τις γειτονικές της χώρες σε Βαλκανικό επίπεδο, ενώ και σε παγκόσμιο επίπεδο είναι αρκετά υψηλότερα από άλλες, που είναι σε παρόμοια επίπεδα οικονομικής κατάστασης με αυτή (Νότιος Αφρική – 81^η θέση).

Ολοκληρώνοντας την ανάλυση, βρισκόμαστε μπροστά σε ένα φαινόμενο αρκετά αντισυμβατικό. Συγκεκριμένα, ενώ οι δαπάνες για Έρευνα & Ανάπτυξη βρίσκονται σε ένα από τα χαμηλότερα επίπεδα σε παγκόσμια κλίμακα (122^η θέση), το επιστημονικό προσωπικό της χώρας και η κατάρτισή του την ανεβάζουν στην 5^η θέση σε όλο τον κόσμο. Αυτό καταδεικνύει αφενός ότι, στην Ελλάδα δίνεται ελάχιστη βαρύτητα στον τομέα Έρευνας & Ανάπτυξης, μιας και τα ποσά που δαπανώνται είναι σχεδόν μηδαμινά, αφετέρου, υπάρχει μια τεράστια διάθεση από το ανθρώπινο δυναμικό της χώρας για βελτίωση και δημιουργία καλύτερων συνθηκών εργασίας και γενικά δομής της ελληνικής κοινωνίας.

Κεφάλαιο 2ο: Διάρθρωση Ελληνικής Οικονομίας – Ανταγωνιστικοί Κλάδοι

2.1 Μεταποίηση

Μια συνηθισμένη διαπίστωση είναι ότι η Ελλάδα «δεν παράγει», έχει όμως συγκριτικά πλεονεκτήματα στον τουρισμό και τη ναυτιλία. Η διαπίστωση αυτή θεωρείται θέσφατο, και συνήθως δεν διερευνάται αν υπάρχουν βαθύτερες αιτίες που έχουν οδηγήσει στην «Ελλάδα που δεν παράγει».¹⁵

Όμως, η διερεύνηση των χαρακτηριστικών της επιχειρηματικής δραστηριότητας, δείχνει ότι υπάρχουν και πρακτικοί λόγοι για την παραπάνω διαπίστωση, οι οποίοι επηρεάζονται από τις ασκούμενες πολιτικές. Παραδείγματος χάριν, η λειτουργία μιας μεταποιητικής επιχείρησης απαιτεί εκτός από την έκδοση άδειας ίδρυσης, και την έκδοση άδειας εγκατάστασης και άδειας λειτουργίας. Επίσης, πρέπει να τονιστεί ότι η μεταποίηση απαιτεί μακροχρόνιο προγραμματισμό και η λήψη απόφασης για μια επένδυση συνεπάγεται άμεσα υψηλό κόστος, το οποίο αποσβένεται για πολλά χρόνια και μεγάλο μέρος του οποίου δεν είναι ανακτήσιμο αν διακοπεί η λειτουργία της μονάδας.¹⁶

Τα προϊόντα που προέρχονται από τον μεταποιητικό κλάδο αποτελούν τον κύριο όγκο του παγκόσμιου εμπορίου, σε ποσοστό 70%, ενώ ο ίδιος ο κλάδος της μεταποίησης είναι μόλις το 16% του παγκόσμιου Α.Ε.Π. Όμως, ακόμα και τα προϊόντα που δεν είναι αποτέλεσμα μεταποίησης, όπως οι πρώτες ύλες ή τα αγροτικά προϊόντα, απαιτούν συχνά εισροή προϊόντων μεταποίησης για την παραγωγή τους. Επίσης, υπάρχει, διαχρονικά, αύξηση τόσο του βαθμού εξάρτησης της μεταποίησης από υπηρεσίες ως εισροές, όσο και του βαθμού στον οποίο ο κλάδος συνεισφέρει ως εκροή στις υπηρεσίες.¹⁷

Ο Πίνακας 3 καταγράφει, για την Ευρώπη των 17 και την Ελλάδα, το ποσοστό στο οποίο διάφοροι κλάδοι χρησιμοποιούσαν το 2008 προϊόντα μεταποίησης σαν εισροές. Είναι εμφανές πως στην Ελλάδα η παραγωγή και η παροχή υπηρεσιών βασίζονταν σε πολύ μικρότερο βαθμό στη χρήση εισροών που είναι μεταποιημένα προϊόντα.¹⁸

¹⁵ Μητσόπουλος Μ. (2013), Μεταποίηση, Ανταγωνισμός & Επιχειρηματικό Περιβάλλον – Άρση Εμποδίων & Άνοιγμα στο Διεθνή Ανταγωνισμό», Ελληνική Ένωση Τραπεζών, Ανταγωνιστικότητα για Ανάπτυξη – Προτάσεις Πολιτικής, Σελ: 163

¹⁶ Μητσόπουλος Μ. (2013), Σελ: 163

¹⁷ Μητσόπουλος Μ. (2013), Σελ: 170

¹⁸ Μητσόπουλος Μ. (2013), Σελ: 171

Πίνακας 3: Συμμετρικός Πίνακας Εισροών – Εκροών (2008)

Εισροές Μεταποίησης ως % Εισροών Κλάδου	ΕΑ 17		Ελλάδα	
	Όλα	Εγχώρια	Όλα	Εγχώρια
Αγροτική Παραγωγή, Δάση & Αλιεία	73,4%	72,7%	59,3%	59,4%
Βιομηχανία εκτός Κατασκευών	67,9%	64,9%	46,1%	38,3%
Κατασκευές & Εργοτάξια	9,1%	9,1%	0,3%	0,3%
Εμπόριο, χονδρικό και λιανικό, μεταφορές και αποθήκες, καταλύματα και εστίαση	37,0%	37,7%	21,3%	25,7%
Τεχνολογίες Πληροφορικής & Επικοινωνιών	13,8%	13,8%	7,4%	7,3%
Χρηματοπιστωτικές Υπηρεσίες & Ασφάλειες	13,0%	13,2%	15,1%	14,9%
Ακίνητα	17,0%	17,0%	13,4%	13,4%
Επαγγελματικές, Επιστημονικές & Τεχνικές Υπηρεσίες, Διοικητικές & Υποστηρικτικές Υπηρεσίες	28,2%	27,9%	14,8%	15,1%
Δημόσια Διοίκηση, Άμυνα, Εκπαίδευση, Υγεία & Κοινωνικές Υπηρεσίες	18,9%	18,9%	3,3%	3,2%
Τέχνες, Αναψυχή, Νοικοκυριά & Διεθνείς Οργανισμοί	14,7%	14,9%	7,1%	7,4%
Συνηθισμένος Μέσος Όρος όλων των Κλάδων	44,4%	41,1%	29,6%	25,0%

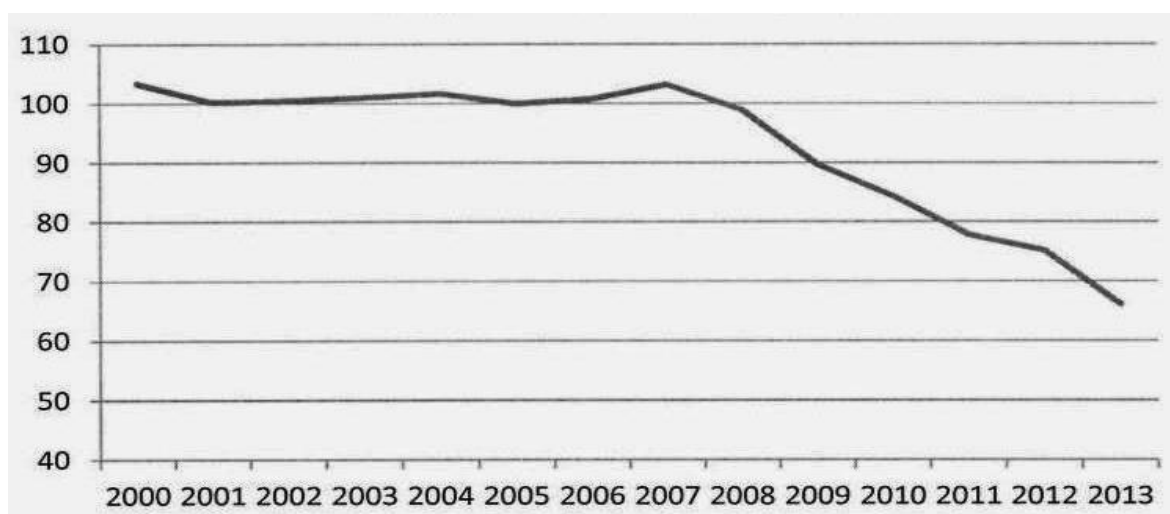
Πηγή: Eurostat, 2008

Από το 2008 και μετά, οι προσπάθειες για την προσαρμογή του εξωτερικού ελλείμματος, είχαν αρνητική επίπτωση στην εγχώρια ζήτηση, δεδομένου ότι περικόπηκαν δραστηκά οι δημόσιες δαπάνες και αυξήθηκε η φορολογία. Η κατανάλωση μειώθηκε ταχύτατα και οι επενδύσεις τόσο οι δημόσιες, όσο και οι ιδιωτικές κατέρρευσαν. Το αποτέλεσμα ήταν η μεγάλη μείωση της βιομηχανικής παραγωγής. Μέχρι και σήμερα, η συνολική αξία των εξαγωγών ακολουθεί καθοδική πορεία. Οι εξαγωγές προς χώρες της ευρωζώνης έχουν πληγεί εξαιτίας της κρίσης, ενώ παράλληλα οι εξαγωγές προς χώρες εκτός ευρωζώνης πάσχουν διότι το ευρώ είναι ακόμα πολύ ισχυρό. Η πτώση της εξωτερικής ζήτησης έδωσε ένα μεγάλο πλήγμα στην ελληνική βιομηχανία.¹⁹ Στο διάγραμμα 5 δίνεται η

¹⁹ http://costaslapavitsas.blogspot.gr/2014_02_01_archive.html

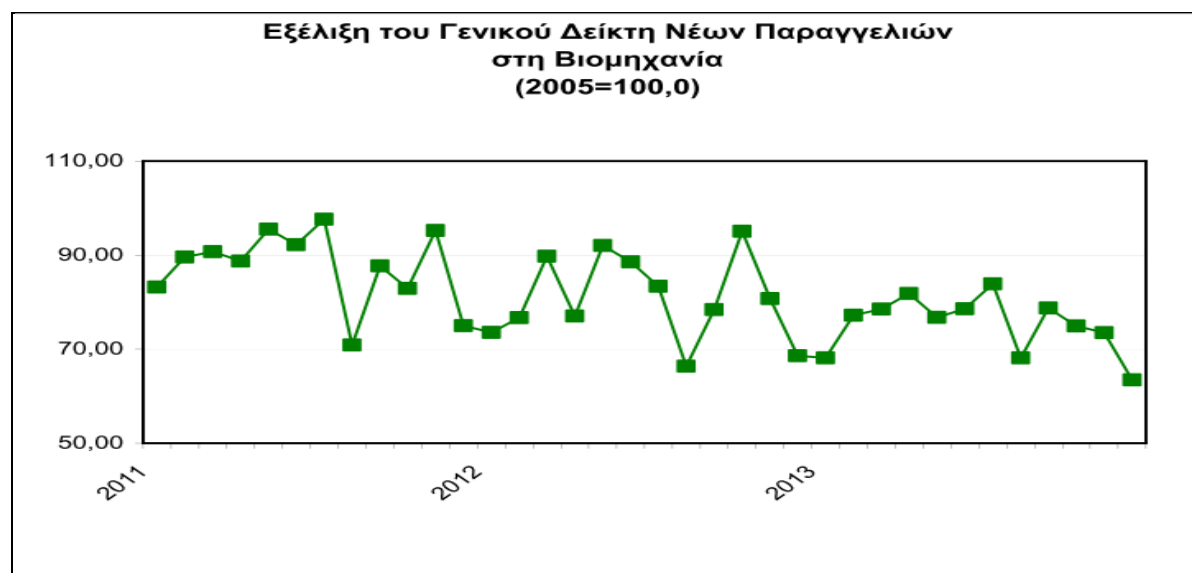
εξέλιξη της βιομηχανικής παραγωγής στην Ελλάδα από το 2000 έως το 2013. Μετά από μια περίοδο σχετικής σταθερότητας, από τα μέσα του 2007 και εξής η βιομηχανική παραγωγή παρουσιάζει συνεχώς ραγδαία πτώση. Επίσης, στο Διάγραμμα 6 αποτυπώνονται τα στοιχεία της Ελληνικής Στατιστικής Αρχής για την εξέλιξη του Γενικού Δείκτη Νέων Παραγγελιών στη Βιομηχανία. Μετά από μια απότομη αύξηση που παρατηρείται στο τέταρτο τρίμηνο του 2012, σημειώνεται συνεχής επιδείνωση του δείκτη.²⁰

Διάγραμμα 5
Βιομηχανική Παραγωγή στην Ελλάδα

Πηγή: Ελληνική Στατιστική Αρχή

Διάγραμμα 6

Πηγή: Ελληνική Στατιστική Αρχή

²⁰http://www.statistics.gr/portal/page/portal/ESYE/BUCKET/A0503/PressReleases/A0503_DKT27_DT_MM_12_2013_01_P_GR.pdf

2.2 Τουρισμός

Η εικόνα της Ελλάδας ως τουριστικού προορισμού είναι ιδιαίτερα ασαφής και ανομοιογενής. Έτσι, για να εξεταστεί η ανταγωνιστικότητα του κλάδου, θα πρέπει να γίνει αναφορά σε επιμέρους στοιχεία και τουριστικά προϊόντα της χώρας. Πιο συγκεκριμένα, ο μαζικός τουρισμός και οι διάφορες εναλλακτικές ή ειδικές μορφές τουρισμού συνθέτουν το «χαρτοφυλάκιο» της ελληνικής τουριστικής προσφοράς. Μεταξύ των δύο αυτών κύριων τουριστικών προϊόντων παρουσιάζονται σημαντικότερες διαφορές και διαφοροποιήσεις, τόσο στην εικόνα και διαχείρισή τους όσο και στην ποιότητα των προσφερόμενων υπηρεσιών και κατ' επέκταση και την εξυπηρέτηση του πελάτη.²¹

Για την αντιμετώπιση αυτής της ασαφούς και ανομοιογενούς εικόνας του ελληνικού τουριστικού προϊόντος, κρίνεται σκόπιμο να υλοποιηθούν ορισμένοι στόχοι. Πρώτος στόχος είναι η δημιουργία και εφαρμογή ενός πιο αποτελεσματικού και συντονισμένου κρατικού μηχανισμού σε όλα τα επίπεδα, εθνικό, περιφερειακό και τοπικό. Για το σκοπό αυτό θα πρέπει να γίνει οριζόντια μείωση της άσκοπης γραφειοκρατίας των δημόσιων φορέων σε ότι αφορά τουριστικά ζητήματα και παράλληλα να γίνει στελέχωση του μηχανισμού με εξειδικευμένο και καταρτισμένο ανθρώπινο δυναμικό. Επίσης, θεωρείται σημαντική η θεσμοθέτηση ενός κοινής αποδοχής υπηρεσιακού Υφυπουργού Τουρισμού, ο οποίος θα υπηρετεί επί θητεία και δεν θα αλλάζει σε κάθε κυβερνητική αλλαγή. Ένας ακόμα στόχος είναι η ανάπτυξη και άμεση λειτουργία ενός Εθνικού Παρατηρητηρίου Τουρισμού, σε συνεργασία με πανεπιστήμια και τεχνολογικά εκπαιδευτικά ιδρύματα, καθώς και τη συνδρομή της Ελληνικής Στατιστικής Αρχής.²²

Οι Τεχνολογίες Πληροφορικής και Επικοινωνίας επιδρούν καταλυτικά στην καινοτομία του τουριστικού προϊόντος και την ανταγωνιστικότητα των τουριστικών επιχειρήσεων και προορισμών. Για το λόγο αυτό προτείνεται η ανάπτυξη και λειτουργία Ηλεκτρονικών Συστημάτων Διαχείρισης & Μάρκετινγκ Τουριστικών Προορισμών τα οποία θα παρέχουν υπηρεσίες που θα στοχεύουν στα ακόλουθα. Καταρχήν στη διαμόρφωση και υποστήριξη της διεθνούς εικόνας της χώρας και στην προβολή των τουριστικών προορισμών μέσω διαφόρων ηλεκτρονικών καναλιών και μεσαζόντων. Επίσης, στην παροχή υπηρεσιών ηλεκτρονικού μάρκετινγκ όπως κρατήσεις, πωλήσεις προσωποποιημένων πακέτων διακοπών και ανάπτυξη πελατειακών σχέσεων. Στην παροχή υπηρεσιών και πληροφοριών μέσω των

²¹ Σιγάλα Μ. Χρήστου Ε. (2013), Από το Μαζικό Τουρισμό στον Τουρισμό Εμπειρίας», Ελληνική Ένωση Τραπεζών, Ανταγωνιστικότητα για Ανάπτυξη – Προτάσεις Πολιτικής, Σελ: 193

²² Σιγάλα Μ. Χρήστου Ε. (2013), Σελ.197

νέων τεχνολογιών, όπως των smart phones και το διαδίκτυο για την εξυπηρέτηση των επισκεπτών κατά τη διάρκεια του ταξιδιού τους. Ακόμα, στην υποστήριξη των τουριστικών επιχειρήσεων και οργανισμών με την παροχή ηλεκτρονικού εκπαιδευτικού υλικού, υπηρεσιών ηλεκτρονικής μάθησης, αλλά και ηλεκτρονικές προμήθειες. Τέλος, στην ηλεκτρονική διαχείριση κρίσεων, οι οποίες μπορεί να προέρχονται από πολλούς απρόβλεπτους και μη ελεγχόμενους παράγοντες, όπως φυσικές καταστροφές, πολιτικές αναταραχές, οικονομικές κρίσεις, επιδημίες, κλπ. Με την αξιοποίηση των Τεχνολογιών Πληροφορικής και Επικοινωνίας στην καθημερινότητα των πολιτών μπορούν πλέον οι τουριστικές επιχειρήσεις και οι προορισμοί γενικότερα να αξιοποιούν το διαδίκτυο για να αντιμετωπίζουν τις κρίσεις σε όλα τα στάδιά τους.²³

Ένας βασικός συντελεστής της καλής λειτουργίας του τουριστικού προϊόντος είναι οι άνθρωποι πόροι. Η Ελλάδα διαθέτει πολύ καλής ποιότητας ανθρώπινους πόρους με καλή τουριστική εκπαίδευση και κατάρτιση, καθώς το επίπεδο της παρεχόμενης τουριστικής εκπαίδευσης είναι αρκετά υψηλό. Υπάρχουν τμήματα σε Α.Ε.Ι. τόσο σε προπτυχιακό όσο και σε μεταπτυχιακό επίπεδο, ενώ πολύ καλή τουριστική κατάρτιση παρέχεται και σε μεταδευτεροβάθμιο επίπεδο σε δημόσια και σε ιδιωτικά Ι.Ε.Κ., Κ.Ε.Κ., ιδιωτικά κολέγια, κλπ.²⁴

Ένας άλλος βασικός συντελεστής είναι οι πολιτικές που ακολουθούνται για τη διαμόρφωση των υποδομών, καθώς το περιβάλλον των τουριστικών προορισμών συνδέεται άμεσα με την τουριστική εμπειρία. Η ποιότητα των κτιρίων, των υποδομών, των φυσικών πόρων, η ατμόσφαιρα, η εικόνα, οι πληροφορίες, οι συμπεριφορές των κατοίκων και των υπαλλήλων, συνθέτουν το τουριστικό προϊόν και επηρεάζουν την ανταγωνιστικότητα της τουριστικής εμπειρίας. Η σπουδαιότητα των υποδομών καθιστά επιτακτική την ανάγκη για εφαρμογή ουσιαστικών πολιτικών που γνώμονα θα έχουν την προστασία και τη βιώσιμη διαχείριση των φυσικών και πολιτιστικών πόρων της χώρας, καθώς και τη βελτίωση των μη άμεσα τουριστικών υποδομών όπως είναι για παράδειγμα οι ιατρικές υπηρεσίες.²⁵

²³ Σιγάλα Μ. Χρήστου Ε. (2013), Σελ.197

²⁴ Σιγάλα Μ. Χρήστου Ε. (2013), Σελ.200

²⁵ Σιγάλα Μ. Χρήστου Ε. (2013), Σελ.201

2.3 Ναυτιλία

Η Ελλάδα γεωγραφικά βρίσκεται στο κέντρο της Ανατολικής Μεσογείου. Είναι η ακριτική περιοχή της Ευρωπαϊκής Ένωσης και η πλησιέστερη πύλη εισόδου εμπορευμάτων από την Άπω Ανατολή. Η πολιτική αστάθεια της Βόρειας Αφρικής και της Μέσης Ανατολής κάνει την Ελλάδα περισσότερο ελκυστική.²⁶ Οι Έλληνες ελέγχουν το μεγαλύτερο στόλο σε μεταφορική ικανότητα, που αντιπροσωπεύει περίπου το 16% της παγκόσμιας χωρητικότητας, ενώ είναι και ο νεότερος στόλος. Η Ελλάδα προσφέρει ανταγωνιστικές μεταφορικές υπηρεσίες για τα εμπορεύματα των άλλων.²⁷

Τα ελληνόκτητα πλοία είναι περίπου 2,85 φορές μεγαλύτερα από τα υπόλοιπα και συγκεκριμένα το μέσο μέγεθος πλοίου ελληνόκτητου στόλου είναι 63.500 tdw έναντι 24.600 tdw στον κόσμο. Αυτό σημαίνει ότι τα ελληνόκτητα πλοία μεταφέρουν το μεγαλύτερο μέρος του διεθνούς εμπορίου μακρινών αποστάσεων, με εισροές για την ελληνική οικονομία μεταξύ 13 και 19 δισεκατομμυρίων ευρώ ετησίως, ποσό που εξαρτάται από τα επίπεδα της ναυλαγοράς. Γενικότερα, η ποντοπόρος ναυτιλία αντιπροσωπεύει περίπου το 7% του Α.Ε.Π. της χώρας και απασχολεί περίπου 250.000 – 300.000 άτομα.²⁸

Τα ελληνικά οχηματαγωγά εξυπηρετούν το 14,2% του πληθυσμού της χώρας. Όμως, παρότι το 75% των τουριστικών διανυκτερεύσεων γίνεται στα νησιά, εκτιμάται ότι μόνο το 20% - 25% των ξένων τουριστών χρησιμοποιεί την ακτοπλοΐα, διότι συνήθως φτάνουν στα νησιά αεροπορικώς. Αυτό σημαίνει ότι η ακτοπλοΐα απευθύνεται κυρίως στον εσωτερικό τουρισμό, ο οποίος όμως λόγω της κρίσης είναι ήδη αρκετά μειωμένος. Παράλληλα, οι θαλάσσιες μετακινήσεις παραμένουν σχετικά υψηλές, κάτι που αφενός αποτρέπει τους ήδη περιορισμένους εγχώριους παραθεριστές, και αφετέρου επιβαρύνει σημαντικά τα νησιά, ανεβάζοντας το πρωτογενές κόστος και κατ' επέκταση κάνοντας τον τουρισμό πιο ακριβό. Χαρακτηριστικά αναφέρουμε ότι από τη Βόρεια Ελλάδα η πρόσβαση στα νησιά του Βόρειου Αιγαίου είναι φθηνότερη πηγαίνοντας οδικώς μέσω Τουρκίας παρά χρησιμοποιώντας τις ελληνικές ακτοπλοϊκές γραμμές, με συνέπεια να αυξάνει την εξάρτηση των νησιών από τις τουρκικές ακτές.²⁹

Ένας σημαντικός περιορισμός που αντιμετωπίζουν τα ελληνικά πλοία και ο οποίος αυξάνει σημαντικά το κόστος λειτουργίας τους, είναι το μέγεθος του πληρώματος το οποίο

²⁶ Γράτσος Γ. (2013), «Αναπτυξιακή Εθνική Ναυτιλιακή Στρατηγική», Ελληνική Ένωση Τραπεζών, Ανταγωνιστικότητα για Ανάπτυξη – Προτάσεις Πολιτικής, Σελ: 239

²⁷ Γράτσος Γ. (2013), Σελ: 241

²⁸ Γράτσος Γ. (2013), Σελ: 241

²⁹ Γράτσος Γ. (2013), Σελ: 243

απαιτείται για τη λειτουργία τους. Σύμφωνα με την ελληνική νομοθεσία και συγκεκριμένα το Προεδρικό Διάταγμα 177/74, ένα πλοίο που στη Βόρεια Ευρώπη μπορεί να λειτουργεί με πλήρωμα 17 ατόμων, στην Ελλάδα χρειάζεται 31 άτομα. Επίσης, ένα πλοίο που στην Ε.Ε. λειτουργεί με 32 άτομα στην Ελλάδα χρειάζεται 52. Το αποτέλεσμα είναι, ενώ στη γραμμή της Αδριατικής το 2000 υπήρχαν 29 ελληνικά πλοία και κανένα ξένο, σήμερα να υπάρχουν μόνο πέντε πλοία με ελληνική σημαία και πέντε ξένα, με αποτέλεσμα οι εταιρείες να καταγράφουν συνολικές ζημίες περίπου 1 δις ευρώ για τέταρτη συνεχή χρόνια.³⁰

Όσον αφορά στην κρουαζιέρα, οι Έλληνες εφοπλιστές ήταν από τους πρώτους που ασχολήθηκαν κατά τη δεκαετία του 1950 και δραστηριοποιήθηκαν στην Καραϊβική, την Αλάσκα, τη Βαλτική και αλλού, φτάνοντας τη δεκαετία του 1970 στο μεγαλύτερο στόλο κρουαζιερόπλοιων στη Μεσόγειο. Σήμερα δεν υπάρχουν ελληνικά κρουαζιερόπλοια και αυτό οφείλεται κατά κύριο λόγο στην ελληνική νομοθεσία. Η πρώτη προσπάθεια απελευθέρωσης του cabotage έγινε το 2010, ενώ μόλις το 2012 η νομοθεσία για τα κρουαζιερόπλοια που επισκέπτονται τη χώρα έγινε συμβατή με την ευρωπαϊκή νομοθεσία.³¹

Η ανάπτυξη της κρουαζιέρας και ειδικά του homeporting είναι πολύ σημαντική για την Ελλάδα. Αρκεί να σκεφτεί κανείς ότι δημιουργούνται πενταπλάσια έσοδα ανά επιβάτη στο homeport, δηλαδή το λιμάνι στο οποίο το πλοίο επιβιβάζει και αποβιβάζει, από όσα δημιουργούνται σε κάθε λιμένα που επισκέπτεται. Ιδιαίτερα ωφελούνται οι επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται με συντηρήσεις και τροφοδοσίες πλοίων στα λιμάνια αυτά.³²

Στον Πίνακα 4 που ακολουθεί δίνονται συγκριτικά στοιχεία για τις αφίξεις και επισκέψεις επιβατών κρουαζιερόπλοιων. Από τον πίνακα προκύπτει ότι η σχέση επισκέψεων/αφίξεων στην Ελλάδα το 2006 ήταν 2,8 φορές μεγαλύτερη από αυτή της Ισπανίας, ενώ το 2012 έφτασε σε 4,6 φορές, δηλαδή χειροτέρεψε εις βάρος της χώρας. Επίσης, υπάρχει στασιμότητα για την Ελλάδα στον αριθμό των επισκέψεων από το 2009, ενώ στην Ισπανία και Ιταλία η τάση είναι αυξητική. Αυτά είναι δείγματα ότι η Ελλάδα υστερεί και τα τελευταία χρόνια υποχωρεί στην εδραίωση του homeporting. Από την άλλη, οι θέσεις απασχόλησης έχουν περίπου διπλασιαστεί από το 2006 και έχουν φτάσει τις 12.000, παρά τη μείωση του homeporting. Εκτιμάται ότι αν η Ελλάδα επιτύγχανε παρόμοιο λόγο

³⁰ Γράτσος Γ. (2013), Σελ: 243

³¹ Γράτσος Γ. (2013), Σελ: 245

³² Γράτσος Γ. (2013), Σελ: 245

αφίξεων/επισκέψεων με την Ισπανία, θα δημιουργούνταν περίπου 12.700 νέες θέσεις εργασίας.³³

Πίνακας 4
Αφίξεις – Επισκέψεις Επιβατών Κρουαζιερόπλοιων (2006 – 2012)

ΕΤΟΣ	ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ	ΕΛΛΑΔΑ		ΙΣΠΑΝΙΑ		ΙΤΑΛΙΑ	
		ΑΦΙΞΕΙΣ ΕΠΙΒ.	ΕΠΙΣΚΕΨΕΙΣ ΕΠΙΒ.	ΑΦΙΞΕΙΣ ΕΠΙΒ.	ΕΠΙΣΚΕΨΕΙΣ ΕΠΙΒΑΤΩΝ	ΑΦΙΞΕΙΣ ΕΠΙΒ.	ΕΠΙΣΚΕΨΕΙΣ ΕΠΙΒΑΤΩΝ
2006	6.224	236.000	2.586.000	716.500	2.778.000	1.351.000	3.411.000
2007	NA	NA	NA	NA	NA	NA	NA
2008	10.775	472.000	4.296.000	1.038.000	3.600.000	1.682.000	4.993.000
2009	11.794	503.000	4.973.000	991.000	4.118.000	1.704.000	4.956.000
2010	11.612	336.000	4.473.000	1.155.000	4.911.000	1.888.000	5.403.000
2011	12.078	313.000	4.780.000	1.384.000	5.255.000	1.861.000	6.471.000
2012	11.620	244.000	4.800.000	1.217.000	5.200.000	2.081.000	6.200.000
ΣΧΕΣΗ ΕΠΙΣΚ./ ΑΦΙΞΕΩΝ 2012		19,7:1		4,3:1		1,0:3	

Πηγή: Γράτσος, 2013 – Ναυτικό Επιμελητήριο Ελλάδος

Αναφορικά με τα σκάφη αναψυχής θα πρέπει να παραδεχτούμε ότι το ελληνικό αρχιπέλαγος με τα 1.200 νησιά και τις 4.800 βραχονησίδες είναι ένας πολύ επιθυμητός προορισμός. Εξάλλου, το μέγεθος της ακτογραμμής στην Ελλάδα είναι πολύ μεγάλο και θα μπορούσε να προσφέρει πολλές θέσεις ελλιμενισμού σε μαρίνες και άλλου τύπου λιμενικές εγκαταστάσεις. Όμως, η νομοθεσία για τα σκάφη αναψυχής δεν βοηθά την ανάπτυξη του κλάδου, παρότι θα μπορούσε να προσφέρει πάρα πολλές θέσεις εργασίας και έσοδα για την ελληνική οικονομία. Σήμερα, η Ελλάδα φιλοξενεί μόνο 17.700 σκάφη αναψυχής, αριθμό πολύ μικρό για τα ευρωπαϊκά δεδομένα, αρκεί να σκεφτεί κανείς ότι ο μέσος όρος στην Ευρώπη είναι 1 σκάφος ανά 164 κατοίκους ενώ στην Ελλάδα είναι 1 σκάφος ανά 621 κατοίκους.³⁴

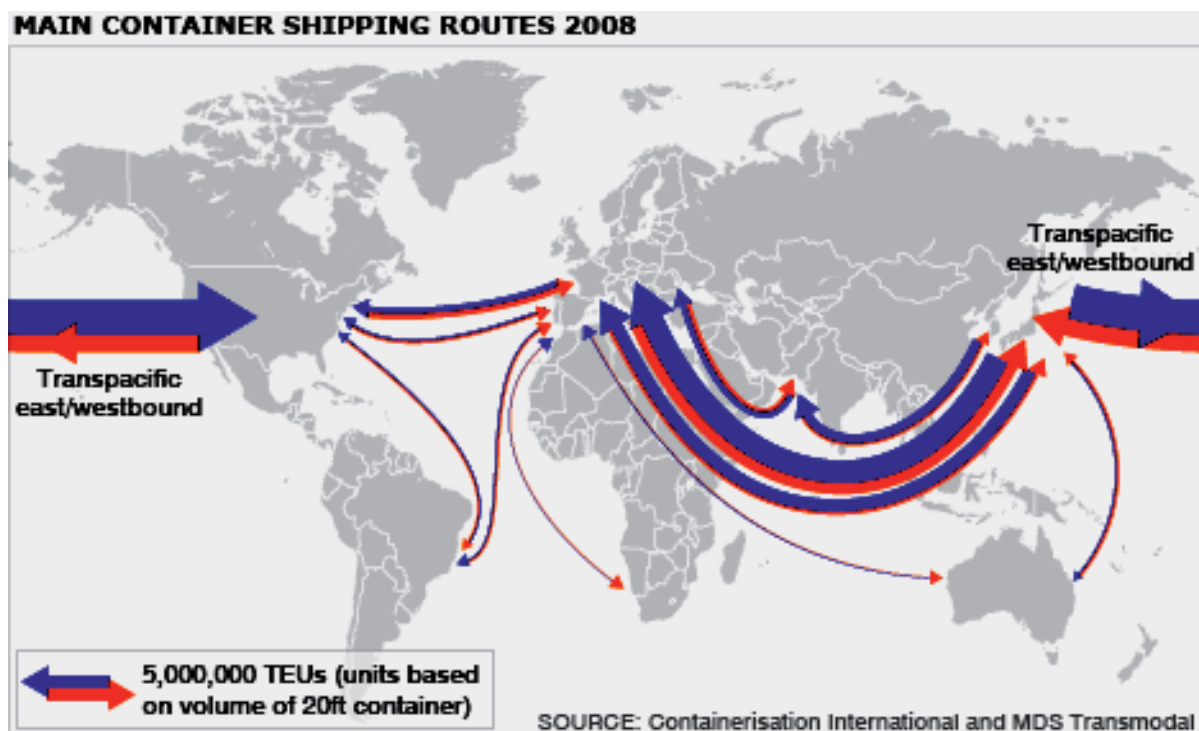
Τελειώνοντας, να πούμε ότι τα ελληνικά λιμάνια είναι οι φυσικές πύλες προς και από την Κεντρική και Ανατολική Ευρώπη και την Άπω Ανατολή και ως εκ τούτου θα μπορούσαν να λειτουργούν ως τα πιο σημαντικά κέντρα μεταφόρτωσης. Αυτό είναι πάρα πολύ σημαντικό αν σκεφτούμε ότι η Κίνα είναι μια πολύ μεγάλη παραγωγική δύναμη και οι εμπορευματικές ροές από την Κίνα στην Ευρώπη μέσω της Μεσογείου έχουν αυξηθεί

³³ Γράτσος Γ. (2013), Σελ: 246

³⁴ Γράτσος Γ. (2013), Σελ: 247

σημαντικά τα τελευταία χρόνια. Εκτός από την Κίνα, τα ελληνικά λιμάνια θα μπορούσαν να εξυπηρετούν εμπορεύματα προς τη Μαύρη Θάλασσα και την Ανατολική Μεσόγειο με τροφοδοτικά πλοία. Για φορτία προς και από την Άπω Ανατολή με προορισμό την Ανατολική Ευρώπη μέσω θαλάσσης, ο Πειραιάς μειώνει τον μεταφορικό χρόνο κατά τέσσερις ημέρες ή και περισσότερο. Αυτό οφείλεται στη γεωγραφική θέση της Ελλάδας στη Μεσόγειο, όμως προϋποθέτει γρήγορη και ανταγωνιστική σιδηροδρομική σύνδεση με την υπόλοιπη Ευρώπη, μέσω ενός καλού σιδηροδρομικού δικτύου. Σήμερα, οι μεταφορές προς την Ανατολική Ευρώπη γίνεται κυρίως με ξένα φορτηγά διότι ο τρόπος αυτός έχει μικρότερο κόστος. Η εδραίωση της Ελλάδας ως διαμετακομιστικό κέντρο απαιτεί καλή σιδηροδρομική σύνδεση και λιμάνια που να παρέχουν ανταγωνιστικές τιμολογιακές πολιτικές.³⁵

Εικόνα 1: Οι Κυριότερες Οδοί Κυκλοφορίας Φορτίων (2008)

Πηγή: Containerisation international and MDS Transmodal

³⁵ Γράτσος Γ. (2013), Σελ: 251

2.4 Γεωργία

Η γεωργία και τα τρόφιμα στην Ελλάδα αποτελούν τομείς με ευκαιρίες ανάπτυξης τα προσεχή χρόνια³⁶. Σύμφωνα με εκτιμήσεις του Παγκόσμιου Οργανισμού Τροφίμων, η ζήτηση για αγροτικά προϊόντα αναμένεται να αυξηθεί κατά 60% έως το έτος 2050. Η εκτίναξη της ζήτησης οφείλεται από τη μια στις αυξημένες επισιτιστικές ανάγκες παγκοσμίως λόγω της αύξησης του πληθυσμού³⁷ αλλά και στην αλλαγή των διατροφικών συνηθειών κυρίως στις αναπτυγμένες χώρες ως συνέπεια της αύξησης των εισοδημάτων και της αστικοποίησης. Ιδιαίτερα στις αναπτυγμένες χώρες της δυτικής Ευρώπης, παρατηρείται στροφή των καταναλωτών σε προϊόντα υψηλής ποιότητας και αξίας, προϊόντα που είναι πιο ασφαλή για τον καταναλωτή και που συνδέονται με τοπικές παραδόσεις και καλλιεργητικές πρακτικές φιλικές προς το περιβάλλον. Όμως, ιδιαίτερα σημαντικό είναι ότι υπάρχει αυξημένη ζήτηση για ίνες και βιομάζα στη βιομηχανία.³⁸

Η γεωργία παραμένει σημαντική για την εθνική οικονομία της Ελλάδας, παρότι ο κλάδος έχει συρρικνωθεί σε σχέση με παλιότερες δεκαετίες. Το 2011 αντιπροσώπευε το 5% του ΑΕΠ, τη στιγμή που στην Ε.Ε. των 15 κρατών μελών πλησίαζε στο 1,5%. Επιπλέον, η γεωργία εξασφαλίζει εργασία σε σημαντική μερίδα του πληθυσμού. Συγκεκριμένα, σύμφωνα με στοιχεία των εθνικών λογαριασμών, το 11% του συνόλου των απασχολούμενων το έτος 2011 απασχολήθηκε στον γεωργικό κλάδο και το έτος 2012 το ποσοστό ανήλθε σε 12,2%.³⁹

Τα προβλήματα της ανταγωνιστικότητας του αγροτικού τομέα αντικατοπτρίζονται και στο έλλειμμα του εμπορικού ισοζυγίου αγροτικών προϊόντων και τροφίμων. Το 2011, το έλλειμμα του εξωτερικού εμπορίου αγροτικών προϊόντων ήταν 2 δις ευρώ, όταν το συνολικό έλλειμμα του εμπορικού ισοζυγίου ήταν 21 δις. Επίσης, τα ελληνικά αγροτικά προϊόντα στις σημαντικότερες αγορές της Ευρώπης δεν ξεπερνούν το 2% του συνόλου των εισαγωγών, ενώ τα ιταλικά και ισπανικά προϊόντα αποτελούν πάνω από το 10% αυτών. Παράλληλα, παρατηρείται αθρόα εισαγωγή αγροτικών προϊόντων από άλλες χώρες στην Ελλάδα, και συγκεκριμένα προϊόντων που το κόστος παραγωγής τους στη χώρα είναι πολύ υψηλό. Ακόμα και στον τομέα των οπωροκηπευτικών που η Ελλάδα εξάγει αγαθά αξίας σχεδόν 1,4 δις ευρώ, εισάγονται προϊόντα αξίας 700 εκατομμυρίων. Γενικά, η Ελλάδα καταλαμβάνει τη 10^η θέση μεταξύ των 34 κρατών μελών του Οργανισμού Οικονομικής Συνεργασίας και

³⁶ Βλάχος Γ. – Δαμιανός Δ. (2013), «Περί μιας Εθνικής Στρατηγικής για τη Γεωργία & τα Τρόφιμα», Ελληνική Ένωση Τραπεζών, Ανταγωνιστικότητα για Ανάπτυξη – Προτάσεις Πολιτικής, Σελ: 180

³⁷ Εκτιμάτε ότι ο παγκόσμιος πληθυσμός το 2050 θα αυξηθεί κατά 34% και θα ανέλθει σε 9,1 δισεκατομμύρια (<http://www.fao.org/publications/sofi/2014/en/>)

³⁸ Βλάχος Γ. – Δαμιανός Δ. (2013), Σελ:181

³⁹ Βλάχος Γ. – Δαμιανός Δ. (2013), Σελ:183

Ανάπτυξης με κριτήριο το κατά κεφαλήν έλλειμμα στο εμπορικό ισοζύγιο αγροτικών προϊόντων και τροφίμων, που φτάνει σε απόλυτες τιμές τα 210 ευρώ.⁴⁰

Ποια είναι όμως τα προβλήματα της ελληνικής γεωργίας; Καταρχήν, η ελληνική γεωργία έχει χαρακτήρα μεσογειακό, που σημαίνει ότι η γεωργική δραστηριότητα είναι έντασης εργασίας με έμφαση στην αξιοποίηση της γης. Επίσης, το κόστος της ενέργειας είναι ιδιαίτερα υψηλό και συγκεκριμένα αποτελεί το 20% έναντι 7% – 8% στην Ε.Ε. Το κόστος της ενέργειας επιβαρύνει σημαντικά την άντληση νερού που γίνεται κατά κύριο λόγο με τη χρήση ηλεκτρισμού, καθώς η αρδευόμενη γεωργική γη αγγίζει το 40% της συνολικής γεωργικής γης.⁴¹

Ένα ακόμα πρόβλημα της ελληνικής γεωργίας είναι ότι η διάρθρωση των ηλικιών επιδεινώνεται συνεχώς. Το 33% των αγροτών έχει ηλικία μεγαλύτερη των 64 ετών, ενώ μόνο το 7,2% του συνόλου έχει ηλικία μικρότερη των 35 ετών. Αυτό οφείλεται, κατά κύριο λόγο, στο ότι τα παιδιά των αγροτών προτιμούν να ασχοληθούν με άλλα επαγγέλματα. Ως εκ τούτου, ενώ το επάγγελμα του αγρότη είχε πολύ υψηλή διαδοχή σε παλιότερες δεκαετίες, σήμερα εγκαταλείπεται από οικογένειες που παραδοσιακά ασχολούνταν με τη γεωργία, γεγονός που επιβαρύνει την ανταγωνιστικότητα του κλάδου. Επίσης, παρότι παρέχεται η δυνατότητα κατάρτισης και επιμόρφωσης των νέων αγροτών μέσω σχετικών προγραμμάτων, μόνο ένα μικρό μέρος συμμετέχει σε αυτά. Έτσι, από στοιχεία για το έτος 2005 μόνο το 5% του συνόλου των αγροτών στην Ελλάδα είχε βασική ή πλήρη γεωργική κατάρτιση, όταν τα ποσοστά στην Ε.Ε. ήταν 20% και στην Ολλανδία και τη Γερμανία 70%.⁴²

Άλλα χαρακτηριστικά της ελληνικής γεωργία που συνιστούν προβλήματα για την ανταγωνιστικότητά της είναι και τα ακόλουθα. Καταρχήν, ο βαθμός κατάρτισης των αγροτικών εκτάσεων είναι αρκετά υψηλός. Η μέση έκταση των αγροτικών εκμεταλλεύσεων στην Ελλάδα είναι περίπου 5 εκτάρια, ενώ στην Ισπανία είναι 20 εκτ., στη Δανία 40 εκτ. και στο Ηνωμένο Βασίλειο 70 εκτ. Έπειτα, ο ρυθμός διαρθρωτικής προσαρμογής, δηλαδή μείωσης του συνολικού αριθμού των απασχολούμενων με αντίστοιχη αύξηση του μεγέθους των αγροτικών εκμεταλλεύσεων, είναι αργός. Η παραγωγικότητα της γεωργικής εργασίας εκφρασμένη σε ευρώ ανά μονάδα ετήσιας εργασίας είναι αρκετά μικρότερη σε σύγκριση με τον μέσο όρο της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Συγκεκριμένα, ο μέσος όρος της τριετίας 2007 – 2009 για την Ελλάδα ήταν 10.000 ευρώ, ενώ για την Ε.Ε. ήταν 12.500 ευρώ. Απογοητευτικό

⁴⁰ Βλάχος Γ. – Δαμιανός Δ. (2013), Σελ:184

⁴¹ Βλάχος Γ. – Δαμιανός Δ. (2013), Σελ:183

⁴² Βλάχος Γ. – Δαμιανός Δ. (2013), Σελ:183

είναι και το γεγονός ότι τα τελευταία χρόνια, το μεγαλύτερο μέρος του γεωργικού οικογενειακού εισοδήματος προέρχεται από επιδοτήσεις και ενισχύσεις. Χαρακτηριστικά αναφέρουμε ότι το 2009 μόνο το 40% του εισοδήματος αντιστοιχούσε σε εισπράξεις από τη διάθεση των προϊόντων στην αγορά. Τέλος, ένα πολύ σημαντικό ενδογενές πρόβλημα της γεωργίας είναι ότι ο τομέας έχει από τη φύση του περιορισμένη ευελιξία απέναντι στα σήματα της αγοράς.⁴³

2.5 Αγορά Κεφαλαίων

Ο αποκλεισμός του ελληνικού Δημοσίου το 2010 από τις χρηματαγορές ήταν ένα μεγάλο συστημικό πλήγμα για την ελληνική οικονομία. Οι κεφαλαιαγορές σε υφεσιακές οικονομίες χαρακτηρίζονται από βαθιά υποτιμημένες αξίες, ικανές να προσελκύσουν εισροές κεφαλαίων από το εξωτερικό. Το πρόβλημα είναι ότι οι οικονομίες αυτές είναι ασταθείς και ευάλωτες σε κερδοσκοπικές εκροές κεφαλαίων, γεγονός που καθιστά άμεση την ανάγκη για δημιουργία πόλων σταθερότητας στην αγορά κεφαλαίου.⁴⁴

Η τόνωση των επενδύσεων και η βελτίωση της παραγωγικότητας στην ελληνική οικονομία προϋποθέτει τον εντοπισμό των κλάδων στους οποίους η χώρα μπορεί να είναι παραγωγική και την εξεύρεση χρηματοδότησης για την επένδυση και την ανάπτυξη. Στην πραγματικότητα, οι θεσμοί και οι δομές της ελληνικής οικονομίας εμποδίζουν την παραγωγικότητα και την κερδοφορία του κεφαλαίου, καθώς διάφοροι παράγοντες οδηγούν στη διόγκωση του κόστους χρήστη του κεφαλαίου και στην αύξηση της αβεβαιότητας, με αποτέλεσμα μειωμένη ζήτηση για επενδύσεις. Ορισμένοι τομείς ιδιαίτερης σημασίας για τους επενδυτές, στους οποίους θα πρέπει να εστιάσει η ελληνική πολιτεία είναι η επιτάχυνση στην απονομή δικαιοσύνης, η επιτάχυνση στις αδειοδοτήσεις για επενδύσεις, η ολοκλήρωση του χωροταξικού σχεδιασμού, η κατάρτιση Κτηματολογίου και Δασολογίου, η θέσπιση ορθολογικού και σταθερού φορολογικού συστήματος και η εξυγίανση της φορολογικής διοίκησης⁴⁵.

⁴³ Βλάχος Γ. – Δαμιανός Δ. (2013), Σελ:183

⁴⁴ Θωμαδάκης Σ. (2013), «Ανασυγκρότηση των Ροών Κεφαλαίου & η Αποδέσμευση της Κεφαλαιαγοράς από την Κρίση», Ελληνική Ένωση Τραπεζών, Ανταγωνιστικότητα για Ανάπτυξη - Προτάσεις Πολιτικής, Σελ: 643-644

⁴⁵ Σακελλάρης Π. (2013), «Η Χρηματοδότηση των Επενδύσεων», Ελληνική Ένωση Τραπεζών, Ανταγωνιστικότητα για Ανάπτυξη - Προτάσεις Πολιτικής, Σελ: 685

Το κύριο αναπτυξιακό εργαλείο στην ελληνική οικονομία είναι το τραπεζικό σύστημα και παραδοσιακά παίζει σημαντικό ρόλο στην χρηματοδότηση επενδύσεων, έναν ρόλο που θα πρέπει να επεκτείνει προκειμένου να χρηματοδοτηθεί η πολυπόθητη ανάπτυξη. Το ουσιαστικό πρόβλημα είναι ότι η ελληνική οικονομία χαρακτηρίζεται ως οικονομία υψηλών προσδοκώμενων αποδόσεων αλλά και υψηλού κινδύνου, γεγονός που αποτρέπει τις τράπεζες. Έτσι, για την προσέλκυση κεφαλαίων είναι απαραίτητη η παροχή ασφάλισης στους επενδυτές. Επίσης, είναι απαραίτητη η δημιουργία χαρτοφυλακίου παραγωγικών επενδύσεων με διαχωρισμό σε διακριτά επίπεδα του κινδύνου χρηματοδότησής του, όπου μια ομάδα χρηματοδοτών θα αναλαμβάνει μεγαλύτερο κίνδυνο, μειώνοντας έτσι τον κίνδυνο για τους υπόλοιπους επενδυτές. Κάτι τέτοιο μπορεί να επιτευχθεί με τη συμμετοχή των Διεθνών Χρηματοπιστωτικών Ιδρυμάτων τα οποία μπορούν να αναλάβουν μεγαλύτερους κινδύνους από ότι οι ιδιώτες, λόγω του ισχυρού ισολογισμού τους.⁴⁶

2.6 Ενέργεια

Για αρκετά χρόνια υπήρχε σημαντική αύξηση της συμμετοχής του φυσικού αερίου και της πυρηνικής ενέργειας στο παγκόσμιο «ενεργειακό μίγμα», ενώ οι Ανανεώσιμες Πηγές Ενέργειας (Α.Π.Ε.) στο σύνολό τους αύξαναν ελάχιστα το μερίδιό τους. Από το ατύχημα της Fukushima, τον Μάρτιο του 2011, πολλές χώρες ανέστειλαν τα προγράμματα επέκτασης της πυρηνικής τους ισχύος και έκτοτε φαίνεται ότι οι ΑΠΕ και το φυσικό αέριο θα πρωταγωνιστήσουν στον ενεργειακό τομέα τα επόμενα χρόνια. Χαρακτηριστικά, η νέα ισχύς που προστέθηκε το 2011 στο παγκόσμιο ηλεκτρικό σύστημα προέρχεται κατά περίπου 50% από Α.Π.Ε., φθάνοντας στο συνολικό ύψος των 400 GW⁴⁷.

Στην Ευρωπαϊκή Ένωση καταγράφεται σαφής στόχευση προς μία οικονομία χαμηλού άνθρακα. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή το 2007 καθόρισε τους τρεις πυλώνες της ενεργειακής της πολιτικής, οι οποίοι είναι η αειφορία, η ανταγωνιστικότητα και η ασφάλεια ενεργειακού εφοδιασμού. Ειδικότερα, σε ότι αφορά τον 1^ο πυλώνα, η Ε.Ε. στοχεύει στην αποτελεσματική αντιμετώπιση της κλιματικής μεταβολής και της περιβαλλοντικής υποβάθμισης, μέσω ενός δεσμευτικού πλαισίου για τις χώρες – μέλη στην κατεύθυνση της

⁴⁶ Σακελλάρης Π. (2013), Σελ: 686

⁴⁷ Διακουλάκη Δ. (2013), «Ο Ενεργειακός Τομέας στην Ελλάδα της Κρίσης: προκλήσεις & προοπτικές», Ελληνική Ένωση Τραπεζών, Ανταγωνιστικότητα για Ανάπτυξη – Προτάσεις Πολιτικής, Σελ: 292

διείσδυσης των Α.Π.Ε., της μείωσης των εκπομπών Αερίων του Θερμοκηπίου και της εξοικονόμησης ενέργειας.⁴⁸

Η Ελλάδα καταβάλει προσπάθειες να συμμορφωθεί στις διεθνείς της υποχρεώσεις, συνήθως όμως με μεγάλες καθυστερήσεις και αποκλίσεις, που οφείλονται κατά κύριο λόγο στην έλλειψη μακροπρόθεσμης προοπτικής και συστηματικής ανάλυσης των παραμέτρων που επηρεάζουν τις ενεργειακές αποφάσεις. Έτσι, δεν έχει υπάρξει ένας ολοκληρωμένος ενεργειακός σχεδιασμός με μακροπρόθεσμη προοπτική, σαφή στόχευση και χάραξη οδικού χάρτη προς την επίτευξη των στόχων.⁴⁹ Στις όποιες προσπάθειες γίνονται, ανασταλτικός παράγοντας είναι η γραφειοκρατία και οι αγκυλώσεις της δημόσιας διοίκησης. Μέχρι σήμερα, δεν έχει αξιοποιηθεί από την πολιτεία, η ευκαιρία ανάπτυξης μιας εγχώριας κατασκευαστικής βιομηχανίας που θα έδινε ώθηση στην αξιοποίηση των Α.Π.Ε. και θα ενίσχυε τις προσπάθειες για ανάπτυξη επενδύσεων με χαμηλή εγχώρια προστιθέμενη αξία, ενώ παράλληλα θα δημιουργούσε νέες θέσεις εργασίας.⁵⁰

Το θετικό είναι ότι υπάρχουν ευκαιρίες ως προς την αειφορία, οι οποίες έχουν να κάνουν με τη γεωγραφική θέση και τον φυσικό πλούτο της χώρας. Πιο συγκεκριμένα, η χώρα διαθέτει πλούσια δυναμική σε ηλιακή και αιολική ενέργεια. Ως εκ τούτου αποτελεί προνομιακό τόπο για τη συστηματική τους αξιοποίηση και πόλο έλξης για εγχώρια και διεθνή επιχειρηματικά κεφάλαια που δραστηριοποιούνται στον τομέα. Επίσης, η γεωγραφική διαμόρφωση της χώρας ευνοεί την επέκταση και την ενίσχυση των δικτύων, καθώς και την κατασκευή διασυνδέσεων των νησιωτικών με το ηπειρωτικό σύστημα της χώρας.⁵¹

Η Ελλάδα με τον Νόμο 2244 του 1994 προχώρησε στη νομοθετική κατοχύρωση του ρόλου των Α.Π.Ε. και στην υιοθέτηση των εγγυημένων τιμών για την ενθάρρυνση των επενδύσεων. Όμως, παρότι εκδηλώθηκε ιδιαίτερα υψηλό επενδυτικό ενδιαφέρον ήδη από τα πρώτα βήματα απελευθέρωσης της αγοράς το 2000, η αξιοποίηση των Α.Π.Ε. στο ελληνικό ηλεκτρικό σύστημα ακολούθησε μέχρι το 2010 ιδιαίτερα αργούς ρυθμούς. Ενδεικτικά αναφέρουμε ότι στη διάρκεια της δεκαετίας 2000 – 2010, η συνολική εγκατεστημένη ισχύς όλων των τεχνολογιών Α.Π.Ε. αυξήθηκε από 278 MW στα 1.734 MW, δηλαδή με ένα μέσο ρυθμό 150 MW ανά έτος.⁵²

⁴⁸ Διακουλάκη Δ. (2013), Σελ: 293

⁴⁹ Διακουλάκη Δ. (2013), Σελ: 298 – 299

⁵⁰ Διακουλάκη Δ. (2013), Σελ: 298 – 299

⁵¹ Διακουλάκη Δ. (2013), Σελ: 295

⁵² Διακουλάκη Δ. (2013), Σελ: 296

Κεφάλαιο 3ο: Στρατηγική Ανάπτυξης Ελληνικής Οικονομίας

Ήδη από την προηγούμενη δεκαετία έχει γίνει κατανοητό ότι η Ελλάδα δεν μπορεί να ακολουθήσει τις κυρίαρχες στρατηγικές εξωστρεφούς ανάπτυξης. Δεν μπορεί να ακολουθήσει μια ανάπτυξη βασισμένη στις πρώτες ύλες, διότι δεν έχει επαρκείς πρώτες ύλες για εξαγωγή. Δεν διαθέτει πλεονέκτημα όσον αφορά το κόστος εργασίας, διότι δεν είναι χώρα χαμηλού κόστους εργασίας. Τέλος, δεν μπορεί να στηριχθεί στην τεχνολογική καινοτομία, καθώς δεν διαθέτει τις κατάλληλες υποδομές. Στο παρόν κεφάλαιο γίνονται κάποιες προτάσεις στρατηγικής για την ανάπτυξη της ελληνικής οικονομίας.

3.1 Κοινωνία της Γνώσης & Καινοτομία

Ο ελληνικός επιχειρηματικός τομέας χαρακτηρίζεται από περιορισμένες τεχνολογικές ικανότητες και χαμηλές καινοτομικές επιδόσεις, δηλαδή μικρή εισαγωγή νέων προϊόντων στη διεθνή αγορά. Οι ελληνικές επιχειρήσεις, σε σύγκριση με τις επιχειρήσεις άλλων ευρωπαϊκών χωρών, δαπανούν μικρά ποσά για έρευνα και τεχνολογική ανάπτυξη. Βέβαια, σημαντική βελτίωση σημειώθηκε το 2011, καθώς οι ελληνικές επιχειρήσεις δαπάνησαν συνολικά 486 εκατομμύρια ευρώ, 0,23% του Α.Ε.Π., σε ερευνητική δραστηριότητα όπου απασχολήθηκαν 10.000 άτομα σε δραστηριότητες έρευνας και τεχνολογικής ανάπτυξης.⁵³

Η καινοτομική δραστηριότητα αφορά διάφορους τομείς και κυρίως, τα προϊόντα, τις παραγωγικές διαδικασίες, την οργάνωση και το marketing. Το ποσοστό των επιχειρήσεων που εισήγαγαν καινοτόμα προϊόντα, μειώθηκε από 50% τη διετία 2012 – 2013, σε 38% τη διετία 2010-2011. Μάλιστα το μεγαλύτερο μέρος των καινοτόμων προϊόντων εισάγονταν έτοιμα ή σχεδόν έτοιμα. Παράλληλα, όμως, τη διετία 2012 – 2013 αυξήθηκε το ποσοστό των επιχειρήσεων που παρουσίασαν καινοτόμα προϊόντα που είναι νέα για τη διεθνή αγορά σε 14% έναντι 12% την προηγούμενη διετία. Σημαντική ήταν την ίδια περίοδο η αύξηση της συμμετοχής των καινοτόμων προϊόντων στον τζίρο των επιχειρήσεων, πιθανώς και λόγω της αύξησης του προηγούμενου ποσοστού. Στην καινοτομία των παραγωγικών διαδικασιών, και κυρίως στις μεθόδους παραγωγής, το ποσοστό των επιχειρήσεων που συμμετείχαν μειώθηκε κατά τη διετία 2012 – 2013 σε 23%, έναντι 31% την προηγούμενη διετία. Τέλος, ως προς την

⁵³ Καλογήρου Γ. (2013), «Η Τεχνολογική Ταυτότητα & η Καινοτομική Επίδοση του Επιχειρηματικού Τομέα στην Ελληνική Οικονομία – Δημόσιες πολιτικές και επιχειρηματικές στρατηγικές για την αναβάθμισή του», Ελληνική Ένωση Τραπεζών, Ανταγωνιστικότητα για Ανάπτυξη – Προτάσεις Πολιτικής, Σελ: 463

οργάνωση και το marketing, ιδιαίτερα στον τρόπο διάθεσης των προϊόντων και τις μεθόδους πωλήσεων, η διετία 2012–2013 βρίσκει το ποσοστό των επιχειρήσεων που εφαρμόζουν καινοτομίες μειωμένο στο 28% έναντι 38% τη διετία 2010-2011.⁵⁴

Παρότι, η πιστωτική στενότητα, η μετεγκατάσταση επιχειρήσεων και το υψηλό δημόσιο χρέος αποτελούν το χειρότερο περιβάλλον για τη διαμόρφωση στρατηγικών έξυπνης εξειδίκευσης, οι «στρατηγικές έξυπνης εξειδίκευσης 2014-2020» (RIS3) που ξεκίνησαν να σχεδιάζονται το 2012 μέσα στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, αποτελούν σήμερα ευκαιρία για αντιμετώπιση των διαρθρωτικών αδυναμιών ανταγωνιστικότητας της Ελλάδας.⁵⁵ Οι στρατηγικές αυτές εστιάζουν σε τέσσερις τομείς της ελληνικής οικονομίας που μπορούν να φέρουν συγκριτικό πλεονέκτημα μέσω της εξειδίκευσης και της τεχνολογικής εξέλιξης. Οι τομείς αυτοί είναι, πρώτον η γεωργία και η παραγωγή τροφίμων, δεύτερον οι τεχνολογίες πληροφοριών και επικοινωνιών στη μεταποίηση και τις υπηρεσίες, τρίτον οι υπηρεσίες υγείας, η βιοϊατρική, τα φαρμακευτικά προϊόντα, και τέταρτον η ενέργεια και η χημική βιομηχανία.⁵⁶ Οι στρατηγικές που πρέπει να ακολουθηθούν συνοψίζονται σε τέσσερις παραμέτρους:

i. **Να δοθεί το 3% του ευρωπαϊκού Α.Ε.Π. στην Έρευνα και στην Καινοτομία.** Αν επιτευχθεί ο παραπάνω στόχος, αναμένεται η δημιουργία 3,7 εκατομμυρίων θέσεων εργασίας και η πραγματοποίηση πολλών συναφών στόχων. Στην Ελλάδα ο στόχος ήταν αύξηση των δαπανών σε Έρευνα & Ανάπτυξη στο 1,5% του Α.Ε.Π. το 2010, με 40% συμμετοχή του ιδιωτικού τομέα. Ωστόσο, οι δαπάνες αυτές έμειναν σταθερά στο 0,6%, ποσοστό πολύ χαμηλό σε σχέση με τον μέσο όρο του Ο.Ο.Σ.Α., ενώ το μεγαλύτερο μέρος τους προέρχεται από τον δημόσιο τομέα⁵⁷.

ii. **Να γίνει μαζική στροφή του Ιδιωτικού Τομέα στην Έρευνα & την Καινοτομία.** Για να γίνει αυτό, θα πρέπει το ελληνικό σύστημα καινοτομίας να αναδείξει επενδυτικές ευκαιρίες και να διευκολύνει την πρόσβαση στις αγορές. Αυτό απαιτεί πρακτικές καινοτομίας ανοικτές σε όλους, αφενός μέσα σε συστάδες επιχειρήσεων με τη λειτουργία μηχανισμών καινοτομίας τύπου «πλατφόρμας», αφετέρου αν κάθε επιχείρηση μπορεί να δημιουργήσει το δικό της εξατομικευμένο οικοσύστημα καινοτομίας, με τη λειτουργία

⁵⁴ Καλογήρου Γ. (2013), Σελ: 467-468

⁵⁵ Κομνηνός Ν., Σεφερτζή Ε. (2013), «Έξυπνη Εξειδίκευση στην Ελλάδα, 2014 – 2020, Στρατηγικές για Έρευνα, Καινοτομία & Παραγωγική Ανανέωση», Ελληνική Ένωση Τραπεζών, Ανταγωνιστικότητα για Ανάπτυξη – Προτάσεις Πολιτικής, Σελ: 480

⁵⁶ Κομνηνός Ν., Σεφερτζή Ε. (2013), Σελ: 482

⁵⁷ Κομνηνός Ν., Σεφερτζή Ε. (2013), Σελ: 484

μικρών μονάδων ανάπτυξης προϊόντων και διασύνδεση των εσωτερικών ικανοτήτων με εξωτερικές πηγές γνώσεων και τεχνολογίας.⁵⁸

iii. **A.E.I. & Ανοιχτή Οικονομία.** Η δραστηριότητα των πανεπιστημίων προσδιορίζεται από συστήματα και πρακτικές ανταλλαγής γνώσεων που λειτουργούν σε διεθνή κλίμακα, όπως δίκτυα συνεργασιών, συνέδρια, έρευνα, δημοσιεύσεις, συγκροτώντας έτσι παγκόσμια επιστημονικά δίκτυα. Τα τελευταία χρόνια υπάρχει αυξανόμενη κοινωνική και πολιτική πίεση για μεγαλύτερη συνεισφορά των πανεπιστημίων στην ανάπτυξη. Δυστυχώς όμως, ενώ πρόσφατα στοιχεία δείχνουν ότι οι συνεργασίες μεταξύ επιχειρήσεων βελτιώνονται και συγκεκριμένα οι καινοτόμες ελληνικές επιχειρήσεις ανέπτυξαν συνεργασίες μεταξύ τους σχεδόν 20% περισσότερο από τον μέσο όρο της Ε.Ε., αντίθετα, οι συνεργασίες μεταξύ επιχειρήσεων και πανεπιστημίων παρέμειναν στάσιμες, σε εξαιρετικά χαμηλό επίπεδο, παρά τις προσπάθειες την τελευταία δεκαετία. Για την ενίσχυση της συνεργασίας ΑΕΙ-επιχειρήσεων, απαιτείται αλλαγή πολιτικής, έτσι ώστε να υπάρχουν πολιτικές ανοικτής έρευνας, διάδοση της τεχνογνωσίας χωρίς περιορισμούς πνευματικής ιδιοκτησίας και αξιοποίηση των αποτελεσμάτων των πανεπιστημιακών ερευνών⁵⁹.

iv. **Περιφερειακή Διακυβέρνηση & Τομεακή Εξειδίκευση.** Η αποκέντρωση της διακυβέρνησης σε περιφερειακό επίπεδο, τόσο στον σχεδιασμό, όσο και τη διαχείριση των στρατηγικών, είναι βασικό συστατικό της έξυπνης εξειδίκευσης. Τομείς όπως η μεταποίηση, η γεωργία και ο τουρισμός αναδεικνύουν την ανάγκη περιφερειακών προσεγγίσεων στον σχεδιασμό των στρατηγικών, καθώς μια ενιαία κεντρική προσέγγιση έξυπνης εξειδίκευσης θα είναι αναποτελεσματική⁶⁰.

Κλείνοντας το θέμα της καινοτομίας και της γνώσης, θα πρέπει να γίνει μια σύντομη αναφορά στο εκπαιδευτικό σύστημα, το οποίο κάθε άλλο παρά συμβάλλει στην ανταγωνιστικότητα και ανάπτυξη της χώρας. Η συχνότητα και η ταχύτητα με την οποία γίνονται μεταρρυθμίσεις στην παιδεία τις τελευταίες δεκαετίες έχουν οδηγήσει σε απορρύθμιση της εκπαίδευσης διότι ασχολούνται με λεπτομέρειες του συστήματος αντί να εισάγουν διαρθρωτικές αλλαγές. Απαιτείται η επανίδρυση του συστήματος και μια ουσιαστική αναβάθμιση της παιδείας που θα βασίζεται σε τρεις άξονες. Ο πρώτος έχει να κάνει με την αποκέντρωση των εκπαιδευτικών αποφάσεων από το Υπουργείο Παιδείας στο σχολείο, τον δάσκαλο και το μαθητή ή κηδεμόνα του, το πανεπιστήμιο και τον φοιτητή. Ο δεύτερος άξονας αφορά στον περιορισμό του ρόλου του κράτους στην παιδεία και στον

⁵⁸ Κομνηνός Ν., Σεφερτζή Ε. (2013), Σελ: 484-485

⁵⁹ Κομνηνός Ν., Σεφερτζή Ε. (2013), Σελ: 485

⁶⁰ Κομνηνός Ν., Σεφερτζή Ε. (2013), Σελ: 486-487

αναδιανεμητικό του ρόλο υπέρ της κοινωνικής δικαιοσύνης. Τέλος, ο τρίτος άξονας πολιτικής εμπεριέχει τη θέσπιση κινήτρων για διδάσκοντες και διδασκομένους, ώστε οι πράξεις τους να συμβάλουν στην αποτελεσματικότητα και ανταγωνιστικότητα του συστήματος.⁶¹

3.2 Καταπολέμηση Διαφθοράς

Η Ελλάδα ανήκει στις χώρες με σοβαρά προβλήματα διαφθοράς, όχι όμως με τις χειρότερες επιδόσεις στο θέμα αυτό παγκοσμίως. Πάντως μία από τις βασικές αιτίες για την κατάσταση στην οποία βρίσκεται η ελληνική οικονομία είναι η εκτεταμένη διαφθορά σε μια σειρά τομέων. Πιο συγκεκριμένα, παρατηρείται εκτεταμένη διαφθορά στο πολιτικό σύστημα, οικονομική ολιγαρχία, διαφθορά στον ευρύτερο δημόσιο τομέα, έλλειψη εμπιστοσύνης, αναξιοκρατία και παραοικονομία που εδράζεται στη διαφθορά.⁶²

Η αντιμετώπιση φαινομένων οικονομικής διαφθοράς θα πρέπει να περιλαμβάνει τόσο θετικά κίνητρα, όσο και αντικίνητρα, ούτως ώστε το θεσμικό περιβάλλον να κατευθύνει τη συμπεριφορά των ατόμων προς πράξεις και δραστηριότητες που προάγουν ταυτόχρονα το ατομικό και το γενικό συμφέρον. Η πλέον ενδεδειγμένη πολιτική για την καταπολέμηση της διαφθοράς είναι η «διαφάνεια», σε συνδυασμό με ένα πλαίσιο αποτρεπτικών κινήτρων τιμωρίας. Ένα σοβαρό αντικίνητρο είναι ο κίνδυνος αποκάλυψης φαινομένων διαφθοράς και δημοσιοποίησής τους από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης. Πέραν όμως αυτών, η ύπαρξη διαφάνειας βοηθά τους πολίτες να διαπιστώνουν τις εξαιρετικά αρνητικές επιπτώσεις της οικονομικής παρανομίας στην παροχή των δημόσιων αγαθών και να αποκτήσουν συνείδηση της ευθύνης που έχουν.

Το κράτος θα πρέπει να στοχεύει στη διαφάνεια εφαρμογής των νόμων και των διαδικασιών στις οποίες προβαίνουν πολίτες και δημόσιοι υπάλληλοι. Επίσης, θα πρέπει να ενισχύσει τα όργανα που επιτελούν θεσμικούς ελέγχους, ώστε να περιοριστούν οι ευκαιρίες διαφθοράς. Επίσης, είναι σημαντικό, τα θεσμικά όργανα που ασχολούνται με τον έλεγχο της διαφάνειας να είναι αδιάβλητα και να επιτελούν το έργο τους ανεπηρέαστα. Κάτι τέτοιο όμως εξαρτάται αφενός από το βάθος στο οποίο έχει διεισδύσει η διαφθορά, αφετέρου από την πολιτική που ασκεί η εκάστοτε κυβέρνηση. Τα τελευταία χρόνια έχουν γίνει θετικά βήματα και η σοβαρότητα με την οποία αντιμετωπίζονται τα φαινόμενα φοροδιαφυγής και

⁶¹ Ψαχαρόπουλος Γ. , (2013), «Εκπαίδευση - Η άλυτη τραγωδία», Ελληνική Ένωση Τραπεζών, Ανταγωνιστικότητα για Ανάπτυξη – Προτάσεις Πολιτικής , Σελ: 455

⁶² Πελαγίδης Θ. (2013), «Πολιτικές Καταπολέμησης της Διαφθοράς», Ελληνική Ένωση Τραπεζών, Ανταγωνιστικότητα για Ανάπτυξη – Προτάσεις Πολιτικής, Σελ: 576

εισφοροδιαφυγής αποτελεί ένα σοβαρό αντικίνητρο. Παράλληλα, γίνονται προσπάθειες να στελεχωθούν κατάλληλα οι αρμόδιοι ελεγκτικοί μηχανισμοί. Ιδιαίτερα στο θέμα της διαφθοράς των δημοσίων υπαλλήλων, αρχίζουν να ενεργοποιούνται οι πειθαρχικές διαδικασίες που προβλέπονται και να επιταχύνονται τα πορίσματα των ερευνών, κάτι που λειτουργεί ως αντικίνητρο για συμμετοχή σε υποθέσεις διαφθοράς⁶³.

Στην προσπάθεια για περισσότερη διαφάνεια υπάρχει σήμερα ένας ισχυρός σύμμαχος, το διαδίκτυο. Το γεγονός ότι πλέον πολλές συναλλαγές όπως αγορά αγαθών και ταξιδιωτικών πακέτων γίνονται από το διαδίκτυο, αυξάνει τη διαφάνεια.⁶⁴ Επίσης, οι μεταρρυθμίσεις που προωθούνται από το φθινόπωρο του 2013 και οι οποίες βασίζονται στην εφαρμογή και επέκταση της χρησιμοποίησης ειδικών ηλεκτρονικών πλατφορμών για τις οικονομικές και λοιπές συναλλαγές, αναμένεται να κάνουν τη διαφθορά να υποχωρήσει, δεδομένου ότι στις πλατφόρμες αυτές δεν μπορεί να επέλθει αλλοίωση των στοιχείων χωρίς να καταγραφεί στη βάση δεδομένων, ενώ θα μπορούν να πραγματοποιούνται και διασταυρώσεις των στοιχείων και να εντοπίζονται θέματα αδιαφάνειας.⁶⁵

3.3 Φορολογία

Μια σειρά εμπειρικών εργασιών για τη σχέση φορολογικής πολιτικής και ανάπτυξης που πραγματοποιήθηκαν σε χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, έδειξαν ότι υπάρχει αντίστροφη σχέση μεταξύ ισότητας και αποτελεσματικότητας. Αυτό σημαίνει ότι ένα φορολογικό σύστημα που προωθεί την οικονομική ανάπτυξη μπορεί να έχει σημαντικές αρνητικές επιπτώσεις στη διανομή του εισοδήματος και την κοινωνική δικαιοσύνη.⁶⁶

Ένα βασικό χαρακτηριστικό για τη συνολική φορολογική επιβάρυνση στην Ελλάδα είναι ότι το φορολογικό βάρος ως ποσοστό του Α.Ε.Π. στην Ελλάδα είναι κάτω από τον αντίστοιχο μέσο όρο της Ευρωζώνης. Συγκριτικά με άλλες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, τα φορολογικά έσοδα στην Ελλάδα προέρχονται κυρίως από έμμεσους φόρους και εισφορές κοινωνικής ασφάλισης και λιγότερο από άμεσους φόρους, παρότι η υστέρηση της άμεσης φορολογίας οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στη φοροδιαφυγή κυρίως των

⁶³ Πελαγίδης Θ. (2013), Σελ: 577

⁶⁴ Πελαγίδης Θ. (2013), Σελ: 578

⁶⁵ Πελαγίδης Θ. (2013), Σελ: 583

⁶⁶ Ράπανος Β., Καπλάνογλου Γ. (2013), «Φορολογία & Οικονομική Ανάπτυξη – Η περίπτωση της Ελλάδας», Ελληνική Ένωση Τραπεζών, Ανταγωνιστικότητα για Ανάπτυξη – Προτάσεις Πολιτικής, Σελ: 611

αυτοαπασχολουμένων⁶⁷. Επομένως, αφού το φορολογικό βάρος στο σύνολο δεν είναι ιδιαίτερα υψηλό, θα πρέπει να εξεταστούν οι επιμέρους φόροι, το μέγεθός τους και το κατά πόσο αυτοί είναι φιλικόι στην ανάπτυξη⁶⁸. Στη συνέχεια θα εξεταστούν διάφορα είδη φόρων.

Τα έσοδα από φόρους περιουσίας κατά την περίοδο 2010 – 2011 στην Ελλάδα ήταν περισσότερα από τον αντίστοιχο μέσο όρο των χωρών της Ευρωζώνης (4,2 δις ευρώ έναντι 4 δις ευρώ). Από την κατηγορία των φόρων αυτών, ο ετήσιος φόρος περιουσίας απέδιδε λίγα έσοδα επειδή επιβαλλόταν σε περιορισμένη βάση και με μικρούς συντελεστές, τη στιγμή που ο φόρος στις συναλλαγές ακινήτων ήταν υψηλός. Μετά την κρίση όμως, ο ετήσιος φόρος αυξήθηκε σημαντικά και επιβάλλεται όχι μόνο στα κτίρια αλλά και στα οικόπεδα και τα αγροτεμάχια. Περιθώρια, επομένως για περαιτέρω άντληση εσόδων από αυτή την πηγή δεν υπάρχουν⁶⁹, ενώ με δεδομένη και την ευρεία διασπορά της ιδιοκτησίας που υπάρχει στην Ελλάδα και την επιβάρυνση όλων των νοικοκυριών και επιχειρήσεων, τα πολιτικά προβλήματα διαχείρισης του φόρου είναι πολύ σημαντικά.⁷⁰

Οι φόροι στην εργασία περιλαμβάνουν τον Φόρο Εισοδήματος Φυσικών Προσώπων (Φ.Ε.Φ.Π.) και τις Εισφορές Κοινωνικής Ασφάλισης (Ε.Κ.Α.) εργαζόμενου και Εργοδότη. Η συνολική επιβάρυνση από Φ.Ε.Φ.Π. και Ε.Κ.Α. στην Ελλάδα είναι πάνω από τον μέσο όρο των χωρών του Ο.Ο.Σ.Α. και της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Στην Ελλάδα ο Φ.Ε.Φ.Π. φθάνει στο 9% του εργατικού κόστους, τη στιγμή που ο αντίστοιχος μέσος όρος των χωρών του Ο.Ο.Σ.Α. είναι 9,3% και της Ευρωζώνης 9,4%. Οι Ε.Κ.Α. των εργοδοτών στην Ελλάδα ήταν 27%, ενώ οι αντίστοιχες σε χώρες του Ο.Ο.Σ.Α. και της Ευρωζώνης έφθαναν το 19,2% και το 23,6%. Τέλος, οι Ε.Κ.Α. των εργαζομένων στην Ελλάδα, την περίοδο 2010 – 2012, ήταν 18% του συνολικού κόστους εργασίας, τη στιγμή που στις χώρες του Ο.Ο.Σ.Α. ο μέσος όρος ήταν 10% και στην Ευρωζώνη 11%.⁷¹ Από τα παραπάνω, είναι φανερό ότι οι εισφορές κοινωνικής ασφάλισης είναι υψηλές, γεγονός μη φιλικό στην ανάπτυξη, δεδομένου ότι δημιουργούν προβλήματα στην ανταγωνιστικότητα των προϊόντων. Αν όμως αποφασιστεί, οι εισφορές αυτές να μειωθούν, τότε θα πρέπει να αναπληρωθούν οι απώλειες των εσόδων, με πιθανότερη εκδοχή, τα απολεσθέντα έσοδα να αναπληρωθούν από αύξηση των έμμεσων φόρων και των φόρων περιουσίας.⁷²

⁶⁷ Ράπανος Β., Καπλάνογλου Γ. (2013), Σελ: 609 – 632

⁶⁸ Ράπανος Β., Καπλάνογλου Γ. (2013), Σελ: 613

⁶⁹ Ράπανος Β., Καπλάνογλου Γ. (2013), Σελ: 633

⁷⁰ Ράπανος Β., Καπλάνογλου Γ. (2013), Σελ: 625

⁷¹ Ράπανος Β., Καπλάνογλου Γ. (2013), Σελ: 615

⁷² Ράπανος Β., Καπλάνογλου Γ. (2013), Σελ: 633

Οι έμμεσοι φόροι, που είναι φόροι στην κατανάλωση, αποδίδουν έσοδα περί το 13% του ΑΕΠ που είναι λίγο πιο κάτω από τον μέσο όρο στην Ε.Ε. Ο βασικότερος φόρος κατανάλωσης είναι ο Φόρος Προστιθέμενης Αξίας, ο οποίος στη χώρα είναι ήδη υψηλός και περαιτέρω αύξησή τους δεν είναι εφικτή. Όμως τα έσοδα μπορούν να αυξηθούν μέσα από τον περιορισμό της φοροδιαφυγής και τη βελτίωση της λειτουργίας του φοροεισπρακτικού μηχανισμού, σε σημείο που θα μπορούσαν να αντισταθμίσουν μειώσεις σε εισφορές κοινωνικής ασφάλισης. Επίσης σημαντικοί είναι οι ειδικοί φόροι που αφορούν τον καπνό, το αλκοόλ και την ενέργεια. Τα έσοδα είναι κοντά στον ευρωπαϊκό μέσο όρο και με δεδομένο ότι οι φόροι αυτοί αυξήθηκαν περαιτέρω τα τελευταία δύο χρόνια, είναι φανερό ότι δεν υπάρχουν περιθώρια αύξησης των συντελεστών τους. Ακόμη και η φορολογία καπνού, ένας τομέας στον οποίο η αύξηση της τιμής των προϊόντων θεωρείται επιβεβλημένη για λόγους προστασίας της υγείας, ίσως δεν πρέπει να αυξηθεί περαιτέρω, καθώς αυτό θα οδηγήσει πολλούς καταναλωτές σε προϊόντα που εισάγονται εύκολα από άλλες χώρες της ΕΕ με χαμηλότερους συντελεστές, ή σε προϊόντα λαθρεμπορίου. Ιδιαίτερη βαρύτητα έχει ο φόρος ενέργειας, δεδομένου ότι η ενέργεια αποτελεί σημαντική εισροή στην παραγωγική διαδικασία. Οι συντελεστές φορολογίας ενέργειας ήταν ήδη υψηλοί και αυξήθηκαν σημαντικά τα τελευταία χρόνια, ενώ οποιαδήποτε αύξηση θα πλήξει ακόμη περισσότερο την ανταγωνιστικότητα των ελληνικών προϊόντων.⁷³

Στη φορολόγηση των κερδών σε επίπεδο επιχείρησης, από το 2000 και μετά σε όλες σχεδόν τις χώρες παρουσιάζεται μείωση στους συντελεστές φορολογίας, με τον μέσο όρο της Ε.Ε. να μειώνεται από 32% το 2000 σε 24,8% το 2013. Στην Ελλάδα υπάρχει επίσης μια σταδιακή μείωση από 35% το 2000 σε 20% το 2012 και την αύξησή του σε 26% το 2013. Η ίδια πτωτική τάση παρατηρείται και στη φορολογία μερισμάτων, η οποία όμως το 2013 έφτασε πάλι σε σχετικά υψηλά επίπεδα (μέσος όρος Ε.Ε. 42,5%). Στην Ελλάδα, η φορολογία των μερισμάτων ήταν σε όλη την περίοδο 2000- 2013 σημαντικά κάτω από τον μέσο όρο της Ε.Ε. Γενικότερα, ενώ η πραγματική επιβάρυνση δεν ήταν υψηλή συγκριτικά με άλλες χώρες της ΕΕ, αυξήθηκε πρόσφατα, κάτι που δεν βοηθά στην αύξηση των επενδύσεων.⁷⁴

Με την πρώτη ματιά, η φορολογία στην Ελλάδα φαίνεται σε γενικές γραμμές φιλική στην ανάπτυξη. Παρ' όλα αυτά, οι επενδυτές και οι πολίτες επικρίνουν το φορολογικό σύστημα ως αντιαναπτυξιακό. Η απάντηση ίσως βρίσκεται στο ότι η επίδραση του

⁷³ Ράπανος Β., Καπλάνογλου Γ. (2013), Σελ: 621

⁷⁴ Ράπανος Β., Καπλάνογλου Γ. (2013), Σελ: 622

φορολογικού συστήματος στην οικονομία δεν εξαρτάται μόνο από τους φορολογικούς συντελεστές, αλλά και από το όλο πλέγμα διατάξεων και διαδικασιών που εμπεριέχει, τη λειτουργία της φορολογικής διοίκησης και άλλα.⁷⁵ Εντοπίζονται πολύ σημαντικές αδυναμίες, η αντιμετώπιση των οποίων απαιτεί μια σειρά μεταρρυθμίσεων. Καταρχήν, από τις πιο βασικές αδυναμίες του ελληνικού φορολογικού συστήματος είναι η πολυπλοκότητα της νομοθεσίας και οι συχνές αλλαγές στους φόρους, κάτι που συνεπάγεται υψηλό κόστος συμμόρφωσης πολιτών και επιχειρήσεων, αλλά και υψηλό διοικητικό κόστος. Η πολυπλοκότητα έχει αυξηθεί τα τελευταία χρόνια και μάλιστα σύμφωνα με στοιχεία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, από τις αρχές του 2010 μέχρι τα μέσα του 2013 ψηφίστηκαν 20 νόμοι για αλλαγές στη φορολογία⁷⁶. Συνδεδεμένη με την πολύπλοκη νομοθεσία είναι και η γραφειοκρατία. Στο πλαίσιο προσπάθειας από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή για μείωση του γραφειοκρατικού κόστους σε επιχειρήσεις και πολίτες, έγινε μια μελέτη του κόστους που έχουν οι επιχειρήσεις για να συμμορφωθούν στην ευρωπαϊκή και εγχώρια νομοθεσία. Το κόστος συμμόρφωσης στη νομοθεσία του Φ.Π.Α. στην Ελλάδα έφτανε στο 1,45% του Α.Ε.Π., ενώ ο μέσος όρος στην Ε.Ε. ήταν 0,96% του Α.Ε.Π.⁷⁷ Παράλληλα, στην ελληνική φορολογική διοίκηση εντοπίζεται αναποτελεσματικότητα των μηχανισμών στην επίλυση φορολογικών διαφορών, εν μέρει και λόγω της πολύπλοκης γραφειοκρατίας.

Ακόμα, θα πρέπει να «χτυπηθεί» η παραοικονομία και η φοροδιαφυγή. Το μέγεθος της παραοικονομίας στην Ελλάδα είναι από τα υψηλότερα στην Ε.Ε. Η φοροδιαφυγή πέρα από την απώλεια εσόδων για το δημόσιο, προκαλεί και σοβαρές στρεβλώσεις στην κατανομή των πόρων και την οικονομική δραστηριότητα, αφού ευνοεί τους φοροφυγάδες σε σχέση με τους συνεπείς φορολογούμενους και δημιουργεί αντικίνητρα για μεγέθυνση και εκσυγχρονισμό των επιχειρήσεων. Το θέμα αποκτά ιδιαίτερη σημασία στην αναπτυξιακή πορεία της χώρας, διότι οι επιχειρήσεις που συνήθως φοροδιαφεύγουν είναι μικρές και ελάχιστα ανταγωνιστικές και επιβιώνουν μέσα από τη φοροδιαφυγή και εισφοροδιαφυγή. Στη χώρα έχει ξεκινήσει μια σοβαρή προσπάθεια εκσυγχρονισμού της μηχανογράφησης των αρμόδιων Φορέων, διασύνδεσης και αυτόματης ενημέρωσης των συστημάτων που εμπλέκονται στη βεβαίωση και είσπραξη φόρων και εισφορών, καθώς και νομοθετικής εναρμόνισης, η οποία αναμένεται να έχει αποτελέσματα τα επόμενα χρόνια.⁷⁸

⁷⁵ Ράπανος Β., Καπλάνογλου Γ. (2013), Σελ: 624-25

⁷⁶ Ράπανος Β., Καπλάνογλου Γ. (2013), Σελ: 622

⁷⁷ Ράπανος Β., Καπλάνογλου Γ. (2013), Σελ: 627

⁷⁸ Ράπανος Β., Καπλάνογλου Γ. (2013), Σελ: 629

Κεφάλαιο 4^ο: Ο παράγοντας «Εργασία»

4.1 Ανταγωνιστικότητα Κόστους

Όπως προαναφέρθηκε και στην εισαγωγή, μια διάσταση της ανταγωνιστικότητας είναι και η ανταγωνιστικότητα του κόστους. Η ανταγωνιστικότητα κόστους εκφράζει την εξελικτική πορεία του μοναδιαίου κόστους εργασίας και δεν εμπεριέχει τον ποιοτικό ανταγωνισμό ή άλλες παραμέτρους όπως το μακροοικονομικό περιβάλλον, τα δίκτυα πωλήσεων, την καινοτομία, την ποιότητα ζωής, τις κοινωνικές συνθήκες, τις υποδομές κα.⁷⁹

Το μοναδιαίο κόστος εργασίας θεωρείται ο πιο χαρακτηριστικός δείκτης ανταγωνιστικότητας κόστους. Και αυτό διότι παρέχει τον τρόπο αποτίμησης της δυνατότητας μιας οικονομίας να παράγει προϊόντα υψηλής αξίας με χαμηλό κόστος εργασίας, και χαμηλή, κατ' επέκταση, τιμή πώλησης. Με δεδομένο ότι οι λοιποί προσδιοριστικοί παράγοντες παραμένουν σταθεροί, όσο αυξάνεται το μοναδιαίο κόστος εργασίας τόσο μειώνεται η ανταγωνιστικότητα κόστους, και αντίστροφα.⁸⁰ Ουσιαστικά, το μοναδιαίο κόστος εργασίας είναι το κόστος εργασίας που απαιτείται για την παραγωγή μίας νομισματικής μονάδας (€1) ΑΕΠ.⁸¹

Το μοναδιαίο κόστος εργασίας ή κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος (unit labour cost) δεν πρέπει να συγχέεται με το μέσο κόστος εργασίας (average labour cost). Το Μέσο Κόστος Εργασίας μετράει πόσο κοστίζει μία μέση ώρα εργασίας και ουσιαστικά υπολογίζεται διαιρώντας το Συνολικό Κόστος Εργασίας με τις Συνολικές Ώρες Εργασίας. Από την άλλη το Μοναδιαίο Κόστος Εργασίας αποτιμά το πόσο κοστίζουν τα εργατικά του μέσου ελληνικού προϊόντος και προκύπτει εάν διαιρέσουμε το Συνολικό Κόστος Εργασίας με το ΑΕΠ.⁸²

Εξετάζοντας τους δείκτες μοναδιαίου κόστους εργασίας, σε σχέση με τις χώρες της Ευρωζώνης (ΕΑ-17), τις χώρες της ΕΕ-27 (ΕΥ-27) και τις βιομηχανικές χώρες ΙC-36) παρατηρούνται τα εξής: Για την περίοδο 2000 – 2012, η πραγματική συναλλαγματική ισοτιμία σε όρους μοναδιαίου κόστους εργασίας, λαμβάνει την χαμηλότερη τιμή το 2001.

⁷⁹ ΕΙΕΑΔ, Άρθρα και Μελέτες 4/2012, «Ανταγωνιστικότητα, Μισθοί και Παραγωγικότητα», Σταύρος Γαβρόγλου, Ιούνιος 2012 (σελ.6)

⁸⁰ ΕΙΕΑΔ, 2012 (σελ.5)

⁸¹ Κωστής Παντελής, Το Μοναδιαίο Κόστος Εργασίας και η Ανταγωνιστικότητα.

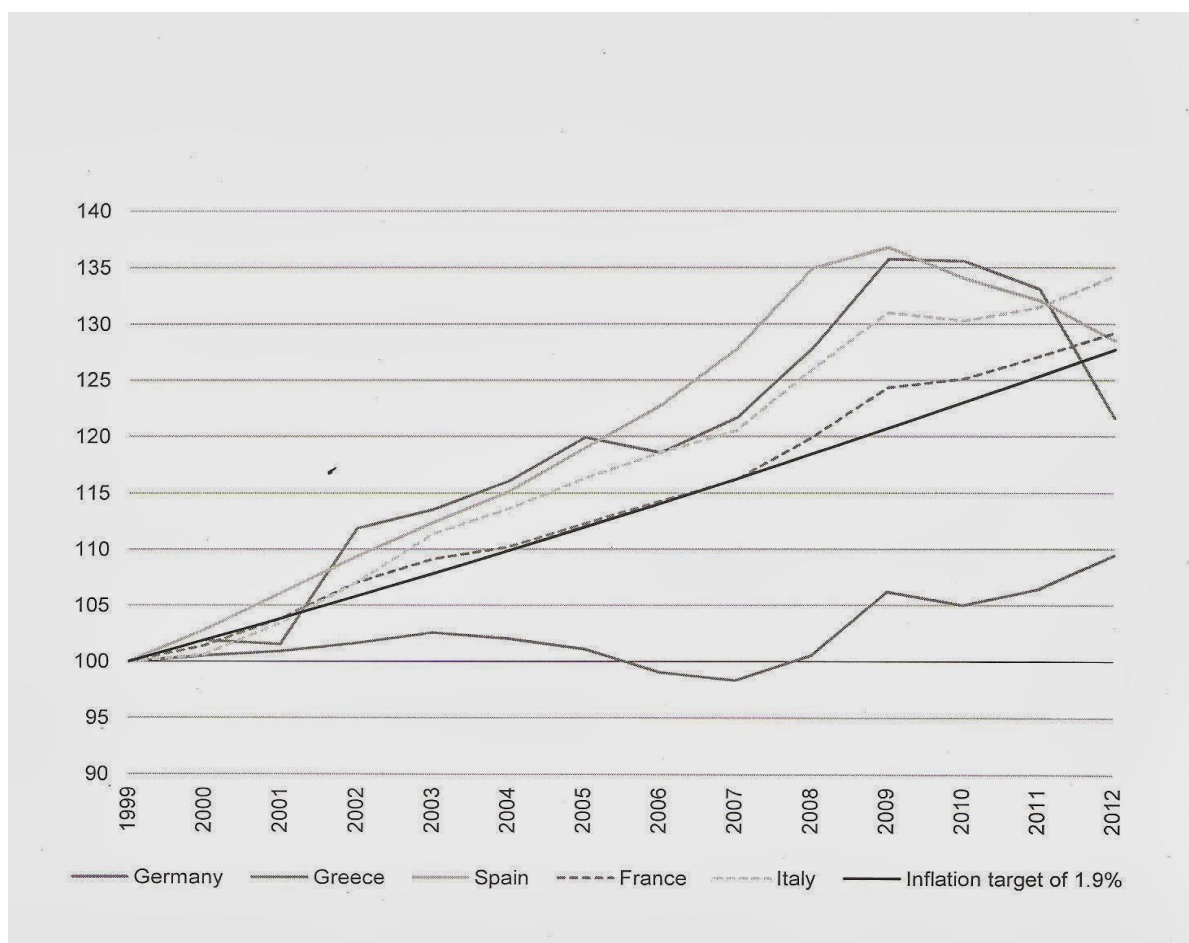
<http://www.indeepanalysis.gr/?q=node/521> (πρόσβαση 5-3-15)

⁸² ΕΙΕΑΔ, 2012 (σελ.5)

Αυτό σημαίνει ότι στο χρονικό αυτό σημείο, η ανταγωνιστικότητα της οικονομίας ήταν στο υψηλότερο επίπεδο. Μετά το 2001 και έως το 2010, υπήρξε συνεχής επιδείνωση της ανταγωνιστικότητας, ενώ από το 2010 και εξής υπάρχει βελτίωση που τείνει να προσεγγίσει τα επίπεδα του 2001⁸³.

Στο Διάγραμμα που ακολουθεί, αποτυπώνεται το ονομαστικό μηνιαίο κόστος εργασίας για τέσσερις χώρες της Ευρωζώνης, μεταξύ των οποίων και η Ελλάδα.

Διάγραμμα 7

Οι χώρες που οι καμπύλες τους είναι πάνω από τις άλλες έχουν μειωμένη ανταγωνιστικότητα. Αυτό συμβαίνει διότι όταν το κόστος εργασίας ανεβαίνει συνεχώς σε μια χώρα, υπάρχει άνοδος του πληθωρισμού και μειωμένη ανταγωνιστικότητα. Κοιτώντας προσεκτικά το ανωτέρω Διάγραμμα, εντοπίζονται τρία σημαντικά σημεία. Πρώτον, η μεγάλη

⁸³ ΚΕΠΕ, Τετραμηνιαία έκδοση του ΚΕΠΕ, Τεύχος 22, Οκτώβριος 2013, «ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ». <http://www.naftemporiki.gr/cmsutils/downloadpdf.aspx?id=719160>

αύξηση που σημείωσε το μοναδιαίο κόστος εργασίας στην Ελλάδα μεταξύ 2001 και 2002. Δεύτερον, η μοναδική, αν και μικρή μείωσή του μεταξύ 2005 και 2006 (1,3 μονάδες). Τρίτον, οι μεγάλες αυξήσεις, που σημειώθηκαν το 2008 και 2009 (12 μονάδες). Ουσιαστικά, από το 2000 έως το 2010, το ονομαστικό κόστος παραγωγής ανά μονάδα προϊόντος στην Ελλάδα αυξήθηκε κατά 30%, γεγονός που ισοδυναμεί με αύξηση των μισθών και κατ' επέκταση των εργοδοτικών εισφορών κατά 30%. Η αύξηση αυτή έκανε δυσχερέστερη την πώληση των ελληνικών προϊόντων στις διεθνείς αγορές, πολύ περισσότερο τη στιγμή που το μοναδιαίο κόστος εργασίας άλλων χωρών δεν ακολουθούσε την ίδια αυξητική πορεία. Η ανοδική πορεία του μοναδιαίου κόστους εργασίας ανακόπηκε το 2010, το έτος που στη χώρα υπεγράφη το πρώτο Μνημόνιο.⁸⁴

Επίσης, από το διάγραμμα βλέπουμε ότι, από το 2002 και την υιοθέτηση του ευρώ, η ανταγωνιστικότητα της Ελλάδας ως προς τη Γερμανία κατέρρευσε, με συνέπεια να δημιουργηθούν μεγάλα ελλείμματα στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών⁸⁵, τα οποία χρηματοδοτήθηκαν κυρίως με δανεισμό από τις πλεονασματικές χώρες και είχαν ως συνέπεια την υπερχρέωση της χώρας. Η απώλεια της ανταγωνιστικότητας δεν είχε ως αίτια τόσο την αύξηση του μισθολογικού κόστους στη χώρα μας, όσο την καθήλωση του εργατικού κόστους στη Γερμανία, ιδίως μέχρι το 2008, γεγονός που ενίσχυσε το ανταγωνιστικό όφελος των γερμανικών επιχειρήσεων. Μάλιστα, δεδομένου ότι μέσα στην Ευρωζώνη δεν μπορεί να γίνει υποτίμηση από τις χώρες – μέλη, το γερμανικό προβάδισμα ήταν εξασφαλισμένο.⁸⁶

Η επίδραση στις αποδοχές από τη μείωση των κατώτατων αποδοχών των ατόμων άνω των 25 ετών κατά 22% και των νέων κάτω των 25 ετών κατά 32% ήταν ιδιαίτερα σημαντική. Όπως φαίνεται από τον Πίνακα 7, το κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος μειώθηκε το 2012 για τρίτο συνεχές έτος: κατά 0,1% το 2010, 1,8% το 2011 και 6,2% το 2012, σημειώνοντας τη μεγαλύτερη ετήσια μείωση ανάμεσα στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης για το 2012. Η μείωση του κόστους εργασίας ανά μονάδα προϊόντος συνεχίστηκε τα έτη 2013 και 2014.⁸⁷

⁸⁴ ΕΙΕΑΔ, Άρθρα και Μελέτες 4/2012, «Ανταγωνιστικότητα, Μισθοί και Παραγωγικότητα», Σταύρος Γαβρόγλου, Ιούνιος 2012 (σελ.7)

⁸⁵ Για την Ελλάδα συγκεκριμένα το έλλειμμα έφτασε στο 15% του ΑΕΠ το 2008.

⁸⁶ http://costaslapavitsas.blogspot.gr/2014_03_01_archive.html (πρόσβαση 5-3-15)

⁸⁷ Παπαπέτρου Ε.(2013), Σελ:376

Πίνακας 5

Κόστος Εργασίας ανά Μονάδα Προϊόντος (% μεταβολή έναντι προηγ. έτους)

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Ε.Ε. – 28	1,3%	1,1%	1,8%	1,3%	1,8%	0,9%	0,7%	3,2%
Ε.Ε. – 17	1,2%	0,7%	1,3%	3,8%	4,3%	-0,6%	0,8%	1,9%
Βέλγιο	1,4%	2,0%	2,2%	4,4%	3,9%	-0,3%	2,7%	4,1%
Βουλγαρία	5,6%	3,1%	9,3%	12,6%	12,4%	5,2%	2,5%	-0,5%
Τσεχία	-0,7%	0,4%	2,6%	3,4%	2,2%	-0,4%	0,5%	3,8%
Δανία	2,2%	2,2%	4,8%	6,1%	5,8%	-0,6%	0,0%	1,6%
Γερμανία	-0,9%	-2,2%	-0,8%	2,3%	5,6%	-1,1%	-1,0%	3,1%
Εσθονία	3,8%	9,1%	17,2%	14,6%	1,5%	-5,0%	-1,8%	4,2%
Ιρλανδία	4,4%	3,5%	5,0%	6,8%	-2,6%	-6,7%	-4,0%	0,0%
Ελλάδα	4,4%	-1,1%	2,6%	3,1%	6,2%	-0,1%	-1,8%	-6,2%
Ισπανία	3,3%	3,1%	4,1%	5,6%	1,4%	-1,8%	-1,0%	-3,0%
Γαλλία	1,9%	1,8%	1,7%	320,0%	3,7%	0,7%	1,3%	2,1%
Κροατία	1,9%	2,2%	4,1%	5,8%	6,6%	-1,1%	0,7%	1,2%
Ιταλία	2,4%	2,0%	1,6%	4,5%	4,0%	-0,2%	1,0%	2,3%
Κύπρος	1,6%	0,9%	1,2%	1,8%	4,1%	1,0%	2,5%	-2,7%
Λετονία	15,4%	16,5%	27,2%	20,1%	-7,9%	-10,0%	1,3%	3,4%
Λιθουανία	6,0%	10,2%	6,6%	10,4%	-1,5%	-7,0%	0,7%	1,9%
Λουξεμβούργο	2,3%	1,3%	1,6%	9,4%	8,7%	1,4%	3,4%	4,7%
Ουγγαρία	2,7%	2,0%	6,2%	4,4%	2,8%	-0,7%	2,3%	2,7%
Μάλτα	-0,5%	3,5%	1,4%	2,8%	6,0%	-0,7%	1,8%	3,7%
Ολλανδία	-0,4%	0,6%	1,6%	3,0%	5,3%	-0,7%	1,1%	2,8%
Αυστρία	1,2%	1,1%	1,2%	3,7%	5,0%	0,3%	0,8%	3,0%
Πολωνία	0,3%	-1,0%	2,6%	7,5%	2,2%	1,3%	1,1%	2,0%
Πορτογαλία	3,6%	0,9%	1,1%	3,5%	3,1%	-1,4%	-0,9%	-3,1%
Ρουμανία	-	4,9%	15,2%	22,9%	2,9%	2,4%	0,9%	6,5%
Σλοβενία	1,5%	1,1%	2,6%	6,4%	8,6%	0,4%	-0,7%	0,8%
Σλοβακία	3,9%	1,7%	0,5%	4,4%	5,7%	-0,9%	0,8%	1,0%
Φινλανδία	2,2%	0,3%	0,5%	6,7%	9,0%	-1,6%	2,0%	4,4%
Σουηδία	0,2%	-0,5%	4,2%	3,1%	4,4%	-2,3%	0,2%	2,9%
Ην. Βασίλειο	1,4%	3,4%	2,0%	3,2%	6,2%	1,7%	1,4%	3,0%

Πηγή: Eurostat, Νοέμβριος 2013, Παπαπέτρου

Ο δείκτης ΠΣΣΙ με βάση το μοναδιαίο κόστος εργασίας λαμβάνει το κόστος εργασίας στο σύνολο της οικονομίας, που σημαίνει ότι εμπεριέχει και το κόστος των υπηρεσιών. Για να γίνει εξαγωγή πιο αντιπροσωπευτικών συμπερασμάτων, πολλές φορές εκτιμάται ο δείκτης ΠΣΣΙ για την μεταποίηση, η οποία είναι η πιο παραγωγική βάση μιας οικονομίας. Αναλύοντας την εξέλιξη της ανταγωνιστικότητας με βάση το μοναδιαίο κόστος εργασίας της μεταποίησης, διαπιστώνετε μια συνεχής χειροτέρευση από το 2002 και μετά. Ιδιαίτερα, τη διετία 2007-2008 οι δείκτες λαμβάνουν τις υψηλότερες τιμές τους, με το έτος 2008 η ανταγωνιστικότητα να βρίσκεται στο χειρότερο σημείο. Αξιοσημείωτο είναι ότι από το 2009 και εξής, που η οικονομία περνά την περίοδο της πιο βαριάς οικονομικής ύφεσης παρατηρείται μια σταδιακή βελτίωση της ανταγωνιστικότητας.⁸⁸

Όπως προαναφέρθηκε, το μοναδιαίο κόστος εργασίας (ΜΚΕ) προκύπτει αν διαιρέσουμε το συνολικό κόστος εργασίας με τη συνολική παραγωγή (ΑΕΠ). Διαιρώντας τα δύο μέλη του κλάσματος με τον αριθμό των συνολικών ωρών εργασίας (Ω)⁸⁹, συνεπάγεται ότι το ΜΚΕ ισούται με το μέσο κόστος εργασίας⁹⁰ διαιρούμενο με την παραγωγικότητα (Π) της εργασίας⁹¹. Αυτό σημαίνει ότι για να παραμείνει το ΜΚΕ αμετάβλητο, θα πρέπει η αύξηση του μέσου κόστους εργασίας να μην είναι μεγαλύτερη από την αύξηση της παραγωγικότητας. Η παραπάνω σχέση μας βοηθά να κατανοήσουμε τον τρόπο που μπορεί να επιτευχθεί μείωση του ονομαστικού μοναδιαίου κόστους εργασίας, ένας στόχος που τέθηκε για την Ελλάδα στο δεύτερο Μνημόνιο που ψηφίστηκε τον Φεβρουάριο του 2012. Ειδικότερα, το Μνημόνιο προέβλεπε τη μείωση του ΜΚΕ κατά 15% μέσα σε τρία χρόνια (2012-2015). Η μείωση αυτή για να επιτευχθεί δεν απαιτεί την ανάλογη μείωση του μέσου κόστους εργασίας κατά 15%, αλλά τη μείωση του πηλίκου κόστους/παραγωγικότητας κατά 15%. Έτσι, όσο μεγαλύτερη θα είναι η αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας στο διάστημα αυτό, τόσο μικρότερη θα πρέπει να είναι η μείωση του μέσου κόστους εργασίας. Επομένως, το ζητούμενο δεν είναι η μείωση των μισθών αυτή καθ' εαυτή, αλλά μια νέα σχέση μισθών-παραγωγικότητας⁹².

Ο στόχος της μείωσης του ονομαστικού μοναδιαίου κόστους εργασίας κατά 15% σε τρία χρόνια μπορεί να επιτευχθεί με μηδενική ή έστω μικρή μείωση του μέσου κόστους

⁸⁸ ΚΕΠΕ, Τετραμηνιαία έκδοση του ΚΕΠΕ, Τεύχος 22, Οκτώβριος 2013, «ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ». <http://www.naftemporiki.gr/cmsutils/downloadpdf.aspx?id=719160>

⁸⁹ Ω = αριθμός απασχολούμενων x μέσες ώρες εργασίας ανά απασχολούμενο

⁹⁰ ΜέσοΚΕ = συνολικό κόστος εργασίας ανά ώρα εργασίας

⁹¹ Π = ΑΕΠ ανά ώρα εργασίας

⁹² ΕΙΕΑΔ, Άρθρα και Μελέτες 4/2012, «Ανταγωνιστικότητα, Μισθοί και Παραγωγικότητα», Σταύρος Γαβρόγλου, Ιούνιος 2012 (σελ.23)

εργασίας, εάν στο ίδιο διάστημα αυξηθεί η παραγωγικότητα της εργασίας κατά 15%.⁹³ Αν και κάτι τέτοιο είναι στην πράξη πολύ δύσκολο να γίνει, θα πρέπει να τονίσουμε ότι υπάρχει και το μη μισθολογικό μέρος του κόστους εργασίας, το οποίο ο ΟΟΣΑ έχει υπολογίσει σε 38% του συνολικού κόστους εργασίας για την Ελλάδα.⁹⁴ Αυτό επιβεβαιώνει ότι μπορεί να βρεθεί τρόπος να μειωθεί το ΜΚΕ χωρίς την περαιτέρω μείωση των μισθών.

Για να αυξηθεί το ΑΕΠ μιας χώρας θα πρέπει είτε να αυξηθεί η απασχόληση, ή οι ώρες εργασίας, ή τέλος η παραγωγικότητα των απασχολούμενων. Το να δουλεύει κανείς πιο αποτελεσματικά, δεν αφορά μόνο την προσπάθεια του ιδίου κατά την παραγωγική διαδικασία. Εξαρτάται και από άλλους παράγοντες, όπως η τεχνολογία, το επίπεδο υποδομών που πλαισιώνουν την παραγωγή, η υιοθέτηση καινοτομιών, οι νέες μορφές οργάνωσης της εργασίας που αξιοποιούν τις ικανότητες των εργαζομένων. Παράλληλα, σημαντικό ρόλο διαδραματίζουν η βελτίωση των εκπαιδευτικών συστημάτων, η ενίσχυση της επαγγελματικής κατάρτισης και της δια βίου μάθησης. Γενικότερα, μέσω της βελτίωσης των υπάρχουσών και της ανάπτυξης νέων υποδομών, επιτυγχάνεται η αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας.⁹⁵

Τελειώνοντας, ας ρίξουμε μια ματιά και στον παράγοντα «ώρες εργασίας», που είναι ο παρονομαστής του τύπου της παραγωγικότητας.⁹⁶ Οι Έλληνες δουλεύουν περισσότερες ώρες ετησίως από τους περισσότερους ευρωπαίους συναδέλφους τους. Παρακάτω δίνεται το Διάγραμμα 8 στο οποίο αποτυπώνεται ο μέσος όρος ωρών εργασίας ετησίως για κάποιες ευρωπαϊκές χώρες μεταξύ των οποίων και η Ελλάδα, ενώ στην τελευταία στήλη δίνεται ο μέσος όρος για το σύνολο των χωρών που ανήκουν στον ΟΟΣΑ. Από το διάγραμμα φαίνεται ότι οι έλληνες δουλεύουν κατά μέσο όρο πάνω από 2.000 ώρες ετησίως, ενώ ο μέσος όρος για τις χώρες του ΟΟΣΑ είναι περίπου 1.800 ώρες. Ιδιαίτερα χαμηλός είναι ο μέσος όρος στη Γερμανία, με λιγότερες από 1.500 ώρες. Αυτό σύμφωνα και με τον τύπο υπολογισμού του μέσου κόστους προϊόντος, θα έπρεπε να ρίχνει τις τιμές των ελληνικών προϊόντων και να αυξάνει την ανταγωνιστικότητά τους. Παρ' όλα αυτά τα ελληνικά προϊόντα έχουν χαμηλή ανταγωνιστικότητα, ενώ οι τιμές ανεβαίνουν συνεχώς από το 2000, με αποτέλεσμα τον υψηλότερο πληθωρισμό αθροιστικά στην Ευρωζώνη. Αυτό είναι ένα ακόμα σημάδι ότι η

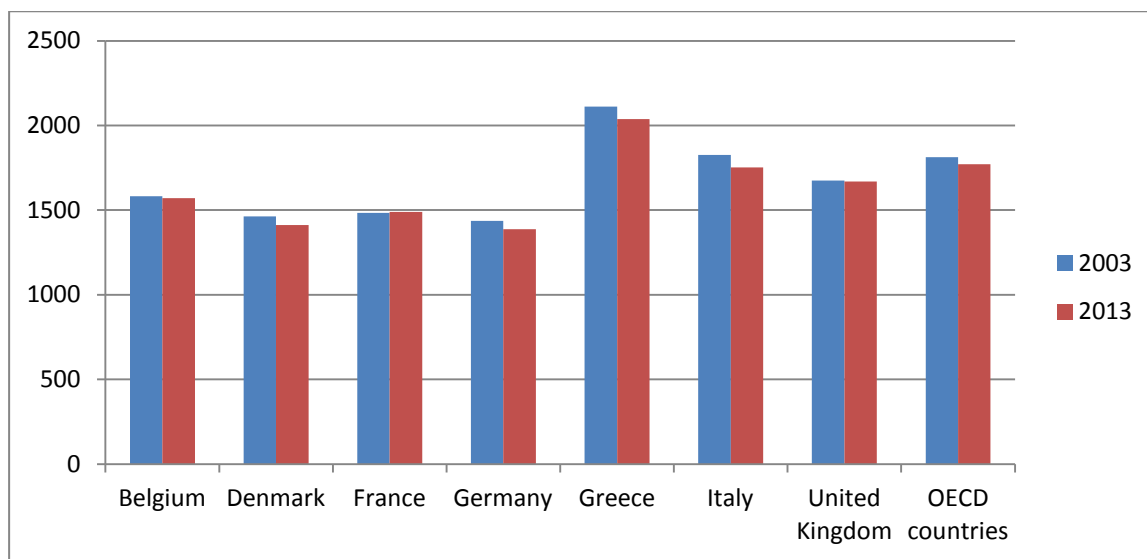
⁹³ ΕΙΕΑΔ, 2012 (σελ.49)

⁹⁴ OECD (2012j), "Tax: the average tax burden on earnings in OECD countries continues to rise", 25/04/012

⁹⁵ ΕΙΕΑΔ, Άρθρα και Μελέτες 4/2012, «Ανταγωνιστικότητα, Μισθοί και Παραγωγικότητα», Σταύρος Γαβρόγλου, Ιούνιος 2012 (σελ.33)

⁹⁶ Π = ΑΕΠ ανά ώρα εργασίας

ελληνική οικονομία χρειάζεται επενδύσεις, επενδύσεις που θα ανεβάσουν την παραγωγικότητα της εργασίας ώστε να καταφέρει η χώρα να ορθοποδήσει.⁹⁷

Πηγή: OECD⁹⁸

Διάγραμμα 8

4.2 Κατώτατος Μισθός⁹⁹

Ο κύριος λόγος καθιέρωσης του «κατώτατου μισθού» ήταν η προστασία των χαμηλόμισθων και η εξασφάλιση ενός αξιοπρεπούς βιοτικού επιπέδου. Ο κατώτατος μισθός είναι ένα εργαλείο οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής. Καθιστά δυνατή την επίτευξη ποικίλων στόχων, από την ανακατανομή του εισοδήματος έως την ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας της οικονομίας. Μέσω του καθορισμού του κατώτατου μισθού μπορεί να περιοριστεί ο πληθωρισμός, να αυξηθεί η αγοραστική δύναμη και το επίπεδο διαβίωσης, να περιοριστεί η φτώχεια κλπ. Πάντως, μια αύξηση του κατώτατου μισθού, αυξάνει το εισόδημα εργαζομένων με χαμηλή ροπή προς αποταμίευση και ως εκ τούτου επιδρά θετικά στα επίπεδα της κατανάλωσης.

Επίσης, η διαμόρφωσή του προς τα πάνω ή προς τα κάτω, πρέπει να γίνεται συνεκτιμώντας το γεγονός ότι διάφορες κοινωνικές παροχές, όπως οι πληρωμές συντάξεων

⁹⁷ Κωστής Παντελής, Το Κόστος Εργασίας και η Ανάπτυξη, <http://www.indeepanalysis.gr/?q=node/783> (πρόσβαση 5-3-15)

⁹⁸ <http://stats.oecd.org/Index.aspx?DatasetCode=ANHRS>

⁹⁹ François Eyraud – Catherine Saget, “The Revival of Minimum Wage Setting Institutions”, 2008

και αναπηρίας, τα επιδόματα ανεργίας και μητρότητας, συνδέονται με τον κατώτατο μισθό. Επομένως, ο κατώτατος μισθός επηρεάζει την οικονομία μιας χώρας ως σύνολο και μπορεί να οδηγήσει σε εκτίναξη των δαπανών της κοινωνικής ασφάλισης και σε προβλήματα στον κρατικό προϋπολογισμό.

Μετά από δύο δεκαετίες σχετικής αδιαφορίας για τον κατώτατο μισθό, υπάρχει ανανεωμένο ενδιαφέρον από τις αρχές της δεκαετίας του 2000, το οποίο συνδέεται με την αύξηση του αριθμού των «ευάλωτων» εργαζομένων κατά την περίοδο της οικονομικής ανάπτυξης που έλαβε χώρα κατά το πρώτο μισό της δεκαετίας και τη διεύρυνση της εισοδηματικής ανισότητας. Τα φαινόμενα αυτά προκάλεσαν ανησυχία για τη μείωση της αγοραστικής δύναμης των μισθών εξαιτίας των πληθωριστικών τάσεων μέχρι τα μέσα του 2008. Από το χρονικό αυτό σημείο και μετά, ο κατώτατος μισθός επανήλθε στο προσκήνιο ως μέσο καταπολέμησης της φτώχειας και μείωσης των εισοδηματικών ανισοτήτων¹⁰⁰.

Αξίζει να αναφερθεί ότι η Διεθνής Οργάνωση Εργασίας, της οποίας η Ελλάδα είναι μέλος, ζητά από το 1970 την ανάπτυξη στις χώρες μέλη ενός δίκαιου συστήματος ρύθμισης του κατώτατου μισθού, αλλά κάνοντας ένα βήμα πιο πέρα, στο ψήφισμα της Διάσκεψης του 2007 για την προώθηση βιώσιμων επιχειρήσεων, τόνισε ότι οι εργαζόμενοι θα πρέπει να συμμετέχουν στα κέρδη από την οικονομική δραστηριότητα των επιχειρήσεων και την αύξηση της παραγωγικότητας και ότι η αποτελεσματική άσκηση του δικαιώματος των συλλογικών διαπραγματεύσεων είναι ένα μέσο για να εξασφαλιστεί η δίκαιη κατανομή των κερδών που οφείλονται στην παραγωγικότητα του εργατικού δυναμικού αλλά και η επαρκής αμοιβή των εργαζομένων. Επίσης, το 2010 η Διάσκεψη κατέληξε στο συμπέρασμα ότι οι κυβερνήσεις των χωρών μελών θα πρέπει να σχεδιάσουν και να προωθήσουν πολιτικές σε σχέση με τους μισθούς και τις αποδοχές, τις ώρες και τους άλλους όρους εργασίας που θα διασφαλίζουν ένα δίκαιο μερίδιο των «καρπών» της προόδου για όλους και ένα ελάχιστο επίπεδο διαβίωσης για όλους τους εργαζόμενους¹⁰¹.

Πολλές μελέτες έχουν εστιάσει στο εάν η αύξηση του κατώτατου μισθού επηρεάζει τις προσλήψεις. Οι μελέτες αυτές καταλήγουν σε αντικρουόμενα συμπεράσματα.¹⁰² Η θεωρία

¹⁰⁰ http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---relconf/documents/meetingdocument/wcms_235287.pdf (πρόσβαση 13/2/15)

¹⁰¹ <http://www.ilo.org>

¹⁰² <http://www.ilo.org/global/topics/wages/lang--en/index.htm> (πρόσβαση 13/2/15)

του Keynes και αρκετές μελέτες που βασίστηκαν στην καμπύλη ζήτησης εργασίας, αποδεικνύουν θεωρητικά την αρνητική σχέση μισθού – ζήτησης, όμως η συσχέτιση των δύο μεταβλητών δεν είναι σημαντική και δεν έχει αποδειχθεί επαρκώς στην πράξη. Δεν θα πρέπει όμως σε καμία περίπτωση να χρησιμοποιείται ως επιχείρημα - εκφοβισμός για τη διατήρηση των μισθών χαμηλά. Εξάλλου, οι αναπροσαρμογές του κατώτατου μισθού δεν έχουν πάντα σημαντική επίδραση στο επίπεδο της απασχόλησης. Μπορεί να οδηγήσουν σε πτώση της απασχόλησης σε ορισμένες κατηγορίες του πληθυσμού και παράλληλα σε αύξηση σε άλλες.

Ο καθορισμός του κατώτατου μισθού στην Ελλάδα προκύπτει μέσα από συμφωνία μεταξύ των κοινωνικών εταίρων και είναι απαίτηση των εργοδοτικών οργανώσεων να λαμβάνονται υπόψη τα οικονομικά στοιχεία των τομέων και οι δυνατότητές τους στην καταβολή των μισθών. Οι μισθοί επιβαρύνουν σημαντικά το κόστος λειτουργίας μιας επιχείρησης και ως εκ τούτου επηρεάζουν την ανταγωνιστικότητά της, γι' αυτό οι όποιες αυξομειώσεις θα πρέπει να είναι ανάλογες με τις επικρατούσες οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες, ενώ οφείλουν να λαμβάνουν υπόψη και τον «φόβο» της παραγωγής για αρνητική επίδραση στην ανταγωνιστικότητα.

Στην Ελλάδα ο κατώτατος μισθός υπέστη δραματική μείωση από τον Ιούλιο του 2012 και μετά. Η μείωση ήταν εντυπωσιακή και συνοδεύτηκε από τεράστια ανεργία και διάλυση των κοινωνικών δομών. Από τον Γενάρη του 2015, η αύξηση του κατώτατου μισθού μπαίνει και πάλι σε πολυμερή διαβούλευση. Στόχος είναι ο εξορθολογισμός και η αύξηση, σε βάθος χρόνου, του κατώτατου μισθού, με τρόπο ώστε να διαφυλαχθεί η ανταγωνιστικότητα και οι προοπτικές απασχόλησης. Οι αλλαγές θα γίνουν μετά από διαβούλευση με τους κοινωνικούς εταίρους, και τους ευρωπαϊκούς και διεθνείς θεσμούς, συμπεριλαμβανομένου και του Διεθνούς Γραφείου Εργασίας, ενώ θα ληφθούν υπόψη οι συμβουλές ενός νέου ανεξάρτητου σώματος που θα συγκροτηθεί για να μετρά τις επιπτώσεις κάθε μισθολογικής παρέμβασης στην απασχόληση και την ανταγωνιστικότητα. Οι διαβουλεύσεις θα περιλαμβάνουν και άλλα θέματα μεταξύ των οποίων οι αλλαγές στις ομαδικές απολύσεις, οι εργασιακές σχέσεις, τα προνόμια των συνδικαλιστών και ο νόμος για την κήρυξη των απεργιών.¹⁰³

¹⁰³ Ημερησία, Γ. Γάτος, «Σε πολυμερή διαβούλευση η αύξηση του κατώτατου μισθού και οι απολύσεις», 25-2-2015 (σελ.5)

4.3 Ανταγωνιστικότητα, Παραγωγικότητα, Μισθός

Συχνά οι έννοιες παραγωγικότητα και ανταγωνιστικότητα χρησιμοποιούνται σαν επέκταση η μία της άλλης. Όμως είναι σημαντικό να γίνει διαχωρισμός των δύο εννοιών. Όταν μιλάμε για χαμηλή ανταγωνιστικότητα, μιλάμε για μια οικονομία στην οποία ανεξαρτήτως του συνδυασμού κεφαλαίου και εργασίας, τα παραγόμενα προϊόντα και υπηρεσίες, δεν είναι αρκετά ανταγωνιστικά σε ποιότητα και τιμή ώστε να καλύψουν την εγχώρια ζήτηση. Από την άλλη, η παραγωγικότητα είναι η σχέση της συνολικής ζήτησης προς τη χρήση του συντελεστή εργασίας. Αυτό σημαίνει ότι σε μια μη ανταγωνιστική οικονομία όπου υπάρχει περιορισμένη παραγωγή και ως εκ τούτου περιορισμένη απασχόληση, ο δείκτης αυτός αυξάνεται, την ίδια στιγμή που η ανταγωνιστικότητα μειώνεται. Πρακτικά αυτό συμβαίνει διότι όταν η απασχόληση μειώνεται σε σχέση με τη συνολική ζήτηση, ή όταν η ζήτηση αυξάνεται σε μεγαλύτερο βαθμό από την απασχόληση, η παραγωγικότητα της εργασίας αυξάνεται.¹⁰⁴

Σήμερα, στην Ελλάδα, η παραγωγικότητα της εργασίας είναι χαμηλότερη σε σχέση με πολλές άλλες ευρωπαϊκές χώρες. Όμως, κατά το μεγαλύτερο μέρος της δεκαετίας του 2000, η παραγωγικότητα αυξανόταν με γρήγορους ρυθμούς. Με την εμφάνιση της κρίσης του 2008, οι επιχειρήσεις βρέθηκαν με μειωμένη ζήτηση των προϊόντων τους, με μείωση της παραγωγής και ως εκ τούτου με πλεονάζον προσωπικό. Έτσι, μετά τον πρώτο αιφνιδιασμό, ακολούθησαν απολύσεις, μειώσεις ωραρίων, αύξηση της εκ περιτροπής απασχόλησης και περικοπές μισθών.¹⁰⁵

Η εντύπωση που υπάρχει σχετικά με τις μαζικές οριζόντιες μειώσεις μισθών είναι ότι μειώνουν το κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος, άρα και την τιμή των προϊόντων και ως εκ τούτου προωθούν την ανταγωνιστικότητα της οικονομίας. Παράλληλα, μειώνουν τις δαπάνες του Δημοσίου, άρα και το δημοσιονομικό έλλειμμα. Στην πραγματικότητα, οι μισθοί στην Ελλάδα έχουν υποχωρήσει πάρα πολύ και αυτό υποσκάπτει την ανταγωνιστικότητα της οικονομίας, τη δυνατότητα ανάκαμψής της και κατ' επέκταση τη δυνατότητα μείωσης του χρέους. Λαμβάνοντας υπόψη ότι το εργασιακό κόστος παραγωγής ανά μονάδα προϊόντος προκύπτει από τον λόγο μισθών προς παραγωγικότητα, συμπεραίνεται ότι οι μειώσεις μισθών δεν είναι το μόνο μέτρο αύξησης της ανταγωνιστικότητας. Αντίθετα, απαιτείται μια σειρά

¹⁰⁴ Θ.Πελαγίδης-Μ.Μητσόπουλος, 2010, «Η Στιγμή της Στροφής για την Ελληνική Οικονομία. Πώς ο Προοδευτικός Πραγματισμός Μπορεί να την Θέσει Ξανά σε Τροχιά Ανάπτυξης», Εκδόσεις Παπαζήση (σ.171)

¹⁰⁵ ΕΙΕΑΔ, Άρθρα και Μελέτες 4/2012, «Ανταγωνιστικότητα, Μισθοί και Παραγωγικότητα», Σταύρος Γαβρόγλου, Ιούνιος 2012 (σελ.45)

από σημαντικές μεταρρυθμίσεις στη χώρα, που θα αυξήσουν την παραγωγικότητα της οικονομίας.¹⁰⁶

Γενικότερα, η αντίληψη ότι το κύριο πρόβλημα της ελληνικής ανταγωνιστικότητας εντοπίζεται στις υψηλές αμοιβές είναι εσφαλμένη. Και αυτό διότι η πλειοψηφία των μισθωτών στην Ελλάδα ανήκουν στα χαμηλά μισθολογικά κλιμάκια σε σχέση τόσο με τους εγχώριους μισθούς, όσο και με την παγκόσμια κατάταξη. Παράλληλα, η απασχόληση του συντελεστή εργασίας είναι ιδιαίτερα χαμηλή στην Ελλάδα τα τελευταία χρόνια.¹⁰⁷

Στο Διάγραμμα 9 δίνεται ο κατώτατος μισθός για μια σειρά χωρών, όχι μόνο ευρωπαϊκών. Σημειώνεται ότι, ο κατώτατος μισθός για τις εκτός Ευρωζώνης χώρες έχει εκφραστεί από την Eurostat σε Ευρώ και ως εκ τούτου έχει επηρεαστεί από τη συναλλαγματική ισοτιμία που χρησιμοποιήθηκε για την μετατροπή του. Οι χώρες ομαδοποιούνται από την Eurostat σε τρεις κατηγορίες. Στην πρώτη κατηγορία ανήκουν οι χώρες από την Αλβανία έως την Τουρκία και έχουν κατώτατο μισθό μικρότερο των 500 Ευρώ. Στην δεύτερη κατηγορία στην οποία ανήκει και η Ελλάδα, είναι οι χώρες από την Πορτογαλία έως τη Σλοβενία, με κατώτατο μισθό μεταξύ 500 και 1000 Ευρώ. Στην τρίτη κατηγορία ανήκουν οι χώρες από το Ηνωμένο Βασίλειο έως το Λουξεμβούργο και έχουν κατώτατο μισθό πάνω από 1000 Ευρώ.¹⁰⁸

Ωστόσο, θα πρέπει να σημειωθεί ότι η σύγκριση των απόλυτων τιμών των κατώτατων μισθών δεν αρκεί από μόνη της για την εξαγωγή συμπερασμάτων, καθώς η ίδια αμοιβή έχει διαφορετική σημασία ανάλογα με το επίπεδο παραγωγικότητας, το κόστος διαβίωσης, την ανταγωνιστικότητα και τη θέση της χώρας στον διεθνή καταμερισμό εργασίας. Ως εκ τούτου η χρήση των απόλυτων τιμών έχει νόημα όταν συγκρίνονται ομοειδής χώρες. Έτσι, παρατηρώντας στο διάγραμμα τις χώρες του Νότου, βλέπουμε ότι το 2015 ο κατώτατος μισθός στην Ελλάδα, την Πορτογαλία και την Ισπανία δεν παρουσιάζει σημαντικές αποκλίσεις.¹⁰⁹

¹⁰⁶ Χαλιάσος Μιχάλης, 2013, “Μειώσεις Μισθών και Ανταγωνιστικότητα”.

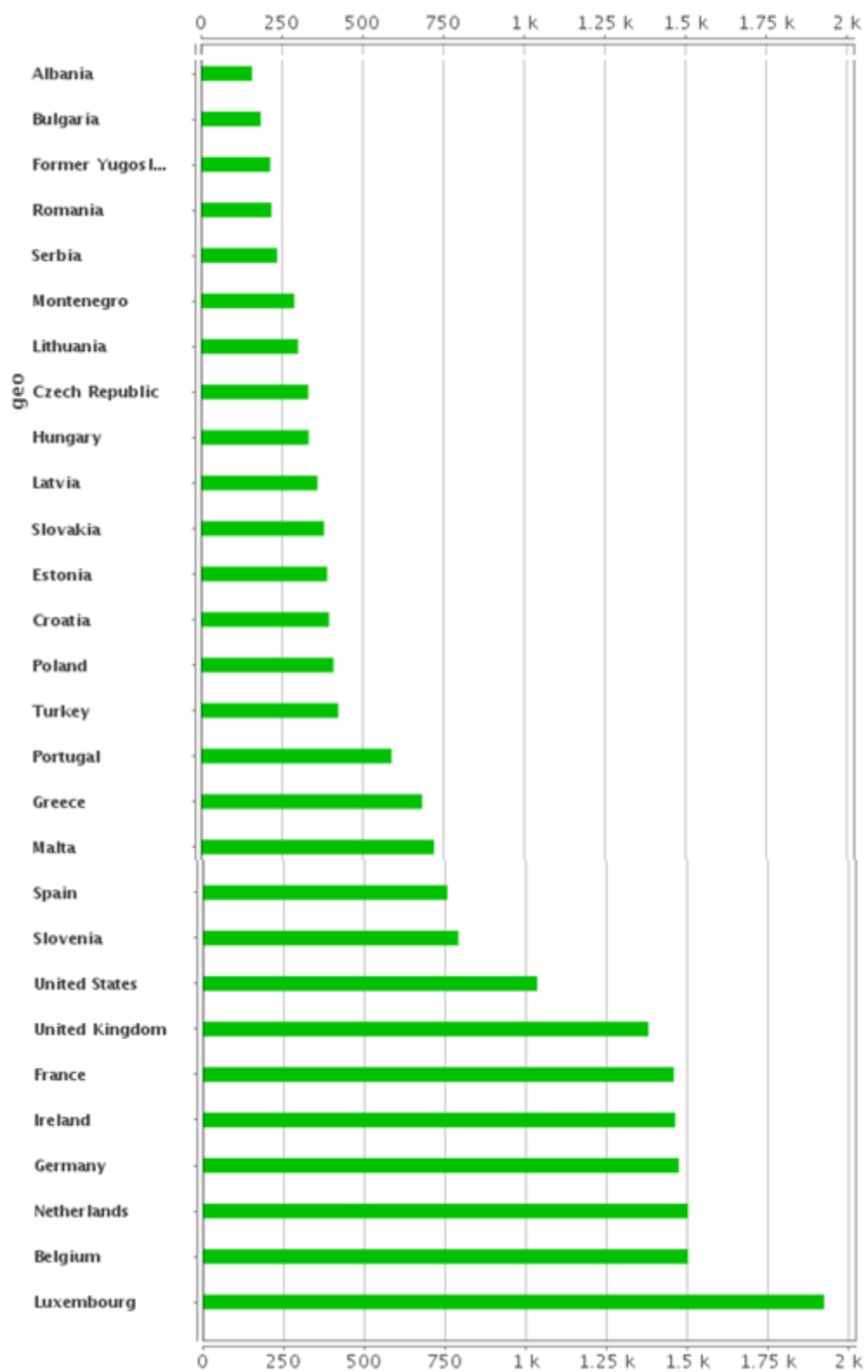
<http://greekeconomistsforreform.com/wp-content/uploads/Vima-Haliassos-Jan-2013.pdf> (πρόσβαση 6-3-15)

¹⁰⁷ Θ.Πελαγίδης-Μ.Μητσόπουλος, 2010, «Η Στιγμή της Στροφής για την Ελληνική Οικονομία. Πώς ο Προοδευτικός Πραγματισμός Μπορεί να την Θέσει Ξανά σε Τροχιά Ανάπτυξης», Εκδόσεις Παπαζήση (σ.172)

¹⁰⁸ http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Minimum_wage_statistics

¹⁰⁹ ΕΙΕΑΔ, «Ο κατώτατος μισθός στην Ελλάδα και διεθνώς - Εμπειρικά δεδομένα, πολιτικές επιλογές» Σταύρος Γαβρόγλου, Ιούλιος 2013. Διαθέσιμο στο <http://www.eiead.gr/publications/docs/MinimumWage.pdf>

Διάγραμμα 9 - Κατώτατος Μισθός
(EUR ανά μήνα - Ιανουάριος 2015)

Πηγή: http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=earn_mw_cur&lang=en

Ίσως φαίνεται παράδοξο, όμως η μείωση των μισθών συχνά επηρεάζει αρνητικά την παραγωγικότητα της εργασίας. Ένας πρώτος λόγος είναι ότι η μείωση του κόστους εργασίας, εξυπηρετεί προσωρινά τους εργοδότες, με αποτέλεσμα να αναβάλλουν μια επένδυση σε νέες τεχνολογίες με την οποία θα αντικαθιστούσαν εργαζόμενους και με την οποία η παραγωγική διαδικασία θα γινόταν έντασης κεφαλαίου και θα αύξανε η παραγωγικότητα. Παράλληλα, η μείωση μισθών μειώνει τα κίνητρα για επένδυση σε έρευνα & ανάπτυξη, καθώς και την καινοτομία, με αποτέλεσμα πάλι τη στασιμότητα της παραγωγικότητας. Τέλος, δεν πρέπει να παραβλέπεται ότι ο εργαζόμενος που είναι ικανοποιημένος με τις αποδοχές του αλλά και με τις γενικότερες συνθήκες εργασίας, είναι κατά κύριο λόγο και περισσότερο αποδοτικός.

Ακόμη, οι μεγάλες οριζόντιες μειώσεις μισθών πλήττουν και τις μελλοντικές προοπτικές της οικονομίας, καθώς οδηγούν σε μαζική μετανάστευση των νέων, αλλά και των πεπειραμένων στελεχών της χώρας στο εξωτερικό. Η ελληνική αγορά εργασίας χάνει άτομα τα οποία θα μπορούσαν να συνεισφέρουν με την εφευρετικότητα, την καινοτομία και την ποιοτικότερη εργασία τους (brain drain). Αποχωρούν οι «καλύτεροι» και προσελκύονται άτομα ανειδίκευτα ή με κατώτερο μορφωτικό επίπεδο. Εξάλλου, η λογική ότι η μείωση των μισθών θα φέρει ξένες εταιρείες ή θα επαναπατρίσει τις ελληνικές, αποδείχθηκε λανθασμένη, καθώς οι εγχώριοι και ξένοι επενδυτές, πέραν του μισθού, συνεκτιμούν και άλλους παράγοντες όπως η ευκολία ίδρυσης και λειτουργίας επιχειρήσεων, η προστασία των επενδυτών, η διαφθορά του δημοσίου τομέα και οι εργασιακές σχέσεις. Στους τομείς αυτούς η Ελλάδα χρειάζεται ευρύτατες μεταρρυθμίσεις προκειμένου να προσελκύσει κεφάλαια.¹¹⁰

4.4 Απορρύθμιση της αγοράς εργασίας

Τις τελευταίες δύο δεκαετίες αποτυπώνεται έντονα η τάση των βιομηχανιών και των χρηματαγορών να υπερβούν τις εθνικές οικονομίες και να εξαπλωθούν σε οποιαδήποτε χώρα πάνω στον πλανήτη. Η τάση αυτή οφείλεται στην επιθυμία των επιχειρηματιών να μειώσουν το κόστος παραγωγής τους, ώστε να μπορούν να αντιμετωπίσουν τον διεθνή ανταγωνισμό. Είναι γνωστό ότι στις αναπτυσσόμενες χώρες, οι βιομηχανίες μπορούν να εξασφαλίσουν φθηνότερα εργατικά χέρια, φορολογικές ελαφρύνσεις, ακόμα και απαλλαγές, και μεγάλη ανοχή του κράτους αναφορικά με την επιβάρυνση του φυσικού περιβάλλοντος.¹¹¹

¹¹⁰ Χαλιάσος Μιχάλης, 2013

¹¹¹ *Επιστημονικό Βήμα*, τ.6, Ιούνιος 2006

Όμως η παγκοσμιοποίηση δεν αφορά μόνο το κεφάλαιο. Αφορά και την εργασία ως έναν σημαντικό παραγωγικό συντελεστή. Ο διεθνής καταμερισμός της παραγωγής σημαίνει διεθνή καταμερισμό και διεθνή εξειδίκευση της εργασίας. Παρότι το κέρδος έχει συνδεθεί στην εποχή μας με τη χρηματιστική σφαίρα, η παραγωγή και το εμπόριο δεν έχουν χάσει τη διαχρονική τους σημασία. Ως εκ τούτου, η κατάλληλη διαχείριση του συντελεστή «εργασία» παραμένει προϋπόθεση για την εξασφάλιση θετικών οικονομικών αποτελεσμάτων.

Η ευκολία με την οποία κινούνται τα κεφάλαια και οι επενδύσεις από χώρα σε χώρα και ο φόβος φυγής τους σε χώρες που η εργασία είναι φθηνή και η νομοθεσία για την προστασία των εργαζομένων χαλαρή, αποτελούν εμπόδιο στην υιοθέτηση κανόνων και μέτρων ρύθμισης της εργασίας. Έτσι, πολύς λόγος γίνεται τα τελευταία χρόνια σχετικά με την ανάγκη μεγαλύτερης ευελιξίας – απορρύθμισης της αγοράς εργασίας, προκειμένου να ενισχυθεί η ανταγωνιστικότητα της οικονομίας. Η αυστηρή ρύθμιση των όρων απασχόλησης θεωρείται σε μεγάλο βαθμό υπεύθυνη για τις κακές επιδόσεις της αγοράς εργασίας, την χαμηλή παραγωγικότητα, την υψηλή ανεργία και τη μαύρη εργασία. Στην έκθεση του ΟΟΣΑ του 1994, γίνεται αναφορά σε τέσσερεις τομείς που θα πρέπει η εργασία να αποκτήσει μεγαλύτερη ευελιξία: τις ώρες εργασίας, τους μισθούς και τα εργατικά κόστη, τη νομοθεσία για την προστασία της εργασίας και τις παροχές κοινωνικής ασφάλισης.¹¹²

Οι υπέρμαχοι της απορρύθμισης υποστηρίζουν ότι αφήνοντας την αγορά εργασίας ελεύθερη, θα ρυθμιστεί από μόνη της με τον καλύτερο τρόπο, φέρνοντας σε ισορροπία την προσφορά και τη ζήτηση. Στην πραγματικότητα, οι επιπτώσεις της απορρύθμισης της αγοράς εργασίας είναι αμφιλεγόμενες. Παρ' ότι έχουν γίνει πολλές μελέτες και από διάφορους Φορείς, τα αποτελέσματα δεν οδηγούν σε ασφαλή συμπεράσματα, ούτε έχουν αποδειχθεί στην πράξη. Για παράδειγμα στην Ελλάδα, παρότι οι μισθοί υποχώρησαν πολύ και παράλληλα οι απολύσεις έγιναν πιο εύκολες, η αναμενόμενη ανάκαμψη δεν επιτεύχθηκε. Αντίθετα, η ανεργία αυξήθηκε από το 25% στο 28%. Επίσης, ο βιομηχανικός κλάδος, ο οποίος θα έπρεπε να παρουσιάσει θετικά αποτελέσματα από τη μείωση του μισθολογικού κόστους, δεν σημείωσε πρόοδο.

Η συζήτηση για την απορρύθμιση της αγοράς εργασίας και της απασχόλησης δεν είναι πλήρης χωρίς την εξέταση της νομικής και ηθικής διάστασης. Δεν πρέπει να παραβλέπεται το γεγονός ότι η εφαρμογή του εργατικού δικαίου δεν έχει μόνο οικονομικές

¹¹² Sangheon Lee and Deirdre McCann, "Measuring Labour Market Institutions: Conceptual and Methodological Questions on 'Working Hours Rigidity'", 2008

προεκτάσεις, αλλά αναπτύχθηκε και καλείται να καλύψει την ανάγκη να διορθωθεί η ανισορροπία μεταξύ των εργοδοτών και των εργαζομένων στην εργασιακή σχέση.¹¹³ Έτσι, η ύπαρξη εργατικής νομοθεσίας είναι απαραίτητη για τη διασφάλιση της κοινωνικής δικαιοσύνης. Ειδικά, σε αγορές εργασίας όπου η προσφορά εργασίας είναι σε πλεόνασμα, όπως συμβαίνει και στην Ελλάδα, πρέπει να υπάρχει μια ελάχιστη νομική προστασία για τους εργαζόμενους.

Εξάλλου, οι στόχοι που οι εργασιακοί θεσμοί εξυπηρετούν, εξακολουθούν να ισχύουν και σήμερα: βελτίωση της υγείας των εργαζομένων και της οικογενειακής τους ζωής (ώρες εργασίας), μείωση της φτώχειας και της ανισότητας (κατώτατοι μισθοί), υποστήριξη σε απολυμένους εργαζόμενους (επιδόματα ανεργίας) και φωνή στους εργαζόμενους (ελευθερία του συνεταιρίζεσθαι, συλλογικές διαπραγματεύσεις, πολιτικές ελευθερίες). Η ασφάλεια, η υγιεινή και η υγεία θα πρέπει να προστατεύονται ανεξάρτητα από την οικονομική τους διάσταση. Βέβαια, υπάρχουν περιπτώσεις που οι εργοδότες κάνουν εσωτερίκευση αυτών των δαπανών, δηλαδή μεταφέρουν το κόστος πίσω στους εργαζόμενους. Επειδή τα περιθώρια είναι πολύ στενά για τέτοιου είδους ενέργειες και ο ανταγωνισμός ιδιαίτερα πιεστικός, η κατάσταση θυμίζει το «δίλημμα των φυλακισμένων» και απαιτεί το συντονισμό μεταξύ των εμπλεκόμενων προκειμένου να επιτευχθούν αμοιβαία επωφελή αποτελέσματα.

Δεν πρέπει να θεωρείται αμελητέο ότι ρυθμίζοντας εργασιακά θέματα, επηρεάζεται ολόκληρη η κοινωνία, η προσωπική και οικογενειακή ζωή των ανθρώπων. Αρκεί να σκεφτεί κανείς τι θα συνέβαινε αν δεν υπήρχε η ημέρα επίσημης εβδομαδιαίας αργίας, η οποία παρέχει τη δυνατότητα στις οικογένειες και γενικότερα στο κοινωνικό σύνολο να συνευρεθεί, κάτι που θα ήταν ιδιαίτερα δύσκολο αν κάθε επιχείρηση έδινε το ρεπό της όποια ημέρα της εβδομάδας έκρινε ότι την εξυπηρετεί. Παράλληλα, κάτι τέτοιο θα δυσκόλευε το εμπόριο και τη συνεργασία μεταξύ των ίδιων των επιχειρήσεων.

Επιπλέον, οι εργοδότες αδυνατούν πολλές φορές να καταλάβουν ότι πολλά μέτρα από αυτά που λαμβάνονται για την προστασία των εργαζομένων, έχουν μακροχρόνια θετικά αποτελέσματα και στους ίδιους. Για παράδειγμα, η εργασία πέραν των 48 ωρών εβδομαδιαίως έχει αρνητικές επιπτώσεις στην ωριαία παραγωγικότητα, την υγεία και την οικογενειακή ζωή των εργαζομένων, και επιδρά εμμέσως αρνητικά στην απόδοση της επιχείρησης.

¹¹³ Janine Berg και David Kucera, “In Defence of Labour Market Institutions – Cultivating Justice in the Developing World”, 2008

Σε κάθε περίπτωση, οι τελευταίες δεκαετίες έχουν αποδείξει ότι η αύξηση της ανταγωνιστικότητας δεν είναι δυνατόν να βασίζεται στη συρρίκνωση των μισθών και του επιπέδου της απασχόλησης, διότι τέτοιες πολιτικές οδηγούν στην αποσάθρωση ολόκληρων κοινωνικών.

4.5 Flexicurity

Τα τελευταία χρόνια στην Ελλάδα, έχουν προωθηθεί από την ΕΕ πολιτικές που έχουν να κάνουν με την Flexicurity. Ο όρος «Flexicurity» είναι μια σύμπτυξη των λέξεων «ευελιξία» και «ασφάλεια», που στα ελληνικά αποδίδεται ως «ευασφάλεια».¹¹⁴ Ουσιαστικά είναι ένα «πάντρεμα» ή πιο εύστοχα ένας συμβιβασμός πρώτον της ευελιξίας των εργασιακών σχέσεων, δεύτερον της ασφάλειας που εγγυάται η στήριξης της ανεργίας από το κράτος και τρίτον ενός συνόλου μέτρων που στοχεύουν στην ενθάρρυνση και την επανένταξη των ανέργων στην αγορά εργασίας¹¹⁵.

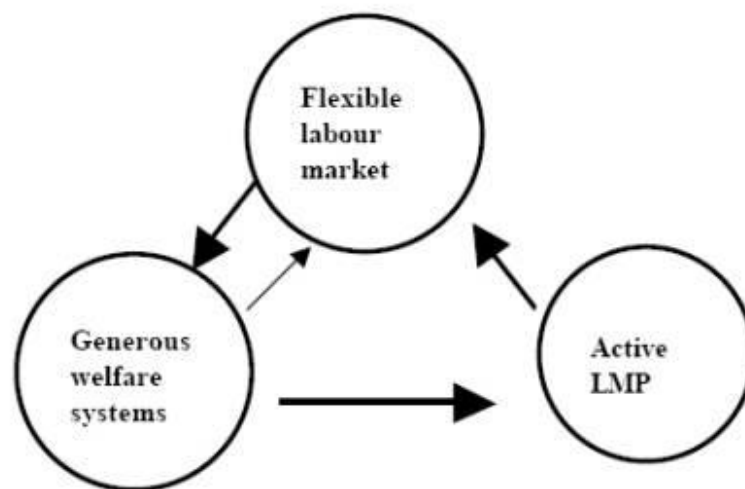
Μέσα στο πλαίσιο της παγκοσμιοποίησης, η έννοια εμφανίζεται ως ο μόνος τρόπος να ενεργοποιηθούν τα ποσοστά ανάπτυξης και απασχόλησης στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης συντηρώντας μερικά ουσιώδη στοιχεία του κράτους κοινωνικής πρόνοιας. Θεωρείται η λύση στο σύνθετο πρόβλημα της ανεργίας, δεδομένου ότι το υψηλό εργατικό κόστος και η επέκταση των κοινωνικών δικαιωμάτων των εργαζομένων ενοχοποιούνται για τη μείωση της απασχόλησης. Λιγότερα εμπόδια στις απολύσεις ισοδυναμούν με λιγότερες επιφυλάξεις των εργοδοτών για νέες προσλήψεις. Χαμηλότερα βάρη για την επιχείρηση οδηγούν σε περισσότερες θέσεις εργασίας. Οι επικριτές την θεωρούν τον βασικό παράγοντα αποδόμησης των εργασιακών δικαιωμάτων και επίθεση σε βάρος τόσο των εργαζομένων, όσο και του βιοτικού τους επιπέδου. Στην Ελλάδα, η δημοσιονομική κρίση επηρέασε σημαντικά τις συνθήκες απασχόλησης, ενώ παράλληλα η ευελιξία των εργασιακών σχέσεων προβλήθηκε από την Ε.Ε., τις κυβερνήσεις και φυσικά την εργοδοσία, ως η καλύτερη επιλογή για την αντιμετώπιση των προβλημάτων. Έτσι, η flexicurity ήρθε να γεφυρώσει το χάσμα των αντικρουόμενων συμφερόντων εργοδοσίας και εργαζομένων.

¹¹⁴ <http://socialactivism.gr/index.php/koinoniki-oikonomia/48-flexicurity>

¹¹⁵ Μετά από μια ορισμένη περίοδο ανεργίας, γίνεται υποχρεωτικό για τους άνεργους να συμμετέχουν στα προγράμματα που σχεδιάζονται συγκεκριμένα ανά κατηγορίες εργαζομένων μειώνοντας με αυτόν τον τρόπο την «παθητική περίοδο» ανεργίας.

Η Δανία είναι η χώρα που εισήγαγε την έννοια της flexicurity, αλλά και στην οποία η εφαρμογή της είναι υποδειγματική.¹¹⁶ Σε αυτό συντελεί αφενός η δυνατή της οικονομία, αφετέρου η ύπαρξη ισχυρού κοινωνικού κράτους. Συνδυάζει αρμονικά τα χαρακτηριστικά των απορρυθμισμένων αγορών εργασίας, με κύρια χαρακτηριστικά την απελευθέρωση των απολύσεων και των προσλήψεων (βλ. Ηνωμένο Βασίλειο, ΗΠΑ), και του γενναιόδωρου σκανδιναβικού κράτους πρόνοιας, με τα υψηλά επιδόματα ανεργίας. Σε περίπτωση απόλυσής του, ο εργαζόμενος λαμβάνει επίδομα ανεργίας για τέσσερα χρόνια που κυμαίνεται γύρω στο 60 - 65% του μισθού του και απολαμβάνει όλων των κοινωνικών παροχών που είχε ως εργαζόμενος. Σύμφωνα με μελέτη της Παγκόσμιας Τράπεζας, η Δανία έχει την τρίτη πιο ελαστική αγορά εργασίας σε σύνολο 130 χωρών παγκοσμίως, με πρώτες τις ΗΠΑ και τη Σιγκαπούρη.

Η ευασφάλεια στηρίζεται σε τρεις πυλώνες, που σχηματίζουν το λεγόμενο «Χρυσό Τρίγωνο»: α) την υψηλή κινητικότητα των εργαζομένων σε διαφορετικές θέσεις εργασίας (εύκαμπτη αγορά εργασίας), β) ένα γενναιόδωρα προσφερόμενο δίκτυ ασφαλείας για τους ανέργους και γ) τις Ενεργητικές Πολιτικές Απασχόλησης¹¹⁷.

Διάγραμμα 10

¹¹⁶ Ενημερωτικό Δελτίο ETUCE: Η περίπτωση της FLEXICURITY (ευέλικτης ασφάλειας). http://olme-attik.att.sch.gr/files/diethi/4.07.ETUCE%20ON%20FLEXICURITY%20_%20EI.doc

¹¹⁷ <http://socialactivism.gr/index.php/koinoniki-oikonomia/48-flexicurity>

4.6 Στοιχεία για την Αγορά Εργασίας & την Απασχόληση

Σύμφωνα με στοιχεία της ΕΛΣΤΑΤ (Ερευνες Εργατικού Δυναμικού), τρία χρόνια μετά την εφαρμογή του πρώτου μνημονίου το 2010 και των προγραμμάτων προσαρμογής, η οικονομική δραστηριότητα στην Ελλάδα υποχώρησε κατά 23%, το ποσοστό ανεργίας αυξήθηκε κατά 14,7%, (από 9,5% το 2009 σε 24,2% το 2012) και το ποσοστό απασχόλησης, το οποίο ήταν από τα χαμηλότερα της Ε.Ε., υποχώρησε κατά 8,6% (από 48,7% το 2009 σε 40,1% το 2012) ¹¹⁸.

Στο διάγραμμα 7 δίνονται τα ποσοστά συμμετοχής στην αγορά εργασίας κατά φύλο. Από τις αρχές της δεκαετίας του 1990 μέχρι την έναρξη της κρίσης παρατηρείται αύξηση του συνολικού ποσοστού συμμετοχής στην αγορά εργασίας. Ιδιαίτερα αυξημένη είναι η απασχόληση των γυναικών για την περίοδο αυτή, κυρίως λόγω της αύξησης του τομέα των υπηρεσιών, όπου οι γυναίκες απασχολούνται σε μεγαλύτερο βαθμό, αλλά και εξαιτίας κοινωνικοοικονομικών αλλαγών, όπως η βελτίωση του επιπέδου εκπαίδευσης των γυναικών. Η ανοδική τάση του ποσοστού συμμετοχής στην αγορά εργασίας ανακόπτεται κατά το γ' τρίμηνο του 2010, όμως μετά από μια οριακή μείωσή του αρχίζει εκ νέου να αυξάνεται. Είναι ευδιάκριτη η αλλαγή που έχει επέλθει πια στα ποσοστά συμμετοχής των ανδρών σε σύγκριση με των γυναικών, καθώς από το γ' τρίμηνο του 2009, το ποσοστό συμμετοχής των ανδρών μειώνεται συνεχώς, υποχωρώντας κατά περίπου 2%, ενώ το ποσοστό συμμετοχής των γυναικών αυξάνει σημαντικά σε όλη την περίοδο. ¹¹⁹

Κατά την περίοδο 2009 - 2013, εξαιτίας της υποχώρησης της εγχώριας ζήτησης, η μείωση της απασχόλησης στο σύνολο της οικονομίας ήταν περίπου 900 χιλιάδες άτομα και οι κλάδοι που υπέστησαν τις μεγαλύτερες απώλειες θέσεων ήταν οι κατασκευές, η μεταποίηση και το εμπόριο, παρουσιάζοντας μείωση θέσεων απασχόλησης κατά περίπου 194.000 στις κατασκευές, 178.000 στη μεταποίηση και 172.000 στο εμπόριο. ¹²⁰

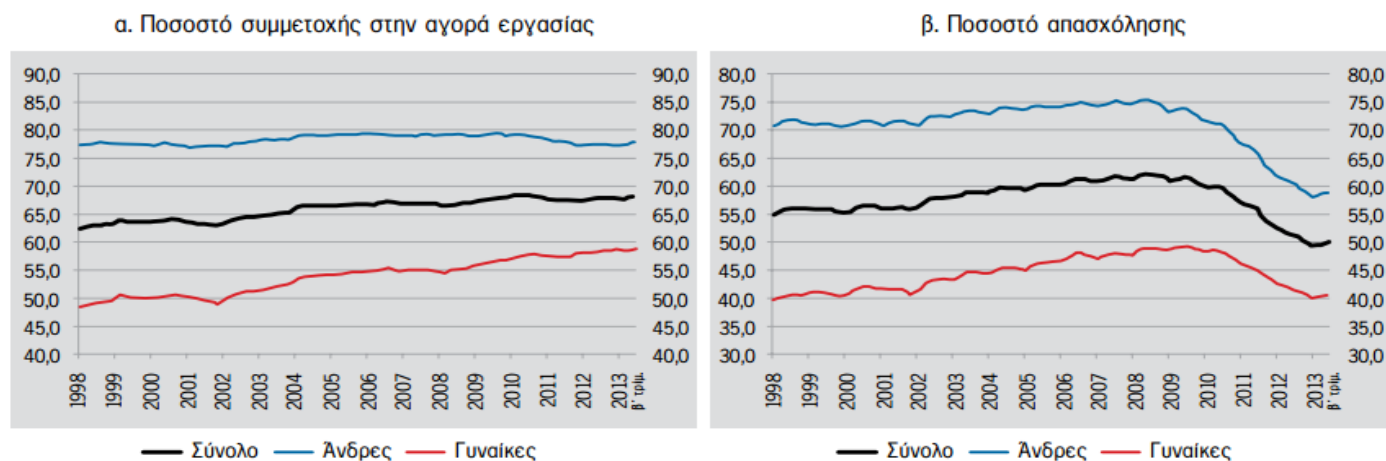
¹¹⁸ Παπαπέτρου Ε.(2013), «Η Ελληνική Αγορά Εργασίας στα Χρόνια της Κρίσης – πρόσφατες εξελίξεις & προοπτικές», Ελληνική Ένωση Τραπεζών, Ανταγωνιστικότητα για Ανάπτυξη – Προτάσεις Πολιτικής, Σελ: 354

¹¹⁹ Παπαπέτρου Ε.(2013), Σελ: 355

¹²⁰ Παπαπέτρου Ε.(2013), Σελ:356

Διάγραμμα 11

Ποσοστά Συμμετοχής στην Αγορά Εργασίας & Απασχόληση Κατά Φύλο (1990 – 2013 β' τρίμηνο)

Πηγή: ΕΛΛΣΤΑΤ, Παπαπέτρου

Οι πρόσφατες νομοθετικές αλλαγές στην ελληνική αγορά εργασίας και το εργατικό δίκαιο, σε συνδυασμό με τη μείωση της συνολικής ζήτησης, οδήγησαν σε διακριτές αλλαγές στην αγορά εργασίας ως προς τις μορφές απασχόλησης και αύξησαν την ευελιξία της. Συγκεκριμένα, σύμφωνα με στοιχεία της Eurostat (Σεπτέμβριος 2013), αυξήθηκε το ποσοστό μερικής απασχόλησης. Παρά το γεγονός ότι παραμένει από τα χαμηλότερα της Ε.Ε., από 5,5% που ήταν το β' τρίμηνο του 2007 αυξήθηκε σε 8% το β' τρίμηνο του 2013. Επίσης, μειώθηκε η σύναψη νέων συμβάσεων οποιασδήποτε μορφής κατά 5,88% σε σχέση με το 2011. Παράλληλα, μειώθηκε η σύναψη συμβάσεων πλήρους απασχόλησης κατά 18,42%, αυξήθηκαν οι συμβάσεις μερικής απασχόλησης κατά 3,61% και μειώθηκε η εκ περιτροπής απασχόληση κατά 3,93%. Τέλος, οι συμβάσεις εργασίας πλήρους απασχόλησης ενώ αντιπροσώπευαν το 66,9% των νέων συμβάσεων το 2010 και το 56,7% το 2011, μειώθηκαν σε 55% το 2013.¹²¹

Ακόμη και πριν την έναρξη της κρίσης η Ελλάδα είχε υψηλά ποσοστά ανεργίας και μακροχρόνιας ανεργίας που αντικατόπτριζαν τις εγγενείς αδυναμίες της οικονομίας αλλά και την αδυναμία της αγοράς εργασίας να εξασφαλίσει θέσεις σε εκείνους που βρίσκονταν για μεγάλα χρονικά διαστήματα εκτός απασχόλησης. Ως αποτέλεσμα της ακολουθούμενης

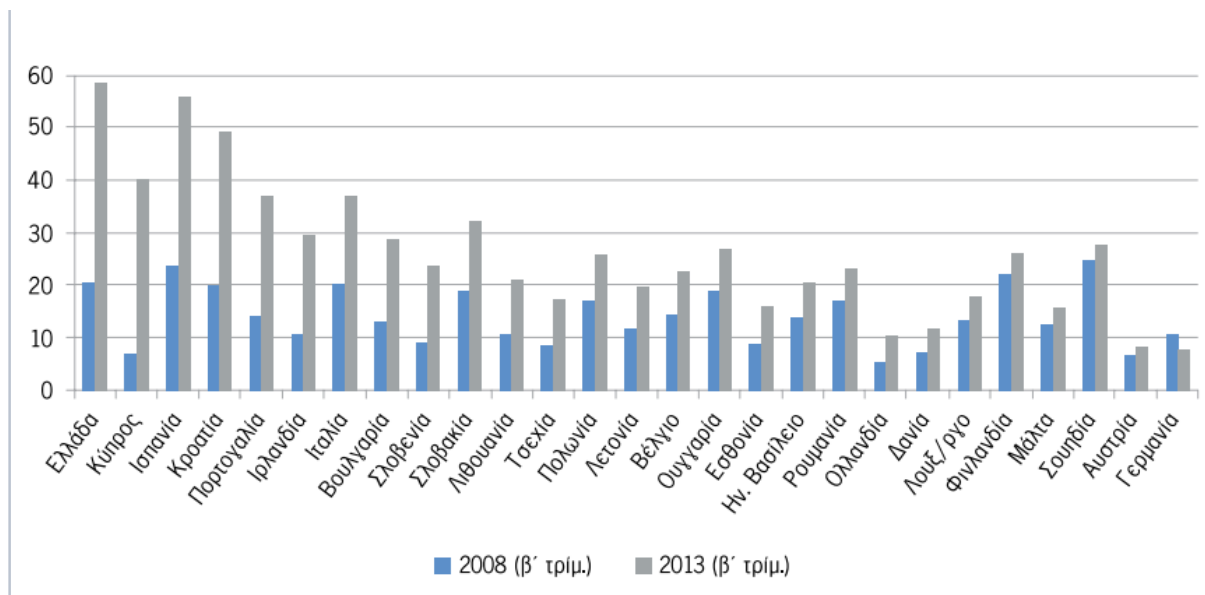
¹²¹ Παπαπέτρου Ε.(2013), Σελ:359

πολιτικής στην Ε.Ε., το ποσοστό ανεργίας βρίσκεται στο υψηλότερο σημείο από την αρχή της νομισματικής ένωσης και οι παρατηρούμενες διαφορές στα ποσοστά ανεργίας μεταξύ των χωρών της είναι ιδιαίτερα σημαντικές. Το χάσμα ανεργίας μεταξύ Αυγούστου 2008 και Αυγούστου 2013 διευρύνθηκε σημαντικά στις χώρες που βρίσκονται σε προγράμματα οικονομικής προσαρμογής, όπως στην Ελλάδα, στην Ισπανία και στην Κύπρο κατά 19,7 εκατ. μονάδες, 14,7 εκατ. μονάδες και 12,9 εκατ. μονάδες, αντίστοιχα σύμφωνα με στοιχεία της Eurostat (Νοέμβριος 2013).¹²²

Τα υψηλότερα ποσοστά ανεργίας καταγράφονται στις ευρωπαϊκές χώρες του Νότου, εξαιτίας των περιοριστικών πολιτικών που εφαρμόστηκαν στις χώρες αυτές. Σύμφωνα με τα στοιχεία της Eurostat, τα υψηλότερα ποσοστά ανεργίας στην ΕΕ για τους νέους 15-24 ετών για το β' τρίμηνο του 2013 καταγράφονται στην Ελλάδα, με ποσοστό 59% και την Ισπανία με ποσοστό 56,1%. Όπως φαίνεται και στο διάγραμμα 8, το χάσμα ανεργίας των νέων μεταξύ 2008 και 2013 αυξήθηκε στην Ελλάδα κατά 38,4 εκατ. μονάδες, στην Κύπρο κατά 33,2 εκατ. μονάδες και στην Ισπανία κατά 32,2 εκατ. μονάδες. Όμως και γενικότερα, σε επίπεδο ΕΕ-27, η ανεργία σε αυτή την ηλικιακή ομάδα έχει αυξηθεί κατά περίπου 50% από την έναρξη της οικονομικής κρίσης.¹²³

Διάγραμμα 12

Ποσοστό Ανεργίας νέων σε χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης (% εργατικού δυναμικού)

Πηγή: Eurostat, Σεπτέμβριος 2013, Παπαπέτρον

¹²² Παπαπέτρον Ε.(2013), Σελ:361

¹²³ Παπαπέτρον Ε.(2013), Σελ:363

Σημαντικές διαφοροποιήσεις παρατηρούνται στα ποσοστά συμμετοχής στην αγορά εργασίας και ανεργίας των Ελλήνων και ξένων υπηκόων κατά την περίοδο 2008 – 2012, σε σχέση με την περίοδο πριν την έναρξη της κρίσης. Τα στοιχεία παρουσιάζονται αναλυτικά στον Πίνακα 7.¹²⁴

Πίνακας 6
Ποσοστά Απασχόλησης, Συμμετοχής στην Αγορά Εργασίας & Ανεργίας κατά
Υπηκοότητα & Φύλο

	2008	2009	2010	2011	2012	2008	2009	2010	2011	2012
	ΑΝΔΡΕΣ					ΓΥΝΑΙΚΕΣ				
ΠΟΣΟΣΤΟ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗΣ										
ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΥΠΗΚΟΟΤΗΤΑΣ	74,0%	72,7%	70,2%	65,5%	61,3%	48,6%	48,7%	47,8%	44,9%	42,2%
ΞΕΝΗΣ ΥΠΗΚΟΟΤΗΤΑΣ	85,0%	80,5%	76,7%	70,0%	59,5%	49,6%	51,2%	51,2%	47,0%	41,9%
ΠΟΣΟΣΤΟΣΥΜΜΕΤΟΧΗΣ ΣΤΗΝ ΑΓΟΡΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ										
ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΥΠΗΚΟΟΤΗΤΑΣ	78,0%	77,7%	77,5%	76,5%	76,2%	54,9%	56,1%	57,0%	57,1%	58,0%
ΞΕΝΗΣ ΥΠΗΚΟΟΤΗΤΑΣ	89,5%	89,8%	90,4%	89,2%	89,1%	56,5%	59,8%	62,2%	61,2%	61,9%
ΠΟΣΟΣΤΟ ΑΝΕΡΓΙΑΣ										
ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΥΠΗΚΟΟΤΗΤΑΣ	5,2%	6,5%	9,4%	14,4%	20,1%	11,5%	13,2%	16,2%	21,4%	27,8%
ΞΕΝΗΣ ΥΠΗΚΟΟΤΗΤΑΣ	5,0%	10,4%	15,2%	21,5%	34,5%	12,3%	14,5%	17,7%	23,2%	32,6%

Πηγή: OECD Immigration Migration Outlook, 2013, Παπαπέτρου

Πριν από την κρίση οι πολίτες της Ε.Ε., μεταξύ των οποίων και της Ελλάδας, επέλεξαν την παραμονή στη χώρα τους με αποτέλεσμα ο ρυθμός μετανάστευσης να μειώνεται. Αναλυτικότερα, για την περίοδο 2005 – 2008, καταγράφηκε μείωση του μέσου ποσοστού μετανάστευσης των Ελλήνων προς το εξωτερικό. Όμως, η αύξηση της ανεργίας και της δυσκολίας εύρεσης εργασίας, καθώς και η κρίση χρέους οδήγησαν σε αύξηση των ροών μετανάστευσης από τις ευρωπαϊκές χώρες που έχουν επηρεαστεί περισσότερο προς εκείνες

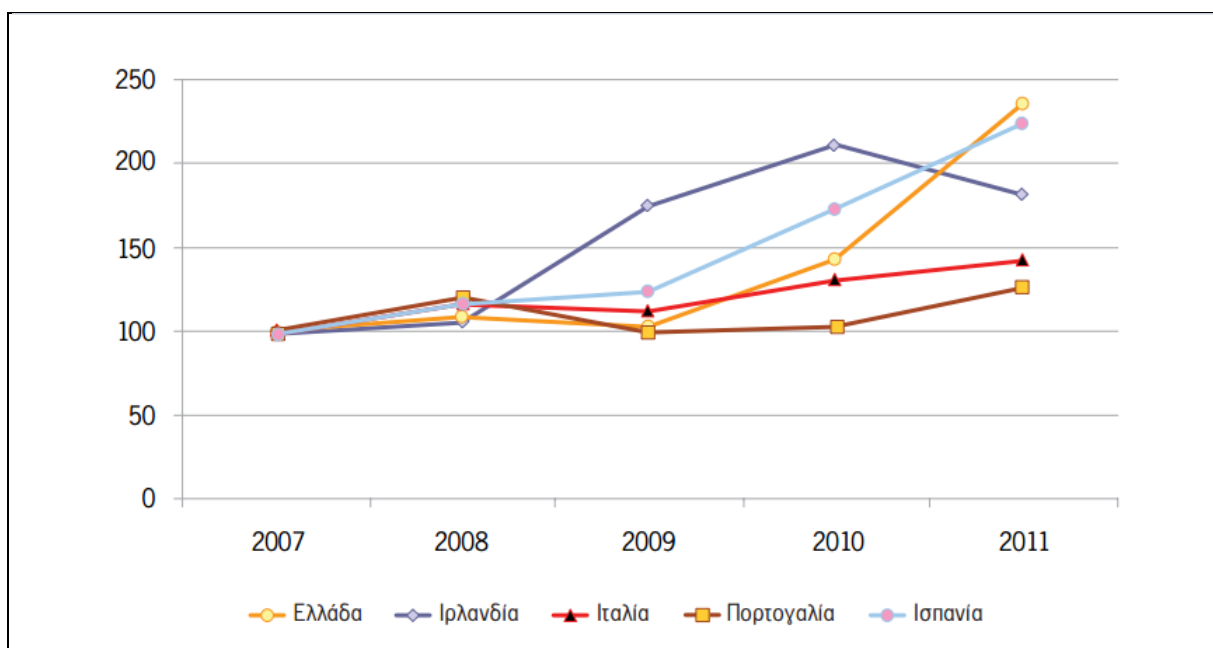
¹²⁴ Παπαπέτρου Ε.(2013), Σελ:368

που έχουν επηρεαστεί λιγότερο από την κρίση. Συγκεκριμένα, οι ροές μετανάστευσης των Ελλήνων και των Ισπανών έχει υπερδιπλασιαστεί από το 2008.¹²⁵

Οι κύριες χώρες προορισμού των μεταναστών είναι η Γερμανία και το Ηνωμένο Βασίλειο. Το 2011 περίπου 23.000 Έλληνες μετανάστευσαν στη Γερμανία, 6.000 στο Ηνωμένο Βασίλειο, 2.400 στην Ολλανδία και 1.000 στη Σουηδία. Επίσης, το 2012 οι μεταναστευτικές ροές εκτινάχτηκαν κατά περίπου 70% προς τη Γερμανία και 40% προς τη Σουηδία. Οι Έλληνες που μεταναστεύουν είναι, κατά κύριο λόγο, νεότεροι σε ηλικία και πιο μορφωμένοι σε σχέση με αυτούς που παραμένουν στη χώρα, καθώς η συγκεκριμένη κατηγορία έχει περισσότερες ευκαιρίες εύρεσης εργασίας στο εξωτερικό και ευκολότερης ενσωμάτωσης στο εκεί κοινωνικό σύνολο.¹²⁶

Διάγραμμα 13

Ροές μετανάστευσης από χώρες του Νότου της ΕΕ, 2007-2011

Πηγή: OECD, International Migration Outlook, 2013, Παπαπέτρου

¹²⁵ Παπαπέτρου Ε.(2013), Σελ:369

¹²⁶ Παπαπέτρου Ε.(2013), Σελ:369

Επίλογος – Συμπεράσματα

Από το 2003, η International Finance Corporation, βραχίονας της Παγκόσμιας Τράπεζας, κατατάσσει τις χώρες ανάλογα με την "ευκολία του επιχειρείν», συμπεριλαμβάνοντας κανονισμούς που συνδέονται με την απασχόληση εργαζομένων. Το γενικό συμπέρασμα είναι ότι οι «επαχθείς» κανονισμοί για την πρόσληψη εργαζομένων, τα μεγάλα ποσά αποζημιώσεων, οι περιοριστικές ώρες εργασίας και οι υψηλές εργοδοτικές εισφορές, «εμπόδισαν» τις επενδύσεις και κατέληξαν στη στασιμότητα των θέσεων εργασίας, κάνοντας τους φτωχούς να υποφέρουν περισσότερο¹²⁷.

Όμως το ερώτημα μέσα στο παγκοσμιοποιημένο περιβάλλον όπως αυτό έχει πια διαμορφωθεί, είναι αν οι «άκαμπτες» αγορές εργασίας φέρουν πραγματικά όλη την ευθύνη. Σύμφωνα με όσα αναφέρθηκαν για την απορρύθμιση της αγοράς εργασίας, το συμπέρασμα είναι ότι η αγορά εργασίας χρειάζεται επαναρρύθμιση και όχι απορρύθμιση. Νέοι νόμοι και πολιτικές πρέπει να σχεδιαστούν και να εφαρμοστούν για να αντιμετωπιστούν οι νέες τάσεις στον κόσμο της εργασίας, που προκύπτουν από τη μετατόπιση των κοινωνικών προτύπων, τις τεχνολογικές εξελίξεις και την οικονομική ολοκλήρωση. Επίσης, το πεδίο εφαρμογής και επιβολής του νόμου θα πρέπει να διευρυνθεί και όχι το αντίθετο¹²⁸.

Υπάρχει περιθώριο για βελτίωση σε πολλά επίπεδα. Πολλοί εργαζόμενοι, λόγω των στρεβλώσεων που υπάρχουν, εξαιρούνται από τις νόμιμες παροχές κοινωνικής ασφάλισης, ο κατώτατος μισθός συνεχώς υποχωρεί. Η αντιμετώπιση των προβλημάτων αυτών πρέπει να γίνει μέσω της αναθεώρησης της εθνικής και διεθνούς νομοθεσίας. Η χάραξη πολιτικής μπορεί να ανταποκριθεί στις προκλήσεις της παγκοσμιοποίησης μέσω της επαναρρύθμισης, και όχι της απορρύθμισης, μέσα στα πλαίσια μιας γενικότερης αναπτυξιακής πολιτικής για την εγχώρια οικονομία και την αναβάθμιση της θέσης της χώρας στην παγκόσμια σκηνή¹²⁹.

Η ελληνική οικονομία βρίσκεται σε μια σημαντική καμπή της ιστορίας της. Η ανάπτυξη της προηγούμενης δεκαετίας προήλθε κυρίως από τη δημόσια και ιδιωτική κατανάλωση και συνοδεύτηκε από μια συστηματική συσσώρευση εμπορικών ελλειμμάτων και εξωτερικού χρέους, το οποίο είναι ένας σημαντικός παράγοντας των ασφαλιστρών κινδύνου. Για να μπορέσει η Ελλάδα να μειώσει το εξωτερικό χρέος θα πρέπει να γίνει πιο

¹²⁷ Janine Berg και David Kucera, "In Defence of Labour Market Institutions – Cultivating Justice in the Developing World", 2008

¹²⁸ Berg – Kucera, 2008

¹²⁹ Berg – Kucera, 2008

ανταγωνιστική. Η σημαντική μείωση των πραγματικών μισθών το 2010 έχει ήδη τονώσει την ανταγωνιστικότητα της ελληνικής οικονομίας, σύμφωνα με τους δείκτες της Ε.Κ.Τ. και του Δ.Ν.Τ. κατά 6% σε όρους κόστους εργασίας ανά μονάδα προϊόντος. Αν η απαραίτητη εσωτερική υποτίμηση είναι συνολικά 8% – 10% μείωσης μισθών και τιμών σε σχέση με τους εμπορικούς εταίρους, ο στόχος φαίνεται να είναι εφικτός σε σχετικά σύντομο χρονικό διάστημα. Αυτό διαφαίνεται και από το γεγονός ότι οι μισθοί στον δημόσιο τομέα έχουν ήδη μειωθεί σημαντικά, ενώ η υψηλότερη ανεργία και η μεγαλύτερη ευελιξία στην αγορά εργασίας θα ωθήσουν τους μισθούς στον ιδιωτικό τομέα ακόμη χαμηλότερα.

Ένας εξίσου σημαντικός παράγοντας για τη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας είναι η παραγωγικότητα, καθώς η αύξηση της παραγωγής ανά εργαζόμενο μειώνει το κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος. Κατά το διάστημα 1995 – 2008, υπήρχαν υψηλοί ρυθμοί μεταβολής των επενδύσεων και συγκεκριμένα 7% ετησίως στην Ελλάδα, έναντι 3,5% στην Ευρώπη. Επίσης, η παραγωγικότητα αυξανόταν κατά μέσο όρο 2,4% ετησίως, έναντι 0,8% στην Ε.Ε. Αν η παραγωγικότητα επανέλθει στους ρυθμούς της προηγούμενης δεκαετίας, το έλλειμμα ανταγωνιστικότητας μπορεί να μειωθεί σημαντικά, χωρίς να χρειαστούν περαιτέρω περικοπές μισθών. Επίσης, η ανάκτηση της ανταγωνιστικότητας θα απαιτήσει και τη μεταφορά σημαντικών παραγωγικών πόρων από μη εμπορεύσιμα αγαθά και υπηρεσίες σε περισσότερο εμπορεύσιμους τομείς. Η οικονομία θα πρέπει να αποκτήσει περισσότερη εξωστρέφεια με το να επανέλθουν οι παραγωγικοί πόροι σε κλάδους και εταιρείες με εξαγωγικό προσανατολισμό.¹³⁰

Τον Νοέμβριο του 2014 ανακοινώθηκε από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή η δημιουργία ενός νέου Ευρωπαϊκού Ταμείου Στρατηγικών Επενδύσεων, το οποίο θα χρηματοδοτηθεί με 21 δισ. ευρώ από τον ευρωπαϊκό προϋπολογισμό και την Ευρωπαϊκή Τράπεζα Επενδύσεων (ΕΤΕπ), με σκοπό την κινητοποίηση τουλάχιστον 315 δισ. ευρώ σε πρόσθετες επενδύσεις μέσα στα επόμενα τρία χρόνια. Το νέο σχέδιο αναμένεται να αναζωογονήσει την οικονομική ανάπτυξη στην Ευρώπη.¹³¹

Η Διεθνής Οργάνωση Εργασίας εκτιμά ότι το πακέτο αυτό θα μπορούσε να οδηγήσει στη δημιουργία πάνω από 2,1 εκατομμύρια νέων θέσεων εργασίας, δηλαδή να μειώσει την ανεργία στην ΕΕ ως τα μέσα του 2018 κατά 1 εκατοστιαία μονάδα περίπου. Αν το σχέδιο

¹³⁰ Μαλλιαρόπουλος Δημήτριος (2013), «Η απώλεια ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας μετά την είσοδο της χώρας στην ΟΝΕ» Ελληνική Ένωση Τραπεζών, Ανταγωνιστικότητα για Ανάπτυξη – Προτάσεις Πολιτικής, Σελ: 374-375

¹³¹ <http://www.europarl.europa.eu/>

αποτύχει να προσελκύσει ιδιωτικές επενδύσεις, ο αριθμός των νέων θέσεων εργασίας ενδέχεται να μην υπερβεί τις 400.000 και θα ωφελήσει ελάχιστους από τους 23 εκατ. ανέργους στην Ευρώπη. Ας σημειωθεί ότι σύμφωνα με έρευνα της ΔΟΕ, το ποσοστό ανεργίας κατά το τρίτο τρίμηνο του 2014 στην Ισπανία ξεπερνούσε το 23% και στην Ελλάδα το 25%, ενώ τρία χρόνια νωρίτερα οι δύο χώρες κατέγραφαν ποσοστό ανεργίας 8%, γεγονός που αποδεικνύει την αποτυχία των πολιτικών λιτότητας.¹³²

Το πρόβλημα που αντιμετωπίζεται στο σχέδιο της ΕΕ είναι ότι οι επενδυτές θα πρέπει να συνεισφέρουν το μεγαλύτερο μέρος των κεφαλαίων, κάτι για το οποίο αφενός δεν υπάρχει αρκετή βούληση, αφετέρου σε χώρες με υψηλά ποσοστά ανεργίας, όπως η Ελλάδα, η Ισπανία και η Ιταλία, πολλές επιχειρήσεις δεν έχουν ουσιαστική πρόσβαση σε τραπεζικές πιστώσεις.

Ο επικεφαλής της διεύθυνσης έρευνας της ΔΟΕ δήλωσε ότι «είναι πολύ σημαντικό να συμπεριληφθούν σχέδια με μεγάλες οικονομίες κλίμακας, για παράδειγμα ενεργειακά δίκτυα στην Ευρώπη ή “πράσινες” επενδύσεις, που έχουν μεγάλες εξωτερικότητες¹³³ και δεν θα μπορούσαν να υλοποιηθούν υπό κανονικές συνθήκες από ιδιώτες επενδυτές και μόνον. Κατά συνέπεια είναι πολύ σημαντικό το σχέδιο να συμπεριλάβει μια ισχυρή συνιστώσα όσον αφορά την ανάμιξη των μικρών επιχειρήσεων διαμέσου, επί παραδείγματι, πιστωτικών εγγυήσεων, ώστε να επιτευχθεί η πλήρης μόχλευση των κεφαλαίων».¹³⁴

Σύμφωνα και με τις προτάσεις του επικεφαλής της ΔΟΕ θα πρέπει στο οριστικό σχέδιο να ληφθεί πολύ περισσότερο υπόψη η κατανομή κατά χώρα των κεφαλαίων, και ειδικά χώρες με πιο υψηλή ανεργία να λάβουν περισσότερα, κάτι που έρχεται σε αντίθεση με την πρακτική της Ευρωπαϊκής Τράπεζας Επενδύσεων (ΕΤΕπ), καθώς η ΕΤΕπ έχει επενδύσει πολύ μεγαλύτερο μέρος των διαθεσίμων κεφαλαίων της σε χώρες με ιδιαίτερα χαμηλό ποσοστό ανεργίας ή σε κράτη εκτός της ΕΕ, από ότι στην Ελλάδα, μια χώρα ευρωπαϊκή στην οποία η αγορά εργασίας έχει χτυπηθεί πολύ από την αρχή της κρίσης το 2008 έως σήμερα.

¹³² ΕΘΝΟΣ, «ΙΛΟ: 2,1 εκατ. θέσεις εργασίας με το τριετές σχέδιο Γιούνκερ», 27/2/15,

διαθέσιμο στο <http://www.ethnos.gr/article.asp?catid=22770&subid=2&pubid=64131069> (πρόσβαση 27/2/15)

¹³³ Παράγοντες που επηρεάζουν μεν σημαντικά τα κέρδη, αλλά δεν συμπεριλαμβάνονται στα κόστη παραγωγής.

¹³⁴ ΕΘΝΟΣ, «ΙΛΟ: 2,1 εκατ. θέσεις εργασίας με το τριετές σχέδιο Γιούνκερ», 27/2/15,

διαθέσιμο στο <http://www.ethnos.gr/article.asp?catid=22770&subid=2&pubid=64131069> (πρόσβαση 27/2/15)

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΗ

1. Βλάχος Γ. – Δαμιανός Δ.(2013), «Περί μιας Εθνικής Στρατηγικής για τη Γεωργία & τα Τρόφιμα», Ελληνική Ένωση Τραπεζών, Ανταγωνιστικότητα για Ανάπτυξη – Προτάσεις Πολιτικής, Σελ: 179 – 190
2. Γράτσος Γ. (2013), «Αναπτυξιακή Εθνική Ναυτιλιακή Στρατηγική», Ελληνική Ένωση Τραπεζών, Ανταγωνιστικότητα για Ανάπτυξη – Προτάσεις Πολιτικής, Σελ: 239-256
3. Διακουλάκη Δ. (2013), «Ο Ενεργειακός Τομέας στην Ελλάδα της Κρίσης: προκλήσεις & προοπτικές», Ελληνική Ένωση Τραπεζών, Ανταγωνιστικότητα για Ανάπτυξη – Προτάσεις Πολιτικής, Σελ: 292 – 301
4. ΕΘΝΟΣ, «ILO: 2,1 εκατ. θέσεις εργασίας με το τριετές σχέδιο Γιούνκερ», 27/2/15, διαθέσιμο στο <http://www.ethnos.gr/article.asp?catid=22770&subid=2&pubid=64131069> (πρόσβαση 27/2/15)
5. ΕΙΕΑΔ, Άρθρα και Μελέτες 4/2012, «Ανταγωνιστικότητα, Μισθοί και Παραγωγικότητα, Σταύρος Γαβρόγλου, Ιούνιος 2012
6. ΕΙΕΑΔ, «Ο κατώτατος μισθός στην Ελλάδα και διεθνώς - Εμπειρικά δεδομένα, πολιτικές επιλογές» Σταύρος Γαβρόγλου, Ιούλιος 2013. Διαθέσιμο στο <http://www.eiead.gr/publications/docs/MinimumWage.pdf>
7. Επιστημονικό Βήμα, τ.6, Ιούνιος 2006
8. Ημερησία, Γ. Γάτος, «Σε πολυμερή διαβούλευση η αύξηση του κατώτατου μισθού και οι απολύσεις», 25-2-2015 (σελ.5)
9. Θωμαδάκης Σ. (2013), «Ανασυγκρότηση των Ροών Κεφαλαίου & η Αποδέσμευση της Κεφαλαιαγοράς από την Κρίση», Ελληνική Ένωση Τραπεζών, Ανταγωνιστικότητα για Ανάπτυξη – Προτάσεις Πολιτικής, Σελ: 643 – 644

10. Καλογήρου Γ. (2013), «Η Τεχνολογική Ταυτότητα & η Καινοτομική Επίδοση του Επιχειρηματικού Τομέα στην Ελληνική Οικονομία – Δημόσιες πολιτικές και επιχειρηματικές στρατηγικές για την αναβάθμισή του», Ελληνική Ένωση Τραπεζών, Ανταγωνιστικότητα για Ανάπτυξη – Προτάσεις Πολιτικής, Σελ: 463 – 465
11. ΚΕΠΕ, Τετραμηνιαία έκδοση του ΚΕΠΕ, Τεύχος 22, Οκτώβριος 2013, «ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ». <http://www.naftemporiki.gr/cmsutils/downloadpdf.aspx?id=719160>
12. Κομνηνός Ν., Σεφερτζή Ε. (2013), «Εξυπνη Εξειδίκευση στην Ελλάδα, 2014 – 2020, Στρατηγικές για Έρευνα, Καινοτομία & Παραγωγική Ανανέωση», Ελληνική Ένωση Τραπεζών, Ανταγωνιστικότητα για Ανάπτυξη – Προτάσεις Πολιτικής, Σελ: 477 – 487
13. Κωστής Παντελής, Το Μοναδιαίο Κόστος Εργασίας και η Ανταγωνιστικότητα. <http://www.indeepanalysis.gr/?q=node/521>
14. Μαλλιαρόπουλος Δημήτριος (2013), «Η απώλεια ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας μετά την είσοδο της χώρας στην ΟΝΕ» Ελληνική Ένωση Τραπεζών, Ανταγωνιστικότητα για Ανάπτυξη – Προτάσεις Πολιτικής, Σελ: 374-375
15. Μαρούλης Κ. Δημήτριος, (2013), Διεθνής Ανταγωνιστικότητα – Ισοζύγιο Πληρωμών: Κρίση & Ανάπτυξη», Διεύθυνση Οικονομικών Μελετών Alpha Bank, Σελ: 77 – 81
16. Μητσόπουλος Μ. (2013), Μεταποίηση, Ανταγωνισμός & Επιχειρηματικό Περιβάλλον – Άρση Εμποδίων & Άνοιγμα στο Διεθνή Ανταγωνισμό», Ελληνική Ένωση Τραπεζών, Ανταγωνιστικότητα για Ανάπτυξη – Προτάσεις Πολιτικής, Σελ: 162 – 177
17. Παπαπέτρου Ε.(2013), «Η Ελληνική Αγορά Εργασίας στα Χρόνια της Κρίσης – πρόσφατες εξελίξεις & προοπτικές», Ελληνική Ένωση Τραπεζών, Ανταγωνιστικότητα για Ανάπτυξη – Προτάσεις Πολιτικής, Σελ: 353 – 379
18. Πελαγίδης Θ. (2013), «Πολιτικές Καταπολέμησης της Διαφθοράς», Ελληνική Ένωση Τραπεζών, Ανταγωνιστικότητα για Ανάπτυξη – Προτάσεις Πολιτικής, Σελ: 575 – 586
19. Πελαγίδης-Μητσόπουλος, (2010), «Η Στιγμή της Στροφής για την Ελληνική Οικονομία. Πώς ο Προοδευτικός Πραγματισμός Μπορεί να την Θέσει Ξανά σε Τροχιά Ανάπτυξης», Εκδόσεις Παπαζήση Σελ. 171-175

20. Ράπανος Β., Καπλάνογλου Γ. (2013), «Φορολογία & Οικονομική Ανάπτυξη – Η περίπτωση της Ελλάδας», Ελληνική Ένωση Τραπεζών, Ανταγωνιστικότητα για Ανάπτυξη – Προτάσεις Πολιτικής, Σελ: 609 – 632
21. Σακελλάρης Π. (2013), «Η Χρηματοδότηση των Επενδύσεων», Ελληνική Ένωση Τραπεζών, Ανταγωνιστικότητα για Ανάπτυξη – Προτάσεις Πολιτικής, Σελ: 685 – 688
22. Σιγάλα Μ. Χρήστου Ε. (2013), Από το Μαζικό Τουρισμό στον Τουρισμό Εμπειρίας», Ελληνική Ένωση Τραπεζών, Ανταγωνιστικότητα για Ανάπτυξη – Προτάσεις Πολιτικής, Σελ: 191 – 206
23. Τράπεζα της Ελλάδος, (2010), Γ. Οικονόμου, Ι.Σαμπεθάνη, Γ.Συμιγιάννης, «Ισοζύγιο Τρεχουσών Συναλλαγών της Ελλάδος: Αίτιες ανισορροπιών και προτάσεις πολιτικής», 2010. http://www.bankofgreece.gr/BogEkdoseis/Isozygio_Trechouson_Synallagwn.pdf
24. Τράπεζα της Ελλάδος (2014), «Στατιστικό Δελτίο Οικονομικής Συγκυρίας», Διεύθυνση Οικονομικής Ανάλυσης & Μελετών – Διεύθυνση Στατιστικής, Τράπεζα της Ελλάδος, Μάρτιος – Απρίλιος 2014, Σελ: 146
25. Χαλιάσος Μιχάλης, Καθηγητής Πανεπιστημίου Goethe της Φραγκφούρτης και Διευθυντής του Center for Financial Studies, 2013, “Μειώσεις Μισθών και Ανταγωνιστικότητα”. <http://greekeconomistsforreform.com/wp-content/uploads/Vima-Haliassos-Jan-2013.pdf>
26. Ψαχαρόπουλος Γ. , (2013), «Εκπαίδευση - Η άλυτη τραγωδία», Ελληνική Ένωση Τραπεζών, Ανταγωνιστικότητα για Ανάπτυξη – Προτάσεις Πολιτικής , Σελ: 455

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ

1. François Eyraud – Catherine Saget, “The Revival of Minimum Wage Setting Institutions”, 2008 (ed) J. Berg και D. Kucera, “In Defence of Labour Market Institutions – Cultivating Justice in the Developing World”, 2008
2. Janine Berg και David Kucera, “In Defence of Labour Market Institutions – Cultivating Justice in the Developing World”, 2008, (Introduction p.1-8)

3. OECD (1992b), «Government Policy Options to encourage cleaner production and products in the 1990s'» OECD/GD (92)127, Organization for Economic Co-operation and Development, Paris
4. OECD (2012j), “Tax: the average tax burden on earnings in OECD countries continues to rise”, 25/04/012
5. Sangheon Lee and Deirdre McCann, “Measuring Labour Market Institutions: Conceptual and Methodological Questions on ‘Working Hours Rigidity’”, 2008 (ed) J. Berg και D. Kucera, “In Defence of Labour Market Institutions – Cultivating Justice in the Developing World”, 2008
6. Schwab K. (2013), «The Global Competitiveness Report 2013 – 2014», World Economic Forum, Geneva

ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

1. http://costaslapavitsas.blogspot.gr/2014_03_01_archive.html (πρόσβαση 5-3-15)
2. http://costaslapavitsas.blogspot.gr/2014_02_01_archive.html (πρόσβαση 13-3-15)
3. <http://www.europarl.europa.eu/news/el/news-room/content/20141121IPR79833/html/%CE%A4%CE%BF-%CE%B5%CF%80%CE%B5%CE%BD%CE%B4%CF%85%CF%84%CE%B9%CE%BA%CF%8C-%CF%80%CE%B1%CE%BA%CE%AD%CF%84%CE%BF-%CF%84%CF%89%CE%BD-315-%CE%B4%CE%B9%CF%83-%CE%B5%CF%85%CF%81%CF%8E-%CF%80%CE%BF%CF%85-%CE%B8%CE%B1-%CE%B4%CF%8E%CF%83%CE%B5%CE%B9-%CF%8E%CE%B8%CE%B7%CF%83%CE%B7-%CF%83%CF%84%CE%B7%CE%BD-%CE%BF%CE%B9%CE%BA%CE%BF%CE%BD%CE%BF%CE%BC%CE%AF%CE%B1>
4. http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=earn_mw_cur&lang=en
5. http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Minimum_wage_statistics

6. http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---relconf/documents/meetingdocument/wcms_235287.pdf (πρόσβαση 13/2/15)
7. http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---relconf/documents/meetingdocument/wcms_235287.pdf (πρόσβαση 13/2/15)
8. <http://www.ilo.org/global/topics/wages/lang--en/index.htm> (πρόσβαση 13/2/15)
9. <http://stats.oecd.org/Index.aspx?DatasetCode=ANHRS>
10. <http://www.sepe.gr/gr/research-studies/article/342625/apwleies-stin-antagwnistikotita-tis-ellinikis-oikonomias-katagrafei-to-world-economic-forum/>
11. <http://www.sepe.gr/newsletter/Research2/research2.html>
12. <http://socialactivism.gr/index.php/koinoniki-oikonomia/48-flexicurity> *Ενημερωτικό Δελτίο ETUCE: Η περίπτωση της FLEXICURITY (ευέλικτης ασφάλειας).* http://olme-attik.att.sch.gr/files/diethi/4.07.ETUCE%20ON%20FLEXICURITY%20_%20El.doc
13. http://www.statistics.gr/portal/page/portal/ESYE/BUCKET/A0503/PressReleases/A0503_DKT27_DT_MM_12_2013_01_P_GR.pdf
14. <http://www.tradingeconomics.com/greece/external-debt>